शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान (एनसिइ–नेपाल) को

एक दशक

२००३–२०१२

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपाल

शैक्षिक अभियानमा
एनसिइ–नेपालको
एक दशक

सन् २००३–२०१२

प्रकाशक

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपाल

शैक्षिक अभियानमा
एनसिइ–नेपालको एक दशक

संयोजन/सम्पादन : दीर्घनारायण श्रेष्ठ
बाबुराम अधिकारी
कुमार भट्टराई
प्रकाश सिलवाल

अतिथि सम्पादक : विमलकुमार थापा

आवरण/लेआउट : सूर्यनारायण श्रेष्ठ

पहिलो संस्करण : २०१३ (२००० प्रति)

प्रकाशन : एनसिइ-नेपाल

मुद्रण : न्यू कान्तिपुरी प्रिन्टर्स
लाजिम्पाट, काठमाडौं

अध्यक्षको कलमबाट

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल (National Campaign for Education-Nepal ले नेपालमा आफ्नो स्थापनाको दशवर्ष पूरा गरेको अवसरमा “शैक्षिक अभियानमा एनसिई–नेपालको एकदशक” नामक यो स्मारिकाको प्रकाशन गर्न पाउँदा हामीलाई खुशी लागेको छ ।

सन् १९९० मा नै परिकल्पना गरिएको र सन् २००० मा सेनेगलको राजधानी डकारमा सम्पन्न भएको विश्व शिक्षा मञ्चद्वारा स्थापित “सबैको लागि शिक्षा” अभियानको लक्ष्य प्राप्तिको लागि विश्वस्तरमा Global Campaign for Education (GCE) गठन गरिएको थियो । GCE को स्थापना पछि यसलाई सहयोग पुऱ्याउन कै लागि यससँग आवद्ध रही विश्वका विभिन्न देशमा शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संघसंस्थाहरुको सञ्जाल स्थापना हुन थाले । यसैक्रममा सन् २००३ मा नेपालमा पनि शुरुमा विभिन्न १७ वटा संघसंस्थाहरुको सञ्जालको रुपमा शिक्षाको लागि विश्व अभियान, नेपाल (Global Campaign for Education-Nepal) को स्थापना भएको थियो । यही सञ्जाल सन् २०१० देखि “शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपाल (National Campaign for Education Nepal) को रुपमा नामाकरण गरिएको छ र सबैको लागि शिक्षाको लक्ष्य प्रााप्तिको लागि सक्रिय रहेको छ ।

यस सञ्जालले विभिन्न उतार चढावकोबीच नेपालमा आफ्नो स्थापनाको दश वर्ष पूरा गरेको छ । स्थापनाको शुरुमा विश्वव्यापी कार्यसप्ताह मनाउन र विद्यालय भर्ना अभियानमा मात्र केन्द्रित यस अभियानले त्यसपछिका दिनहरुमा शैक्षिक सवालमा विभिन्न अध्ययन अनुसन्धान तथा पैरवी गर्दै आएको छ । अध्ययन अनुसन्धानमा पाइएका तथ्यहरुलाई लिएर व्यापक रुपमा छलफल चलाउन र नीति निर्माताहरुको ध्यानाकर्षण गर्न यस अभियान सफल बनेको छ । यस अभियानले शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था, राष्ट्रसंघीय निकाय र

यसका सदस्य संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी प्रत्येक वर्ष विद्यालय भर्ना अभियान सञ्चालन गरी विद्यालय बाहिर भएका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याउन समेत उल्लेखनीय भूमिका खेलेको छ ।

यस स्मारिकामा यस अभियानमा सुरुदेखि नै संलग्न भएका शिक्षाप्रेमी अग्रजहरूका अनुभवलाई समेटी पुस्तकको रुप दिन प्रयास गरिएको छ । यसक्रममा यस स्मारिकामा आफ्नो लेख रचना उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सबै महानुभावहरुलाई यस अभियानको तर्फबाट कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी यस अभियानको स्थापनाका लागि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नुहुने तत्कालीन संयोजक तथा सिविन नेपालका संस्थापक अध्यक्ष तथा हाल राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगका सदस्य माननीय गौरी प्रधानलाई यस सञ्जालको श्रीवृद्धिमा पुऱ्याउनु भएको महत्वपूर्ण योगदानका लागि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी पूर्व संयोजक तथा शिक्षा पत्रकार समूहका पूर्व अध्यक्ष भूपराज खड्का र पूर्व अध्यक्ष तथा नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनका अध्यक्ष बाबुराम अधिकारीले उहाँहरुको कार्यकालमा अथक प्रयास गरी अभियानलाई यस अवस्थासम्म ल्याउन खेल्नु भएको भूमिकाको कदर गर्दै हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

इतिहासलाई सम्झने क्रममा यस अभियानको सचिवालयका पूर्व समन्वयकर्ताहरु उमा प्रधान, प्रीति श्रेष्ठ, भाषा श्रेष्ठ, सुजाता लामा, पूर्व कार्यक्रम निर्देशक केशवलोचन शर्माले यस अभियानलाई अग्रगति दिन आ–आफ्नो कार्यकालमा पुऱ्याउनु भएको योगदानको निम्ति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । विभिन्न संघसंस्थाको प्रतिनिधित्व गर्दै यस अभियानलाई थप गतिशीलता प्रदान गर्ने यस अभियानको पूर्व कार्यकारिणी समितिका सदस्य रामशरण सेढाई, बुद्धिमान श्रेष्ठ र रीमा मानन्धरलाई समेत धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो स्मारिका प्रकाशनमा सम्पादनको लागि सहयोग पुऱ्याउने विमलकुमार थापा र विभिन्न रुपमा सहयोग गर्नुहुने यस सचिवालयका कर्मचारीहरु हेमबहादुर लम्साल, सञ्जु नेपाली, क्षितिज सापकोटा, नारायणी श्रेष्ठ र माया श्रेष्ठलाई उहाँहरूको अमूल्य योगदानका निम्ति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस अभियानका वर्तमान कार्य समितिका कोषाध्यक्ष जालपा प्रधान, सचिव प्रकाश सिलवाल, सदस्यहरु बाबुकाजी श्रेष्ठ, राजकुमार गन्धर्व, प्रकाशसिंह अधिकारी, लक्ष्मीभक्त बासुकला र भरत पाठकलाई स्मारिका प्रकाशनको लागि समय-समयमा दिनुभएको सुझावको लागि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो स्मारिका प्रकाशनको लागि गठित प्रकाशन समितिमा रही महत्वपूर्ण तथा सक्रिय भूमिका खेल्ने यस अभियानका उपाध्यक्ष कुमार भट्टराई र सदस्य बाबुराम अधिकारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । संस्थाको विकास एवम् पहिचान कायम गर्ने कार्यमा सहयोग गर्नुहुने भोला दाहाल, पूर्ण श्रेष्ठ, गोपीनी पाण्डे लगायत प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण संस्था एवम् महानुभावहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । विभिन्न कालखण्डमा सहयोग पुऱ्याउने थुप्रै व्यक्तित्वहरूको नाम विर्सिएको हुन सक्दछु यसकालागि मानवीय कमजोरीका रूपमा लिईदिन हार्दिक आग्रह गर्दछु ।

यस अभियानलाई संस्थागत समृद्धिका लागि स्वयम् सेवकहरू उपलव्ध गराएर सहयोग गर्ने VSO-Nepal विशेष धन्यवादको हकदार संस्थाकारुपमा स्मरण गर्न चाहन्छु ।

यस अभियानको अवधारण अवधी देखि आर्थिक, भौतिक तथा प्राविधिकरुपमा सहयोग गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू Global March Against Child Labour, GCE Education International तथा ASPBAE लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमाः यस स्मारिकामा आफ्नो प्रतिक्रिया तथा सुझावको लागि सम्पूर्ण पाठकवर्गसँग अपेक्षा गर्दछौ ।

दीर्घनारायण श्रेष्ठ

अध्यक्ष, शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपाल

सम्पादकीय

एनसिइ नेपालले दश वर्ष पूरा गरेको अवसरमा यसको इतिहास लेखिनु पर्दछ भन्ने सोच आउनु स्वभाविक थियो । छलफल हुँदै जाँदा एनसिइको इतिहासलाई डकुमेन्ट्री (श्रव्य दृश्य) र स्मारिकाका रुपमा प्रकाशित गर्ने निष्कर्ष निस्कियो ।

हामीले यस सञ्जालका निकटवर्ती व्यक्ति तथा संस्थाहरुको नामावलीलाई अन्तिम रुप दियौं र कार्यसम्पादनका लागि अगाडि बढायौं । यसैबीच हामीले वृत्तचित्र र पुस्तकको ढाँचा पनि निक्यौंल गऱ्यौं । जसअनुसार वृत्तचित्रमा धेरै भन्दा धेरै गतिविधि समेट्ने निधो गरियो । यसैगरी पुस्तकको पहिलो खण्डमा दशवर्षको झलक सँगाल्ने र पछिल्लो खण्डमा एनसिइमा संलग्न व्यक्तित्व एवम् शुभचिन्तक महानुभावहरूका अनुभव, विचार तथा शुभ कामननाहरू समेटिएका छन् ।

यी सामग्री संकलन तथा तयारीका क्रममा हामीले विविध अनुभवहरु सँगालेका छौं । सञ्जालसँग निकट सामिप्यता रहेका व्यक्तित्वहरुलाई भेट्ने क्रममा हामीले कतिपय एनसिइका बारेमा नखुलेका पाटाहरु उजागर भएको पाएका छौं । धेरैले यस अभियानप्रति सन्तुष्टी जनाउनु भएको छ र केही सुझावसहित अगाडि बढ्न प्रेरित गर्नुभएको छ । धेरथोर आलोचनात्मक देखिनु भएका शुभचिन्तकहरुका आसय पनि नाजायज छैनन् । सबैको मनमा एनसिइ-नेपालले शिक्षा क्षेत्रमा धेरै योगदान पुऱ्याउन सक्तछ र पुऱ्याउनु पर्दछ भन्ने भावना नै रहेको पाएका छौं । यी सबै अनुभवहरुलाई हामीले एनसिइका सम्पत्तिका रुपमा बुझेका छौं । यस पुस्तकका लागि विविध कारणबाट लेख/रचना उपलब्ध गराउन नसक्ने महानुभावहरुका विचारहरुलाई उहाँहरुका अन्तरवार्तालाई आधार मानी यथासम्भव संलग्न गराउने कोसिस गरेका छौं ।

स्वभाविक रुपमा यस पुस्तकमा संलग्न सामग्रीहरु आ-आफ्नो अनुभव र बुझाइका अभिव्यक्तिहरु हुन् । तसर्थ, यी लेखकहरूमा स्वभाविकै रुपमा

विविधता झल्कन्छ । प्राप्त सामग्रीहरुलाई संस्था विशेष र व्यक्ति विशेषलाई आक्षेप लाग्नसक्ने खालका अभिव्यक्ति बाहेक अन्यलाई सकेसम्म जस्ताको तस्तै राख्ने प्रयास भएकोछ । यस सामग्रीमा परेका सबैका अभिव्यक्तिलाई हामी उहाँहरुका निजी विचारका रुपमा सम्मान गर्दछौं । हामीलाई समय दिई कुराकानी गर्ने र अमूल्य विचारसहितका लेख/रचना उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण महानुभावहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं ।

विज्ञ पाठकहरुबाट सिर्जनशील सुझावको अपेक्षा गर्दछौं ।

स्मारिका सम्पादन समिति

बिषयसूची

पहिलो खण्ड

	शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपालको दश वर्ष:एक झलक		२

दोश्रो खण्ड

१.	अभियान हुनका लागि स्थानीय स्तरसम्म यसको प्रभाव देखिनुपर्दछ ।	*गौरी प्रधान*	१२
२.	मेरो हेराइ, देखाइ, बुझाइ, गराइ र अपेक्षामा एनसिइ नेपाल	*भूपराज खड्का*	१८
३.	गर्नेहरू र गरेको जस्तो गर्नेहरू	*बाबुराम अधिकारी*	२४
४.	शिक्षाको लागि विश्वव्यापी कार्यसप्ताह २०११: एक अनुभव	*दीर्घनारायण श्रेष्ठ*	३०
५.	एउटा ग्रामीण चौतारीमा विश्वव्यापी सप्ताह अभियान	*बाबुकाजी श्रेष्ठ*	३४
६.	सबैको लागि शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान	*प्रकाशसिंह अधिकारी*	३८
७.	शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियानसँगको मेरो अनुभव	*जालपा प्रधान*	४५
८.	शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान एक अनुभूति	*भोलाप्रसाद दाहाल*	४८
९.	शिक्षा अभियान र सञ्चार क्षेत्र	*प्रकाश सिलवाल*	६१
१०.	एनसिइसँगको मेरो सामिप्यता	*कुमार भट्टराई*	६८
११.	मानवतावाद अनुसन्धान केन्द्र	*तारा खनाल*	७५
१२.	जीवन्त शिक्षा विकासमा शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान नेपालको भूमिका	*लालबहादुर ओली*	७९
१३.	बालमैत्री राष्ट्रिय प्रारुप	*ध्रुव देव*	८८
१४.	“शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल	*डिल्लीराम सुवेदी*	९०

१६.	सञ्जालहरू सामूहिक रुपमा अगाडि बढ्नुपर्दछ	*चिजकुमार श्रेष्ठ*	९४
१७.	राष्ट्रिय सवाललाई अन्तर्राष्ट्रिय आन्दोलनसँग जोड्नु जरुरी छ ।	*सुम्निमा तुलाधर*	९५
१८.	सि.सि.एस.ईटाली नेपाल कार्यालयको शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपालसँगको अनुभव	*भरत पाठक*	९८
१९.	इटिसि नेपालको नजरमा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपाल	*लक्ष्मीभक्त वाशुकला*	१००
२०.	एनसिइले ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरू	*राजकुमार गन्धर्व*	१०३
२१.	आसमान नेपालको एनसिइ–नेपालसँगको अनुभव	*नवलकिशोर यादव*	१०७
२२.	वर्ल्ड भिजन इन्टरनेशनलको जि.सि.इ. नेपालसँगको अनुभव	*रोहित प्रधान*	११३
२३.	कन्सर्न–नेपालको सन्देश	*डा. विजय सैंजु*	११५
२४.	शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान (एनसिइ–नेपाल)मा एक्सनएडको अनुभव	*मोना शेर्पा*	११६

पहिलो खण्ड

एक दशकको यात्रा...

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपालका दशवर्ष : एक झलक

एनसिई–नेपालले आफ्नो स्थापनाको गौरवशाली दशवर्ष पूरा गरेकोछ। आरम्भमा शिक्षाका लागि विश्वअभियानको सप्ताहव्यापी कार्यक्रमबाट आफ्नो गतिविधि शुरु गरेको एनसिई-नेपाल (तत्कालन जिसिई–नेपाल) ले पहिलो चरणमा साझेदार संस्थाहरूको साथ सहयोगमा शिक्षा सम्बन्धी महत्वपूर्ण अध्ययन अनुसन्धान गर्दै तीनका आधारमा शैक्षिक अभियान सञ्चाला गरिआएको छ। तत्थ्यमा आधारित अभियान एवम् गतिविधिहरूका कारण एनसिई–नेपाल हाल देशको शैक्षिक अभियानको महत्वपूर्ण र चिरपरिचित सञ्चालकका रुपमा स्थापित भएको छ।

तल एनसिई–नेपालले आफ्नो स्थापनाकाल देखि गरेका महत्वपूर्ण गतिविधिलाई उल्लेख गरेको छ।

२००३

- राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गैससहरु, राष्ट्रसंघीय निकायहरु, शिक्षकका पेशागत संगठनहरु लगायतका संघसंस्थाहरुको अगुवाईमा शिक्षाका लागि कार्यसप्ताह सम्पन्न।
- कार्यसप्ताहमा बालिका शिक्षामा जोड। यससन्दर्भमा पत्रकारसम्मेलन, बालिका शिक्षाका लागि सार्वजनिक आव्हान, फोटो प्रदर्शनी लगायत बालिका शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्न "संसारकै बृहत पाठ" जस्ता सिर्जनात्मक तथा प्रचारात्मक कार्यक्रमहरु सम्पन्न।
- बालिका शिक्षामा जोड दिन नेपालमा सम्पन्न बृहत पाठ कार्यक्रममा झण्डै ५००० मानिसहरुको सहभागिता।

२००४

- जिसिइ–नेपालको राष्ट्रिय समितिको गठन,
- सबैका लागि गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा भन्ने आदर्श वाक्यसहित सडक नाटक प्रदर्शन, पोष्टर तथा स्टिकर प्रकाशन, पत्रकार सम्मेलन, अन्तरक्रिया कार्यक्रम लगायतका विभिन्न सिर्जनात्मक तथा प्रचारात्मक कार्यक्रम सम्पन्न गरी शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह (Global Action Week) सम्पन्न,
- विश्व सप्ताहका क्रममा बिग लब्बी डे नाम दिइएको कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालय बाहिर रहेका आफ्ना साथीहरुलाई विद्यालयमा ल्याउने वातावरण बनाउन माग गर्दै ३८ जिल्लाका २८ हजार बालबालिकाले प्रधानमन्त्रीलाई लेखेका पत्रहरु तत्कालिन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापालाई हस्तान्तरण ।
- शिक्षाका लागि विश्व सप्ताहकै सन्दर्भमा बालबालिका विद्यालय स्वागत एवम् भर्ना अभियान सञ्चालन ।

२००५

- विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउनका लागि विद्यालय स्वागत कार्यक्रमलाई निरन्तरता र नेपाल सरकार शिक्षा विभाग समेत समावेश,
- शिक्षा विभागबाट विद्यालय स्वागत एवम् भर्ना कार्यक्रमका सम्बन्धमा निर्देशिका तर्जुमा गरी सबै जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरुमा वितरण,
- बालबालिकालाई विद्यालय पठाउन अभिभावकका नाममा ५० हजार भन्दा बढी निमन्त्रणा पत्र वितरण,
- शिक्षासम्बन्धी प्रचार सामग्री निर्माण तथा वितरण ,

  राष्ट्रिय बालिका शिक्षा रणनीति तर्जुमा तथा सार्वजनिकीकरण,
- सबैका लागि शिक्षाको आव्हान गर्दै सेतो पट्टी बाँध्ने कार्यक्रम सम्पन्न,

- बालबालिकाद्वारा सरकार तथा राजनीतिक दलहरुलाई सम्बोधन गरी विद्यालयमा सुरक्षाको माग गर्दै घोषणा पत्र जारी । उक्त घोषणा पत्रमाथि विभिन्न राजनीतिक दलहरुले हस्ताक्षर गरी प्रतिबद्धता जाहेर,
- राजनीतिक दल लगायत अन्य सरोकारवालाहरुबीच अन्तरक्रिया सम्पन्न ।

२००६

- जिसिइ इनटरनेशनल मार्फत एसिया प्यासिफिक क्षेत्रका बालबालिका तथा वयस्क शिक्षामा कार्यरत दातृसंस्था ASPBAE सँग सम्बन्ध विस्तार
- SPBAE को Real World Strategy (RWS-1) नेपालमा पनि आरम्भ यस अन्तर्गत Status and Reform of Teachers Quota Situation in Nepal नामक अध्ययन सम्पन्न ।
- हरेक बालबालिकालाई शिक्षकको साथ "Every Child Needs a Teacher" भन्ने आदर्श वाक्य सहित शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह विभिन्न प्रचारात्मक कार्यक्रम सहित सम्पन्न ।
- विद्यालय स्वागत एवम् भर्ना अभियानमा सहभागिता,
- हरेक बालबालिकालाई शिक्षाको साथ भन्ने आदर्श वाक्य अन्तर्गत वरिष्ट चित्रकारहरु मुकेश मल्ल तथा भीम सुब्बा एवम् १० देखि १८ वर्ष उमेर समूहका ५० जना विद्यालयमा अध्ययनरत श्रमिक बालबालिकाले सम्युक्त रुपमा “क्यानभास पेन्टिङ्ग” कार्यक्रम सम्पन्न ।
- अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी, सेमिनार, बैठक तथा सम्मेलनहरुमा संस्थागत प्रतिनिधित्वको प्रारम्भ ।

२००७

- जिसिइ नेपालको सचिवालय सिविन नेपालबाट शिक्षा पत्रकार समूहमा

स्थानान्तरण,

- जिसिइ नेपालको संयोजकमा शिक्षा पत्रकार समूहका अध्यक्ष भुपराज खड्का,
- ASPBEY af6 Real World Stratey (RWS-2) अन्तर्गत शिक्षा क्षेत्रको बजेट तर्जुमा एवम् विनियोजनका सम्बन्धमा अध्ययन आरम्भ ।
- अहिलेबाट नै शिक्षाको अधिकार भन्ने आदर्श वाक्य सहित शिक्षाका लागि विश्वव्यापी सप्ताह विभिन्न प्रचारात्मक कार्यक्रमको आयोजना गरी सम्पन्न,
- विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाका पक्षमा काठमाडौं माइतीघर मण्डलामा बृहत मानव जंजिरको निर्माण गरी प्रचारात्मक एवम् दवावमूलक कार्यक्रम सम्पन्न,
- शिक्षा मानवअधिकार बिषयक टेलिभिजन कार्यक्रममा सहभागिता,

विद्यालय स्वागत तथा भर्ना कार्यक्रममा सहभागिता ।

२००८

- जिसिई-नेपालको छुट्टै सचिवालयको व्यवस्था,
- मनिलामा सम्पन्न संस्थागत विकास सम्मेलन (ओडिए)मा सहभागिता,
- गुणस्तरीय शिक्षासम्बन्धी कार्यशाला सम्पन्न,
- फाइनान्सिङ्ग फर डेभलेपमेन्ट सम्बन्धी अनुसन्धान सम्पन्न,
- विभेद अन्त्यका लागि गुणस्तरीय शिक्षा भन्ने आदर्श वाक्यसहित विभिन्न प्रचारात्मक कार्यक्रमहरुको आयोजना गरी शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह (Global Action Week) सम्पन्न,
- विश्व सप्ताहका अवसरमा सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तरमा सुधार गर्न पैरवी,

- विद्यालय स्वागत तथा भर्ना अभियानमा सहभागिता,
- जिसिइ नेपालको सदस्य संस्था भिएसओबाट अन्तर्राष्ट्रिय स्वयम्सेवी जिसिइ सचिवालमा उपलब्ध गराउने कार्यको निरन्तरता,
- Tracking Public Expenditure on Education in Nepal सम्बन्धी अनुसन्धान सम्पन्न,
- ब्राजिलमा सम्पन्न जिसिई इन्टरनेशनलको साधारणसभामा सहभागिता,
- ब्यांककमा सम्पन्न इजुकेशन वाच क्षेत्रीय मूल्याङ्कन कार्याशालामा Education Watch Regional Evaluation Workshop सहभागिता,
- फिलिपिन्सको मनिलामा सम्पन्न Asia Pacific Conference on Official Development Assistance for Education सहभागिता ।

२००९

- नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनका अध्यक्ष बाबुराम अधिकारी जिसिई नेपालका संयोजक,
- युवा तथा प्रौढको साक्षरतामा जोड दिँदै "जीवनपर्यन्त सिकाइ निरन्तर पढाइमा जोड"भन्ने आदर्श वाक्यसहित विभिन्न प्रचारात्मक कार्यक्रमहरुको आयोजना गरी शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह (Global Action Week) सम्पन्न,
- विद्यालय स्वागत तथा भर्ना कार्यक्रममा सहभागिता ।
- ODA, SWAP, RWS सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी काठमाडौंमा सम्पन्न ।
- एनसिई पदाधिकारीहरुको कम्बोडिया अध्ययनभ्रमण सम्पन्न ।
- फिलिपिन्सको राजधानी मनिलामा सम्पन्न जिसिई इन्टरनेशनलको वार्षिक भेलामा सहभागिता ।

२०१०

- जिसिई-नेपाललाई शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल (एनसिई-नेपाल) को नाममा काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विधिवत दर्ता,
- शिक्षाका लागि विश्व सप्ताहका सन्दर्भमा "वान गोल" लगायत विभिन्न प्रचारात्मक कार्यक्रमहरु एआइएन समेतको सहकार्यमा शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह (Global Action Week) सम्पन्न । कार्यसप्ताहमा तत्कालिन शिक्षा मन्त्री सर्वेन्द्रनाथ शुक्लको प्रमुख आतिथ्यमा सामाजिक क्षेत्रका महत्वपूर्ण व्यक्तित्वहरुको उपस्थिति थियो ।
- शिक्षक व्यवस्थापनका सम्बन्धमा अन्तरक्रिया सम्पन्न,
- एनसिईको पहिलो साधारणसभा सम्पन्न, यस सभाले सेभ द चिल्ड्रेनका प्रतिनिधि दीर्घनारायण श्रेष्ठको अध्यक्षतामा कार्यसमिति गठन,
- विद्यालय स्वागत तथा भर्ना कार्यक्रममा सहभागिता ।
- एनसिइ-नेपालको नीति निर्माण, कार्यालय व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरुमा भिएसओ भोलुन्टियर्सको महत्वपूर्ण भूमिका,
- इन्डोनेसियामा आयोजित जिसिई इन्टरनेशनलको प्रि जेनेरल एसेम्लीमा सहभागिता,
- नेपालमा युनिर्भसल प्राइमरी इजुकेशनका सन्दर्भमा नीतिगत व्यवस्थाका सम्बन्धमा अध्ययन सम्पन्न, (Study on Policy context regarding Universal Primary Education in Nepal)
- नेपालमा सेक्टरवाइज एप्रोचमाथि अध्ययन सम्पन्न, (A Study on the Sector-Wide Approach (SWAP) in Nepal)

  "शुशासनः विद्यालय सर्वेक्षणको विश्लेषण" नामक अध्ययन सम्पन्न, (Study on "Good Governance: A descriptive analysis of school survey in 13 districts मा Nepal. in disseminate the report and lobby with government) ।

फिलिपिन्सको मनिलामा सम्पन्न जिसिई इन्टरनेशनलको वार्षिक भेलामा सहभागिता ।

२०११

- महिला तथा बालिका शिक्षालाई जोड दिँदै “महिला तथा बालिका शिक्षित राष्ट्र शिक्षित” भन्ने आदर्श वाक्य सहित विभिन्न प्रचारात्मक कार्यक्रमहरुको आयोजना गरी शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह (Global Action Week) सम्पन्न,
- विश्व सप्ताह अन्तरगत कठिन परिस्थितिबीच पनि शिक्षा आर्जन गरिरहेका बालिकाहरु र प्रतिकूल परिस्थितिको सामना गर्दै शिक्षा आर्जन गरी समाजमा स्थापित भएका महिलाहरुको प्रेरणादायी कथाहरु राष्ट्रव्यापीरुपमा संकलन, वाचन तथा ती कथाहरुको संगालो “म हुनुको कथा...” प्रकाशन,
- गणतन्त्र नेपालका प्रथम राष्ट्रपति सम्माननीय रामवरण यादव समक्ष “म हुनुको कथा...” वाचन तथा उहाँबाट नै पुस्तकलाई सार्वजनिकीकरण,
- सम्माननीय राष्ट्रपति मार्फत नेपाल सरकारलाई शिक्षामा लगानी बढाउन माग गर्दै ध्यानाकर्षण पत्र प्रस्तुत,
- विद्यालय स्वागत तथा भर्ना कार्यक्रममा सहभागिता,
- फ्रान्सको राजधानी पेरिसमा आयोजित जिसिई इन्टरनेशनलको जेनेरल एसेम्ब्लीमा सहभागिता,
- फिलिपिन्सको राजधानी मनिलामा आयोजित शिक्षामा पब्लिक प्राइभेट पार्टनरसिप पिपिपि) र ओडिए सम्बन्धी कार्यक्रममा सहभागिता,
- विद्यालयहरुमा शैक्षिक बजेटको निकासा प्रक्रिया माथि कार्यशाला सम्पन्न,

- नेपालको शैक्षिक क्षेत्रमा हुने सार्वजनिक खर्चको लेखाजोखा "Tracking Public Expenditure on Education in Nepal" नामक अनुसन्धानत्मक पुस्तक सार्वजनिकीकरण
- "A Brief Account on the Policy context regarding Universal Primary Education in Nepal" नामक अनुसन्धानत्मक पुस्तक प्रकाशन एवम् वितरण,
- दातृनिकायहरुबीच Sector Wide Approach Citizen's Review: Assessment या Peopleso' perception on SSRP सम्बन्धमा छलफल सम्पन्न,
- Sector Wide Approach Citizen's Review: Assessment of Peoples' perception on SSRP नामक अनुसन्धान सम्पन्न गरी पुस्तक प्रकाशन
- शिक्षाको अधिकारका सम्बन्धमा प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम सम्पन्न,
- सबैको लागि शिक्षाका सात लक्ष्यहरुका सम्बन्धमा पोष्टर प्रकाशन एवम् वितरण
- एनसिइको दोश्रो साधारण सभा सम्पन्न,
- Exploring the possibilities या establishing a national civil society education fund सम्बन्धी अनुसन्धान सम्पन्न ।
- श्रीलंकामा भएको क्षेत्रीय परामर्श बैठकमा सहभागिता,
- इण्डोनेसिया अध्ययन भ्रमण ।

२०१२

- प्रारम्भिक बालशिक्षालाई जोड दिँदै “घर बलियो जगले राष्ट्र बलियो प्रारम्भिक बालविकासले”भन्ने आदर्श वाक्यसहित विभिन्न प्रचारात्मक

कार्यक्रमहरुको आयोजना गरी शिक्षाका लागि विश्व सप्ताह (Global Action Week) सम्पन्न,

- विश्व सप्ताह अन्तरगत देशव्यापी रुपमा झण्डै २ हजार साना बालबालिकाको सह-नेपाल एवम् राष्ट्रिय योजना आयोगको सम्युक्त आयोजनामा प्रारम्भिक बालविकासका सम्बन्धमा राउण्ड टेबल डिस्कसन सम्पन्न ।
- विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम (SSRP) को कार्यान्वयन अवस्थाबारे अध्ययन सम्पन्न । उक्त प्रतिवेदनका आधारमा जिल्ला, क्षेत्र तथा राष्ट्रिय स्तरका शैक्षिक निकायहरुमा पैरवी,
- क्षेत्र तथा जिल्ला स्तरमा विद्यालयहरुमा राष्ट्रिय बालमैत्री ढाँचा (National Child Friendly Framework on School (NFCFS)का बारेमा अभिमुखीकरण तालिमहरु सम्पन्न,
- शिक्षामा पब्लिक प्राइभेट पार्टनरसिप (पिपिपि) का बारेमा राष्ट्रिय परामर्श एवम् मल्टि स्टेकहोल्डर डायलग सम्पन्न,
- एनसिइको तेश्रो साधारण सभा सम्पन्न, ग्लोबल एक्सन नेपालका निर्देशक बाबुकाजी श्रेष्ठको अध्यक्षतामा कार्यसमिति गठन ।
- एनसिइ पदाधिकारीहरुको बंगलादेश अध्ययनभ्रमण सम्पन्न
- बंगलादेशको राजधानी ढाकामा सम्पन्न CSEF Regional Consultation मा सहभागिता,
- कम्बोडियाको राजधानी न्होमपेनमा सम्पन्न जिसिई इन्टरनेशनलको साधारण सभामा सहभागिता ।

दोश्रो खण्ड

अनुभव/विचार/शुभकामना

अभियान हुनका लागि स्थानीयस्तरसम्म यसको प्रभाव देखिनुपर्दछ ।

गौरी प्रधान

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल अत्यन्तै महत्वपूर्ण सामाजिक आन्दोलनहरू मध्येको एक हो । आन्दोलन बालबालिकाको, मानवअधिकार शिक्षा आर्जन गर्ने अधिकारको सवालदेखि सम्पूर्ण जनताको शिक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चितता कसरी प्रदान गर्ने भन्ने बारेमा सचेतना अभिबृद्धि गर्न सफल भएको छ ।

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानले आफ्नो कार्यकालको १ दशक पूरा गरेको छ । प्रारम्भमा यसको स्वरुप शिक्षाको निम्ति विश्वव्यापी अभियानसँग गाँसिएको थियो । सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा पुऱ्याउने अन्तर्राष्ट्रिय लक्ष्यलाई व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि सन् २००१ देखि नै यो अभियानको सुरु भएको हो । यस सन्दर्भमा विश्वमा सबैका लागि शिक्षा लक्ष्यलाई पूरा गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै चलिरहेको अभियानमा नेपालले पनि आफ्नो प्रतिबद्धता जनाईकेको थियो । एउटा सदस्य राष्ट्रको हैसियतले सबैजसो देशहरूमा शिक्षाको निम्ति राष्ट्रिय अभियानहरू पनि चलेका थिए । यो अभियानले हाम्रो देशका सन्दर्भमा सन् २००३ मा आएर एउटा आकार लिन खोज्यो । यसका लागि बालश्रम विरुद्ध विश्व अभियानमा खासगरी सिविनको संलग्नता, त्यसमाथि पनि म स्वयंको संलग्नताले नेपालमा संस्थागत स्वरुप लिन सहयोग पुग्यो । खासगरी बालश्रमविरुद्ध विश्व अभियान र एजुकेशन इन्टरनेशनल लगायत केही

अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी सघसंस्थाहरुले यो अभियानलाई अगाडि बढाउनको निम्ति महत्वपूर्ण योगदान दिएका थिए । त्यसमा महत्वपूर्ण योगदान दिने संस्थाहरू मध्ये संयुक्त राष्ट्रसंघ पनि हो ।

त्यतिखेर सिविन-नेपालका दुईवटा जिम्मेवारी थिए । एउटा बालश्रमविरुद्धको विश्व अभियानको अन्तर्राष्ट्रिय कार्यकारी निकायमा दक्षिण एसियाको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्नु र अर्कोचाहिँ राष्ट्रिय स्वरुपमा संयोजकको भूमिका निर्वाह गर्नु । यी दुवै भूमिकामा मैले जिम्मेवारी लिएको थिएँ । यसरी एउटा क्षेत्रीय संयोजकको भूमिकाको नाताबाट हामी शिक्षाका निम्ति विश्व अभियानको एउटा अभिन्न अङ्ग पनि बन्न पुग्यौं ।

नेपालमा शिक्षाको निम्ति विश्व अभियानमा खासगरी बालबालिकाका विषयमा कार्यरत बिभिन्न संघसंस्थाहरू लगायत शिक्षाका क्षेत्रमा क्रियाशील सरकारी, गैरसरकारी तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायका सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरू एवं अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघसंस्थाहरू आबद्ध रहेका थिए । त्यसबेला हामीले सिविन नेपालमै यसको सम्पर्क कार्यालय राखेर अभियान सुरु गरेका थियौं ।

नेपालमा यो अभियानको गुणस्तरीयता, पहुँच र सान्दर्भिकताका कुरा एकातिर थिए भने अर्कोतिर अधिकांश बालबालिका शिक्षाको उज्यालो घामबाट बञ्चित रहेको अवस्था थियो । त्यस्ता बालबालिकालाई शिक्षाको निम्ति विद्यालयसम्म ल्याउनु अत्यन्तै चुनौतीपूर्ण थियो । र सोही कारण हामीले ती बालबालिकाका निम्ति विद्यालय स्वागत कार्यक्रम सुरु गऱ्यौं । यसैक्रममा "बालबालिका विद्यालयमा, वयस्कहरू काममा" भन्ने एउटा नारा अगाडि ल्याइएको मलाई संझना छ । यसको अर्थ थियो, सम्पूर्ण केटाकेटी विद्यालयमा हुनुपर्दछ र सबै वयस्कहरुचाहिँ रोजगारीमा हुनुपर्दछ । हामीले शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेका बालबालिकालाई विद्यालयसम्म त पुऱ्याउन सफल भयौं । तर, समाधान त्यतिमात्रले पनि हुने रहेनछ । उनीहरुलाई विद्यालयमा टिकाइराख्नु ठूलो चुनौतीका रुपमा देखियो । अहिलेकै स्थितिको कुरा गर्ने हो भने पनि सुरुमा भर्ना गर्ने बेलामा घरघरमा गएर संघसंस्था

तथा बालबालिकालाई परिचालन गरेर बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन त सफल भयौं । तर, सो विद्यालयमा ती बालबालिकालाई ग्रहण गर्ने क्षमता छ कि छैन ? त्यसलाई दिगो बनाउने क्षमता छ कि छैन ? त्यहाँ कक्षा कोठा पूरा छ कि छैन ? त्यहाँ शिक्षकहरू पूरा छन् कि छैनन् ? त्यहाँ पाठ्यपुस्तक पुगेको छ कि छैन ? यी कुराहरूमा चुनौती कायम नै थिए । यी सबै कुरा पुगेपछि पनि गुणस्तरीय कसरी बनाउने भन्ने ठूलो चुनौती थियो । त्यतिखेर महसुस गरिएको अर्को समस्या भनेको भर्नाका बेला धेरै बालबालिका देखिने र दशैं तिहार जस्ता चाडबाड र धान मकै रोप्ने जस्ता कृषि समयमा बालबालिकाको संख्या घट्दै जाने ।

नीतिगत रुपमा २०२८ सालमा सरकारले नयाँ शिक्षा योजना पद्धति अगाडि ल्याएको हो । त्यतिबेला नै नयाँ शिक्षा योजना अगाडि आएतापनि खासगरी २०४६/४७ को राजनितिक परिवर्तनपश्चात पनि शिक्षा ऐनमा खासै परिवर्तन हुन भने सकेन । तर पनि हामीले यसलाई निरन्तरता भने दिँदै नै गयौं । शिक्षाको लागि विश्व अभियान सन् २००१ मा सुरु भएपछि शिक्षा योजनामा संशोधनको प्रक्रिया पनि अगाडि ल्यायौं ।

नेपालमा विद्यालय शिक्षामा पहुँच अनौपचारिक शिक्षाका र उच्च शिक्षाका विभिन्न तहको बारेमा हामीले छलफल र बहसहरू गर्न थाल्यौं । त्यो बेलामा देखिएका समस्याहरू मध्ये विद्यालय शिक्षामा मात्र होइन उच्च शिक्षामा पनि लैङ्गिक विभेद कायमै रहनु एक थियो । संख्यात्मक रुपमा पनि छोरा र छोरीमा धेरै भिन्नता थियो । यद्यपी, सन् २००५ भित्र विद्यालयमा लैङ्गिक हिसाबले समान बनाउने लक्ष्य भने निर्धारण भएकै थियो । तर,त्यसलाई हामीले सन् २००५ मा पूरा गर्न सकेनौं । त्यस्तै, हामीले २००९ साल भित्रमै बालश्रम उन्मूलन गर्ने लक्ष्य राखेका थियौं । त्यसपछि सन् २०११ आएर १० वर्ष अगाडि बढाएर त्यसलाई निकृष्ट किसिमको बालश्रम २०१६ सम्ममा हटाउने र अरु बाँकीचाहिँ २०२० सम्मन्न हटाउने भनेर क्रमशः हामीले राष्ट्रिय लक्ष्यलाई पर सार्दै गयौं ।

अभियान भनेको सुसुप्त अवस्थामा रहेका कुरालाई जागरुक बनाउने र

त्यो कुरालाई जागरुक नागरिक समाज तथा मानवअधिकार अभियानबाट अगाडि ल्याउने काम नै हो । राज्य/सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरेका प्रतिबद्धतालाई राष्ट्रिय एजेण्डाको रुपमा अगाडि बढाउने, अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्त, महासन्धि र प्रतिबद्धताको आधारमा राष्ट्रिय नीति तथा कानुनहरू तर्जुमा गरेका छन् कि, छैनन् राष्ट्रिय नीति नियमावलीहरू तर्जुमा गरेका छन्, कि छैनन् ? ती राष्ट्रिय कानुन राष्ट्रिय नीति नियमावलीहरू तर्जुमा गरिसके पछाडि त्यसलाई कसले लागू गर्दछ त ? हाम्रो देशमा राष्ट्रिय नीतिहरू तर्जुमा त भएका छन् यद्यपि, त्यसको व्यवहारिक कार्यान्वयन कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने अवधारणागत संरचना भने बन्न सकेको देखिँदैन ।

कुनै एक व्यक्ति वा निकायको चासो र सहभागितामा चलाइएका कार्यक्रमहरू अभियान हुन सक्दैनन् । अभियान हुनकालागि यी विषयमा सबैको सरोकार र चासो हुनु पर्दछ । अभियान बन्नका लागि त जनस्तरबाट प्रत्यक्ष रुपमा सहभागिता हुनुपर्दछ । सरोकारवाला सबै निकायहरूको संलग्नता, सहभागिता र त्यो प्रक्रियामा उनीहरूको स्वामित्व र पहिचानको पक्ष पनि सँगसँगै जान सक्यो भने त्यो अभियान हुन्छ । उदाहरणका लागि बालबालिकाका निम्ति यति ठूलो अभियान नारा मात्र हो कि अभियान हो ? वास्तवमा उनीहरूको सहभागिता, जबसम्म हुँदैन, तबसम्म यो उनीहरूको निम्ति नारा मात्र हो । उनीहरू रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका र मन्त्रीहरूको मुखबाट सुनिराख्छन र उनीहरू कार्यक्रममा भाग लिएको जस्तो गर्छन् । तर उनीहरूले आफ्नो वरिपरीका गतिविधिलाई बुझेका हुँदैनन् । अभियानको प्रक्रियाभित्र उनीहरूको पहिचान, स्वामित्व, पहुँच र सहभागिताका पक्षहरूले ठाउँ नपाएसम्म यो अभियान हुन्छ जस्तो मलाई लाग्दैन ।

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान अन्तर्गत सप्ताहव्यापी कार्यक्रमहरू हामीले एक दशक अगाडिदेखि सुरु गर्‍यौं । नेपालको सन्दर्भमा पनि हामीले विद्यालय भर्नाका बेलामा, स्वागत कार्यक्रमहरू भनेर विद्यालयको पहुँच भन्दा टाढा पुगेका बालबालिकाका निम्ति ती कार्यक्रमहरू चलाएका हुन्छौं । यो एउटा महत्वपूर्ण अभियान हो । यसले केटाकेटीहरूको बीचमा अबचाहिँ

विद्यालय भर्ना हुने बेला भयो है ? भन्ने सन्देश जान्छ भने बालबालिकाको आमाबाबुले बालबालिकालाई विद्यालयम पठाउनु पर्दछ भन्ने बुझ्दछन् । केटाकेटीलाई विद्यालय नपठाउनु भनेको ठूलो अपराध हो भन्ने बुझाई बढ्छ । यसबाट विद्यालयमा बालबालिकाको संख्या अवश्य पनि बढेको छ । तर, हामीले बालबालिकालाई विद्यालयमा बोलाएपछि उनीहरूलाई राखिरहने वातावरण सिर्जना गर्न सकिरहेका छैनौं । उदाहरणको लागि तपाईंले एक सय जनाको निम्ति भोज राख्नुहुन्छ । एक सय जनाको निम्ति तपाईंसँग मालसामान छ, खुवाउने चिज छ, भान्से छ तर, बोलाउने बेलामा तपाई ५०० बोलाउनु हुन्छ भने त्यहाँ के हुन्छ ? त्यो सय जनाले खाने कुरा ५०० जनालाई बाढ्नुपर्ने हुन्छ । त्यति मात्र होइन सयजनाको निम्ति तयार भएको कुराले ५०० जनाको निम्ति सम्बोधन गर्नु पर्दा त्यहाँ भीड मात्र हुन्छ । यस्तो पक्षमा सबैको ध्यान पुग्नु जरुरी छ । एउटा कक्षामा ४५ जना हुनुपर्नेमा सयजना भए भने के हुन्छ ? एउटा शिक्षकले १०० जना सबैलाई ध्यान पुऱ्याउन सक्छ कि सक्दैन ? त्यसैले यस्ता पक्षमा हामीले ध्यान दिनु जरुरी छ ।

अहिलेसम्म शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान–नेपाल, शिक्षाको लागि विश्व अभियानको एउटा महत्वपूर्ण अङ्गको रुपमा स्थापित भएर यो निरन्तर रुपमा अगाडि बढिरहेको छ । यो अभियानको एउटा प्रारम्भदेखि कै अगुवा भएको नाताले मलाई अत्यन्त खुशी लागेको छ । यो अभियान रोकिएको छैन । यो देशव्यापी रुपमा अगाडि बढिरहेको छ । बिभिन्न जिल्लाका प्रतिनिधिहरू यसमा सहभागी भएका र देशका बिभिन्न जिल्लामा यस विषयमा गतिविधिहरू सम्पन्न भैरहेको मैले अनुभव गरेको छु । त्यहाँका गतिविधिहरू हेर्दा महत्वपूर्ण कामहरू उहाँहरूले गरिराख्नु भएको छ जस्तो मलाई लाग्छ । तर, मलाई के लाग्छ भने कुनै पनि अभियानहरू किन नहुन् काठमाडौं केन्द्रित गतिविधिले मात्र राष्ट्रिय अभियान हुँदैनन् । जबसम्म देशको सुदुर गाउँहरूमा या जनस्तरसम्म पुऱ्याउन सकिँदैन तवसम्म अभियान बन्न सक्दैनन् । अभियान भनेको चेतना हो । अभियान भनेको पहिचान पनि हो । अभियान भनेको संगठन पनि हो ।

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान बनाउने हो भने हरेक जिल्ला-जिल्लामा अभियान पुग्न जरुरी छ । हरेक गाउँ-गाउँमा अभियान हुन जरुरी छ । हरेक वडा वडामा अभियान हुन जरुरी छ । यसरी बढ्दै जाँदा नै पछि गएर राष्ट्रिय अभियानको स्वरुप लिनेछ । काठमाडौंमा कार्यक्रम गर्दैमा त्यो राष्ट्रिय अभियान हुन सक्दैन । अहिले शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानमा सरकारी निकाय पनि संलग्न छन् । त्यसैले अभियानलाई जिल्ला जिल्लामा पुऱ्याउनको लागि एउटा सञ्जाल निर्माण गर्न सकियो भने जुन भूमिका शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपालले देखाएको छ, त्यसको प्रभावकारिता झनै बढी हुन सक्दछ । यस्तो अभियानले सिंगो राष्ट्रिय अभियान र विकासको अभियानमा पनि योगदान दिन्छ । मलाई लाग्छ जुन लक्ष्य र उद्देश्य यो शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानले बोकेको छ, त्यसलाई व्यवहारमा रुपान्तरण गर्नको लागि यसले सचेतनाको पक्षका साथै यसको विस्तार र संगठन निर्माणको प्रक्रियालाई सँगसँगै लान सक्नुपर्दछ । अनिमात्र अभियान निरन्तर अभियानको रुपमा अघि बढ्न सक्छ । अन्त्यमा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानको उत्तरोत्तर प्रगतिको शुभकामना ।

(अन्तरवार्तामा आधारित)

(श्री प्रधान सिविनका संस्थापक अध्यक्ष एवम् राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगमा माननीय सदस्य/प्रवक्ता हुनुहुन्छ)

मेरो हेराइ, देखाइ, बुझाइ, गराइ र अपेक्षामा एनसिइ नेपाल

भूपराज खड्का

मेरो बुझाइमा शिक्षाका लागि विश्वव्यापी अभियान (छोटकारीमा जीसिइ-नेपाल) हाल शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपाल (छोटकारीमा एनसिइ-नेपाल) विश्वका एकसय चवालिस भन्दा बढी राष्ट्रहरूमा एकै साथ सञ्चालन हुने अभियान 'सबैका लागि शिक्षा'को लक्ष्य प्राप्तिको लागि दबाब दिन संगठित प्रयास । सहस्राब्दी विकास लक्ष्य प्राप्तिको अभीष्ट लिएको सामुहिक अभियान । सबैका लागि शिक्षा दिँदा राज्य र संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायले भए गरेका काम कारबाही प्रति रखबारी गर्ने कार्य हो । राज्यले लिएका नीति निर्माणदेखि कार्यान्वयनमा रहेका समस्या र चुनौतीहरू विश्लेषण गरी सहि बाटो सुझाउने गैरसरकारी निकाय । शिक्षाको विकास र विस्तारमा क्रियाशील राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रका गैरसरकारी संस्थाहरूको पहल कदमी अनि लगानीका कारण सबैका लागि शिक्षा अवरोध नहुने घोषणा गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा प्रतिबद्धता जाहेर गर्नेहरूलाई राज्यको लगानी र यी लक्ष्य प्राप्तिमा आउन सक्ने अवरोधका बारेमा सुझावसहित प्रतिवेदन दिन सक्ने गैरसरकारी संरचना पनि । यस्तै राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा राज्य र दातृनिकायहरूलाई सजग र दबाब दिने दबाब समूह ।

मेरो विचारमा अभियान भनेको निश्चित लक्ष्य प्राप्तिका निम्ति एक अवधिमा गरिने कार्य हो । अभियान भनेको अभियानकर्ताको अन्तस्करणबाट निस्कने अपिल पनि हो । यो कसैले भनेर वा लादेर गर्ने कार्य होइन ।

अभियान भनेको धेरैभन्दा धेरै संस्था र व्यक्तिहरूले अनुभूति गरेको कार्य हो अथवा जुन क्षेत्रमा अभियान गर्ने हो, त्यस क्षेत्रका बुहसंख्यक संस्था र व्यक्तिहरूले स्वीकार र ग्रहण गरेको कार्य हो । जहाँ सबैको सहभागिता र सहकार्यको खोजी गरिन्छ । लक्ष्य प्रष्ट भएन वा अभियानकर्ताको अभियान प्रति अपनत्व भएन भने त्यो अभियान हुँदैन । त्यो कसैका लागि गरिदिने कार्य हुन आउँछ । यस्तो अवस्थामा अभियानमा जति नै प्रतिबद्धता जनाए पनि त्यो सतही हुन जान्छ । वास्तविक रुपमा त्यो अभियान हुनै सक्दैन । अभियान, अभियान हुनका लागि अभियानकर्ताको मन वचनको अन्तस्करणले ग्रहण गरेको हुनुपर्छ । यस्तो अवस्थामा कुनै स्रोत वा अवसर नपाएपनि स्वतःस्फूर्त गतिविधि सञ्चालन गर्ने चाहना हुन्छ । कसैसँग प्रतिष्पर्धा गर्न वा कुनै स्रोत र अवसरको लागि गरिने कार्य अभियान हुनै सक्दैन । स्रोत र अवसरका लागि गरिने कार्य त्यो प्राप्त नभएको दिन, ती कार्यहरूको अस्तित्व नै संकटमा पर्छ वा हराएर जाने गर्दछ ।

मेरो अध्ययनमा शिक्षाका लागि विश्वव्यापी अभियानले हरेक वर्ष विश्वभरका लागि एउटा साझा नारा तय गर्ने गर्दछ । जुन वर्षका लागि नारा तय गरेको हो, सो वर्ष सञ्चालन गरिने त्यही नारालाई केन्द्रविन्दु मानेर अभियान सञ्चालित हुने गर्दछ । नेपालमा पनि शिक्षाका लागि विश्वव्यापी अभियानले तय गरेका यिनै नाराको सेरोफेरोमा आधारित भएर गतिविधि सञ्चालन गर्दै आएको छ, विगत एक दशक भन्दा अगाडि देखि शुरुमा जीसिइ र हाल एनसिइ-नेपालले । अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा नै यस्तो नाराको निर्धारण शिक्षाका लागि विश्वव्यापी अभियानका लागि गठित स्थायी समितिले गर्ने गर्दछ । स्थायी समिति विभिन्न देशमा संगठित र सञ्चालित अभियानकर्ता संस्था अभियानका सदस्य राष्ट्रहरूबाट नै निर्वाचित निकाय हो । यसले नै सबै सदस्य राष्ट्रहरूमा भए गरेका गतिविधिलाई संयोजन गर्ने गर्दछ । नेपालमा यसको सदस्य जीसिइ नेपाल (हाल एनसिइ-नेपाल) हो । हरेक वर्ष जीसिइले तय गर्ने मुख्य सन्देशका आधारमा नेपालमा पनि विभिन्न गतिविधिहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

मेरो सम्झनामा नेपालमा यो अभियान बालबालिका र शिक्षा केन्द्रित भएर प्रवेश भएको पाइन्छ । नेपाल सरकारले सबैका लागि शिक्षा वा सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा प्रतिबद्धता जनायो । सरकारले सोही अनुसार ती लक्ष्य हासिल गर्नको लागि हालसम्म पनि प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिरहेको छैन । यसरी राज्यले प्रतिबद्धता जाहेर गर्ने, तर प्राथमिकता निर्धारण नगर्ने राज्य र दातृनिकायलाई दबाब दिएर ध्यानाकर्षण गर्नको लागि अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा गैरसरकारी अभियान शुरु भयो । धेरै देशमा स्वतःस्फूर्त सरोकार समूह निर्माण गर्ने र राज्यलाई दबाब दिने कार्य भएको देखिन्छ । खासगरी शिक्षकहरूका संस्थाहरू र विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूले बनाउने सरोकार समूह वा निगरानी समूह क्रियाशील भएको पाइन्छ । यस्तो परिवेशमा नेपालमा क्रियाशील संघसंस्था वा व्यक्तिले यसतर्फ ध्यान दिएको पाईंदैन । ध्यान दिएको भएपनि आफ्नो संस्थाको एउटा गतिविधिको सिमाभित्र लिने गरेको पाइन्छ । तर नेपालमा शिक्षामा काम गर्ने सयौं संघसंस्था भएपनि सामूहिक र सबैको गतिविधि हुन नसकेपछि अन्तर्राष्ट्रिय अभियानलाई आवश्यक भएर यो अभियान शुरु भएको देखिन्छ । देशभित्र कुनै संगठित संस्थाले यो अभियान सञ्चालन गर्छु भनेर यसको अभियान थालनी भएका होइन । बालबालिका र शिक्षामा लामो समयसम्म काम गरिरहेको नेपाल बाल मजदूर सरोकार केन्द्र (सिविन-नेपाल)का तत्कालीन अध्यक्ष गौरी प्रधानको सम्बन्ध र सम्पर्कका आधारमा नेपालमा जीसिइ प्रवेश गरेको देखिन्छ । नेपालमा प्रधानको संयोजकत्वमा यो अभियान शुरुवात भएको थियो । त्यस्तै शिक्षा र बालमजदुरसँग काम गर्ने अभियान तथा जीसिइको स्थायी समितिको सदस्य संस्था ग्लोबल मार्चको गतिविधि पनि नेपालमा शुरु भयो । संयोग नै मान्नुपर्छ यी दुवै अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमको संयोजन गर्ने जिम्मेवारी सिविनले नै प्राप्त गर्‍यो । दुवैको गतिविधि सञ्चालन गर्ने गरी सिविनमा एउटा सचिवालय समेत राखिएको थियो । सोही सचिवालयको संयोजनमा शुरुका तीन वर्ष जति विश्व कार्य सप्ताहका कार्यक्रम नै सञ्चालन भएका थिए । हरेक वर्ष अप्रिलको पहिलो वा दोस्रो हप्तामा हुने विश्वव्यापी अभियान

सन्दर्भका यी कार्यमा सचिवालयले बैठक बोलाउने, त्यो वर्षका लागि केही गतिविधि तय गर्ने र सम्पन्न गर्ने अनि अर्को वर्षको गतिविधि नहुन्जेल सुस्ताउने वा पर्खने काम हुन्थो । यो अभियानको सुरुवाती वास्तविकता यहि नै हो । यी संस्थाहरूको चिन्ता र चासो विशेषरुपमा रहिराख्यो ।

इतिहासलाई अग्रगति दिनेक्रममा शैक्षिक गतिविधि र राष्ट्रिय अभियान निर्धारण गर्नको लागि सबैले निर्धारण गरेको अलग्गै अनौपचारिक फोरम (लुज फोरम) बनाउने निष्कर्षमा सो कार्यमा संलग्न संस्थाका प्रतिनिधि पुगे । सो समय भन्दा अन्य समयमा नै बसेर यसको आधारपत्र तयार गर्ने देखि अलग्गै संयोजन समिति बनाउने काम भयो । शिक्षा पत्रकार समूहका प्रतिनिधिको रुपमा मेरो संयोजकत्वमा गठित समितिमा नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनका प्रतिनिधि बाबुराम अधिकारी, सेभ द चिल्ड्रेन नर्वेका प्रतिनिधि गोपिनी पाण्डे, एक्शन एड नेपालको प्रतिनिधि नवीन सुवेदी र सिविनकी प्रतिनिधि भाषा श्रेष्ठ रहेको स्टेरिङ कमिटी बनेको थियो । यो भन्दा यसको आधारपत्र तयार गर्ने कार्य भोला दाहाल, पूर्ण श्रेष्ठ, प्रकाशसिंह अधिकारी, गौरी प्रधान लगायतका व्यक्तिहरूको अतुलनीय योगदान रहेको थियो । अब सम्पर्क र संयोजनका आधारमा भन्दा पनि अब यस अभियानको लागि आफैले संयोजक र सदस्य छान्ने काम भयो । यसरी चार वर्ष पछि सबै संस्थाहरूको प्रतिनिधिहरू संगठित भएको करिव डेढवर्ष गतिविधि सञ्चालन गरे पछि मात्र ब्राजिलमा भएको विश्व सम्मेलनमा जीसिइ नेपालले औपचारिक रुपमा सदस्यता प्राप्त गरेको थियो ।

मेरो देखाइमा नेपालमा यसले राम्रो उपलब्धी हासिल गरेको छ । जीसिइ नेपालले नेपालमा आफूलाई सक्रिय गराएपछि पाएको सबैभन्दा ठूलो उपलब्धी हो शैक्षिक सत्रको परिवर्तन । नेपाली महिना अनुसार मंसिर/पुसको शैक्षिकसत्र अहिले बैशाखमा सारिएको छ । जुन जीसिइ इन्टरनेशनले अप्रिलका अन्तिम सातामा सञ्चालन हुने कार्यसप्ताह (एक्शन वीक)सँगसँगै पारिएको छ । यससँग तारतम्य मिलाउन नेपालमा करिब एक देशकदेखि सञ्चालित विद्यालय भर्ना अभियान तथा विद्यालय स्वागत कार्यक्रमसँग पनि

तालमेल मिलाउने अभ्यास भइरहेको छ । नेपाली नयाँ वर्ष बैशाखको पहिलो हप्ता विद्यालयमा आएका बालबालिकालाई भर्ना लिने र दोस्रो हप्ता घरदैलो कार्यक्रम गरि विद्यालयमा भर्ना गर्ने । यही दोस्रो हप्ता विश्वभरि तय गरिएका कार्यसप्ताहका गतिविधि सञ्चालन हुने गर्दछन् । यद्यपि नेपालको सन्दर्भमा यो शैक्षिक सत्र र आर्थिक वर्षको वीच भएकोले तारतम्य नमिलि धेरै समस्या देखा परिसकेका छन् । वैशाखदेखि शैक्षिक सत्र शुरु हुने र साउन देखि आर्थिक वर्ष शुरु हुने गरेको छ । नेपालको भौगोलिक बनोटका कारण पनि एउटा मात्र शैक्षिकसत्र लागू गर्न नसकिएपछि कर्णालीका जिल्लाहरूमा फागुन महिना देखि शैक्षिक सत्र शुरु गरिएको छ । यसरी शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, जीसिइ नेपाल, युनिसेफ लगातका संघसंस्थाहरूका सामूहिक पहलकदमीका कारण विद्यालय भन्दा बाहिर रहेका ठूलो संख्यालाई बालबालिकाले विद्यालयमा ल्याउने कार्यको थालनी गरेका थिए । जुन कुरामा राम्रै सफलता समेत हात लागि सकेको छ । तर यसरी विद्यालयमा आएका बालबालिकाको साईकल पूरा गराउने कार्यका लागि भने अझ धेरै काम भने गर्न बाँकी छ । अर्को महत्वपूर्ण कार्य हो सरकारीका साथसाथमा गैरसरकारी प्रतिवेदन । अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय र दातृ निकायकोमा सरकारी निकायले दिएको प्रतिवेदन सहित संगठित अभियान पछि बन्ने प्रतिवेदनका कारण सरकारी निकायले पनि यथार्थ प्रतिवेदन दिन बाध्य बनाएको छ । त्यस्तै जीसिइ नेपालका शुरुका गतिविधिमा ठूलो मात्रमा शिक्षामा काम गरिरहेका गैरसरकारी संस्थाहरूले डुब्लीकेशन गरिरहेको कुरा चर्को ढंगले उठ्ने गरेकोमा हाल त्यस्तो कम उठ्नुलाई पनि उपलब्धी मान्नुपर्दछ । शुरुमा आफनो सदस्य संस्थाको कार्यालयमा सचिवालय देखि सदस्य संस्थाभित्रको एउटा परियोजनाको रुपमा बैंक कारोवार गर्न बाध्य यो संस्था आफ्नो अलग्गै पहिचान र अस्तित्वमा देखापर्नु पनि उपलब्धीका रुपमा लिनुपर्दछ । यो अहिले संस्थाका रुपमा दर्ता समेत भइसकेको छ ।

मेरो अपेक्षामा अब एनसिइ–नेपालले अभियानको भावना र मर्मलाई बुझेर सोही खालका अभियानकर्तासँगको सहकार्यमा हात बढाउन ढिला

गर्नुहुन्न । स्रोत बेगर पनि राम्रो अवधारणा तयार गरी सहयोग र सहकार्यको हात बढाउने हो भने स्रोत आफैं जुट्ने निश्चित छ । स्रोत भएमात्र गतिविधि गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्छ । यसको लागि पनि आफू र आफूले प्रतिनिधित्व गरेको संस्थाभन्दा माथि उठ्नु भने आवश्यक छ । संस्थामा आउने अवसर र स्रोतसम्मको पहुँचको लागि मात्र त्यहाँ प्रतिनिधित्व गरेको हो भने अभियान अभियानको रुपमा रहँदैन । अतः अभियानलाई अभियानकै रुपमा लिन र बुझाउने कुरामा वर्तमान नेतृत्व क्रियाशील हुनु आवश्यक छ । त्यसको लागि अभियानसँग भावना मात्र होइन अपनत्व ग्रहण गर्ने व्यक्तिलाई अगाडि बढाइ कार्यसमिति र सचिवालयले सहजकर्ता बन्दा मात्रै अभियान प्रभावकारी बन्न सक्छ । यसको लागि शिक्षा क्षेत्रका साथसाथै अन्य क्षेत्रका अनुभवबाट सिक्न पनि सकिन्छ । यो अभियान नेपाली र नेपाली जनताको हितमा उपयोग गर्न सक्नुपर्दछ । नत्र आएको केही स्रोत र अवसर पदाधिकारीको पहुँच र पकडमा राख्नको लागि गरिएको गतिविधिमा सीमित हुनेछ । अथवा, नेपालको सन्दर्भमा १२ हजारभन्दा बढी गैरसरकारी संस्थाहरू शिक्षा तथा स्वास्थ्यक्षेत्रमा काम गर्न दर्ता भएका संस्थाहरूको हुलमा एउटा संख्या थपिने छ वा संख्या थप्ने अभ्यास हुनेछ । यी कुरालाई चिर्न सक्नु शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान, नेपालको अवसर र चुनौती दुवै हो ।

(लेखक, शिक्षा पत्रकार समूह र एनसि-नेपाल नेपालका पूर्व अध्यक्ष हुनुहुन्छ)

गर्नेहरू र गरेको जस्तो गर्नेहरू

बाबुराम अधिकारी

संसारमा धेरै किसिमका मान्छे हुन्छन् । उनीहरूको प्रकृति, प्रवृति आदिको आधारमा लिङ्ग, वर्ग, पेशा छुटिन्ने र छुट्याउने गरिएको छ। यो प्रचलन कति वैज्ञानिक छ, तथ्यपरक छ, सर्वस्वीकार्य छ या छैन भन्ने कुराको बहस संसारभर चलिआएको छ र चलिरहनेछ । जे होस्, जस्तोसुकैहोस् जहाँहोस् सबै प्रकारका मानिसहरूलाई गहिरिएर हेर्दा उनीहरूलाई दुईवटा समूहमा राख्न सकिँदोरहेछ । पहिलो समूहमा त्यस्ता मान्छेहरू पर्दछन् जो निःस्वार्थ आफ्नो जिम्मेवारी बहन गर्न पछि पर्दैनन् र दोस्रो समूहका मानिसहरू जिम्मेवारी बहन गरेको वाहाना गर्दछन् । तसर्थ यिनीहरूलाई सरल भाषामा यसरी परिभाषित गर्दा ठीक हुनेछ, गर्नेहरू र गरेको जस्तो गर्नेहरू ।

यी गर्नेहरू र गरेको जस्तो गर्नेहरू समाजका सबै क्षेत्रहरू (सामाजिक,आर्थिक, शैक्षिक, साँस्कृतिक, राजनैतिक) मा देखा पर्दछन् । यसरी देखापर्ने कुरामा नेपालको शैक्षिक अभियानमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले नेपालमा सन् २००० आसपासमा शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने र काम गर्न चाहने केही संस्थाहरू एक ठाउँमा बस्ने जमर्को भयो । बसाइको क्रममा घनिभूत छलफलहरू भए । बिभिन्न संस्थाका प्रतिनिधिहरूले आ-आफ्ना अवधारणाहरू केही संस्थागत केही व्यक्तिगत हैसियतमा राख्नुभयो । सबैका विचारहरू सुन्ने क्रममा मैले उनीहरूलाई खुब नियालेर हेरेको थिएँ । कसैका कुरा यस्ता पनि थिए कि त्यो बसाइको केही औचित्य थिएन । तर उनीहरूकै स्वर चर्को चर्को थियो । केही यस्ता व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो, जसको चेहरामा खुब गम्भीर भाव देखिन्थ्यो, केही गर्न पाएहुन्थ्यो भन्ने स्पष्ट मनसाय झल्किन्थ्यो, उहाँहरू थोरै बोल्दै हुनुहुन्थ्यो । तर जिम्मेवारी पूर्व ढङ्गले बोल्दैहुनुहुन्थ्यो । आफ्नो देशको भविष्य शिक्षामानै निर्भर गर्छ । तसर्थ, सबैका लागि शिक्षा प्राप्तिको अभियानमा पाइलामा पाइला मिलाउन पाएहुन्थ्यो । यस

अभियानलाई थप व्यवस्थित गर्न पाएहुन्थ्यो भन्ने चिन्ता र चासो उहाँहरूमा थियो । छलफलमा निरन्तरता दिनेहरूमा कोही उमेरले पाको, विचारमा फितलो, कोही उमेरमा कम, विचारमा दृढ हुनुहुन्थो । अर्थात् यो अभियानको निरन्तरताको मुद्दामा पनि दुई प्रकृति र प्रवृतिको व्यक्तिहरू देखा पर्नुभयो । *गर्नेहरू र गरेको जस्तो गर्नेहरू* । जे होस्, शिक्षा प्राप्तिको अभियानमा एकल, संयुक्त, संस्थागत व्यक्तिगत पहलहरू चलिनैरहे, जुन समयको आवश्यकता पनि थियो ।

सरकार अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा प्रतिबद्धता जनाउन आतुर देखिन्थ्यो । कार्यान्वयन गर्ने काममा अति उदासिन, जनमानसमा एउटा अनौठो विचार थियो । यो अभियानमा हाम्रो भूमिका आवश्यक छैन । यो सबै काम सरकारको हो । सरकार पनि शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने, गैरसरकारी संस्थाहरू, पेशागत संघ संस्थाहरू, नागरिक समाजका संघसंस्थाहरू, श्रमिक संघसंस्थाहरूलाई साथ लिएर शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने कुरामा त्यति सकारात्मक थिएन । यस्तो करिबकरिब दुई विपरीत सोचहरूबीच हामीले सन् २००३ मा एउटा निष्कर्ष निकाल्यौं, हामी सबै मिलेर शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने । आफूले जति सकिन्छ यो अभियानलाई सघाउने अनि यसको लागि एउटा संयन्त्र निर्माण गर्ने, कार्य ढाँचा बनाउने र अघि बढ्ने । फलस्वरुप काम गर्नेहरूको बीच सहमति निर्माण भयो । गरेको जस्तो गर्नेहरूको समूहले पनि सहयोग गर्ने प्रतिवद्धता लिए । कोही अहिलेसम्म निरन्तर रहे, कोही हराए ।

कार्य प्रारम्भ गर्ने निधोमा पुगिसकेपछि को-को, कुन-कुन क्षेत्रमा काम गर्दै रहनुभएको छ, सोही आधारमा भावी कामको निक्र्यौल गरौं भन्ने लाग्यो । सोही सोच अनुरुप पटक-पटकको बसाइ, छलफल पश्चात कामको प्रकृति र प्रवृति हेरेर ५ समूह बनाउने निर्णय गरियो । त्यसमा पनि खुब छलफल भयो, वाद प्रतिवाद भयो, गर्न हुने नहुने, बस्न हुने नहुने आदि इत्यादि । अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाका साथीहरूलाई अलि समस्या पर्‍यो । यद्यपि, वहाँहरूको यस अभियान प्रतिको प्रतिबद्धता ज्यादै सकारात्मक थियो । पुनः निष्कर्षमा पुगियो, समस्याहरूलाई समाधान गर्दै, सकेसम्म कसैलाई असजिलो नपर्ने गरी काम गर्ने । ५ वटा समूह, ५ वटा आवश्यकीय

कार्य शीर्षकको आधारमा निर्माण भए । जसमा नीतिनिर्माण समूह (Policy Group), सञ्चार प्रकाशन समूह (Communication Group),अनुसन्धान समूह (Research Group),बहस, पैरवी समूह (Advocacy Group),कार्य समूह (Action Group) अनि प्रजातान्त्रिक पद्धतिलाई अवलम्बन गर्दै भनियो, को-को कुन-कुन समूहमा बस्न चाहनुहुन्छ । अनि सबै समूहको नेता तोक्ने कार्य भयो । अन्ततत्वगत्वा तिनै ५ जना व्यक्तिहरू नै त्यो संयन्त्रका स्टेरिङ्ग कमिटिको रुपमा काम गर्ने प्रतिनिधिहरू बने । जसले राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा नीतिनिर्माण गर्ने, योजना बनाउने काम पछिसम्म पनि गरिरहे ।

बल्लतल्ल कामहरू अघि बढ्न थाले । त्यसबेला सम्म संयोजनकारी भूमिका खेलिरहेको सिविन नेपालमा नै सचिवालय राख्ने निर्णय भयो । जीसिइ-नेपाल र सिविनसँगको पुरानै अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र हाम्रो प्रयास दुवैबाट केही शिक्षासँग सम्बन्धित कार्यहरू, विभिन्न कार्यहरू मार्फत गर्ने प्रारम्भ भए । सायद त्यो एउटा राम्रो शुरुवात थियो । तसर्थ, हाम्रो संस्था कानुनत दर्ता नहुँदा पनि विभिन्न विदेशी कायैशैली मिल्ने संस्थाहरूले हामीसँग समन्वय गरे । हामीले पनि गऱ्यौं । ती संस्थाहरूमा GCE र Education International प्रमुख थिए भने, क्षेत्रीय स्तरमा ASPBAE थियो । यिनै संस्थाहरूको हामी प्रतिको विश्वासको आधारमा नेपालमा पनि केही कामहरू थालनी भयो । GCE Nepal को संयोजकत्व सिविन नेपालले नै गऱ्यो । तसर्थ हामीलाई काम गर्न सजिलो भयो विशेषगरी RWS –Real World Strategy / Education Watch जस्ता कार्यक्रमहरू नेपालमा भित्रिया । हामीले शिक्षाको बजेटको विषयमा विश्लेषण गर्ने बजेट ट्र्याकिङको विषयमा सुसूचित गराउने, शिक्षाको लगानीका बारेमा अनुसन्धान गरी त्यो सेवा प्रतिफलको बारेमा सरकार, दातृनिकाय र सरोकारवाला समूहबीच जानकारी गराउने जस्ता महत्वपूर्ण कामहरू गऱ्यौं । फलस्वरुप Education Financing र त्यससँग सम्बन्धित धेरै शीर्षक, उपशीर्षकहरूमा र कार्यक्रमहरूमा शिक्षा मन्त्रालय सोच्न बाध्य भयो र Budget Tracking को तहहरू घटाउने र Social Audit जस्ता कुराहरू नीतिगत रुपमा नै लागू भयो । यो तत्कालिन जीसिइ (एनसिइ-नेपालको

पूर्वरुप) को महत्वपूर्ण उपलब्धी हो ।

त्यसपछि पुनः अर्को एउटा काममा हामीले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्राप्त गऱ्यौं । जुन थियो Fast Track Initiative –FTI । यस कार्यक्रम अन्तर्गत रहेर सबैको लागि शिक्षा (Education For All – EFA) लाई के गर्दा बढी प्रभावकारी र उपलब्धीमूलक बनाउन सकिन्छ भन्ने विषयमा छलफलहरू सुरु भयो । हामीले Welcome to School, Global Action Week, Enrollment Campaign जस्ता विभिन्न प्रकृतिका कार्यक्रमहरू मार्फत यो अभियानलाई सघाइराख्यौँ । जुन अहिलेसम्म पनि निरन्तर चलिराखेको छ ।

जब GCE नेपालले केही गति लिन थालेको थियो । पुनः व्यवस्थापकीय पक्षमा केही समस्याहरू देखा परे । कार्यालय सचिवालय सिविनमै राख्ने कि, बाहिर ? भन्ने विषयले पनि धेरै समय असजिलो पाऱ्यो । पछि बाहिर राख्ने र केही समय तत्कालीन सचिवकै कार्यालय शिक्षा पत्रकार समूहमा राख्ने कुरामा सहमति भयो । त्यसभन्दा अगाडि अझै अर्को संरचना देखा पऱ्यो । ५ जना भएर सचिवालयको कार्य गरिरहेका थिए । जसमा बाबुराम अधिकारी, भूपराज खड्का, गोपिनी पाण्डे, भाषा श्रेष्ठ र सुनिल जीत । उनीहरूको प्रतिनिधित्व संस्थागत थियो । संस्था समूहहरूले प्रतिनिधिहरू हेरफेर गरे या केही साथीहरूले अर्को संस्थामा काम गर्न थालेको अवस्थामा निकै समस्या पऱ्यो । समिति पुनर्गठन गर्ने सम्भावना पनि थिएन । जे होस् तत्पश्चात् भूपराज खड्का र मैले GCE नेपालको संस्थालाई कठिनताका साथ चलाइराख्यौं । मतमतान्तरहरू आए । केही साथीहरूले तर्कहीन कुराहरू पनि गरे । तैपनि कामगर्ने गरी प्रतिबद्धता जनाएका साथीहरू/संस्थाहरूले नआत्तिकन काम गर्न सल्लाह दिए । परिणाम स्वरुप GCE Nepal अहिले यो अवस्थामा आइपुगेको छ । त्यस्तो कठिन परिस्थितिमा पनि GCE Nepal ले अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूमा भाग लिने, नेपालको शिक्षा सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा ध्यानार्कषण गराउने कार्यहरूमा कमि गरेन । प्रारम्भदेखि नै हेर्ने हो भने Global March, GCE, Education International, ASPBAE आदि संस्थाहरूको एकल/संयुक्त आमन्त्रणमा ब्राजिल, पाकिस्तान, बंगलादेश, श्रीलंका,फ्रान्स, इन्डोनेसिया, मलेसिया कम्वोडिया, फिलिपिन्स आदि देशहरूमा आयोजना भएका अत्यन्त महत्वपूर्ण

गोष्ठी, सेमिनार, सम्मेलन, रणनैतिक योजना तर्जुमा जस्ता बैठकहरूमा GCE-Nepal र हाल NCE-Nepal का जिम्मेवार पदाधिकारीहरू र कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूले भाग लिनुभएको छ । यसको महत्वपूर्ण उपलब्धी भनेको NCE Nepal अहिले शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत विश्व संगठनहरू GCE, EI तथा ASPBAE वस्ता क्षेत्रीय स्तरमा कार्यरत संस्थाहरूबीच परिचित छ । ठोस भाषामा भन्नुपर्दा यसले आफ्नो पहिचान राष्ट्रिय रुपमा मात्र नभै अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा नै कायम गर्न सफल भएको छ । सम्भवत यसको परिणाम स्वरुप NCE-Nepal को संयोजनमा नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरकै कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइसकेका छन् । हाम्रा कतिपय कार्यक्रमहरूमा सहयोग गर्न VSO जस्ता प्रतिष्ठित संस्थाले स्वयंसेवक दिएर सहयोग गरिरहेको छ ।

राष्ट्रिय रुपमा भन्नुपर्दा अहिले यो सञ्जालले आफ्नो पहिचान मेची महाकालीसम्म नै स्थापित गरिसकेको छ । सहकार्य गर्ने क्रममा नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, राष्ट्रिय योजना आयोग, विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरू, नागरिक समाज, सामाजिक रुपले प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरू, खेलाडी, कलाकार, नीति निर्माण तहमा कार्यगर्ने पूर्व सभासदहरूसँग आफ्नो गतिविधि बढाएको छ । यसको आफ्नो विधागत प्रस्तावित नीति अनुरुप सहकार्य गर्ने Campaign चलाउने, Advocacy गर्ने, समसामयिक कुराहरूमा अनुसन्धान गर्ने र प्राप्त सुझावहरूलाई सार्वजनिक गर्ने कार्यमा सम्भवत यो सञ्जाल अहिले अग्र स्थानमा छ । उदाहरणको लागि गणतन्त्र नेपालका प्रथम राष्ट्रपति सम्माननीय डा. रामवरण यादवज्यूबाट समाजमा अत्यन्त संघर्ष गरेर अघि बढिरहेका चेलीहरूको कथा "म हुनुको कथा" जस्तो पुस्तक विमोचन गर्नु, One Goal Campaign - मा तत्कालीन शिक्षा मन्त्री सर्वेन्द्रनाथ शुक्लाज्यूले उद्घाटन गर्नु, शिक्षा मन्त्रालयका उच्च पदस्त कर्मचारीहरूबाट सहयोग प्राप्त हुनु, योजना आयोगको माननीय सदस्यहरू, संविधान सभाका तत्कालीन सदस्यहरूले उच्च प्राथमिकताका साथ यसका गतिविधिहरूमा चिन्ता र चासो देखाउनु, त्रि.वि.वि.को अनुसन्धान केन्द्र CERID ले चासो देखाउनु, पत्रकारहरूले विभिन्न कार्यक्रमहरूमा प्राथमिकताका साथ समाचार सम्प्रेषण

गर्नु, शिक्षक जमात, नागरिक समाजमा कार्यरत संघसंस्था र व्यक्तिहरूको सहयोग रहनु, विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संघ-संस्थाहरू र जो नेपालमा शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत छन्, उनीहरूको प्रत्यक्ष परोक्ष संलग्नता र सहयोग रहनु यी सबै NCE-Nepal को स्वार्थरहित गतिविधिको परिणाम हुन् भन्ने कुरामा कुनै शंका छैन । यसर्थ NCE-Nepal शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने एउटा नेपालको महत्वपूर्ण सञ्जाल बनेकोछ । उसको अनुपस्थितिमा सायद अब शैक्षिक अभियानहरू पूरा हुन सक्दैनन् ।

कार्यालय र कार्यक्रम व्यवस्थित ढङ्गले भइरहेको छ । जब हामीले मलेसियामा भएको एउटा Strategic planning meeting, Civil society Education fund नेपालमा कार्यरत संस्थाहरूको Capacity Building र शिक्षा सम्बन्धित गतिविधि सञ्चालन गर्न प्राप्त भयो, तत् पश्चात अहिलेसम्म पनि यसले अत्यन्त उत्साहजनक किसिमबाट आफ्नो सांगठनिक र कार्यक्रमिक कार्यहरू गरिरहेको छ। मलाई आशा छ, भविष्यमा पनि यसले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्राप्त गरिरहनेछ । राष्ट्रिय रुपमा समेत आर्थिक र भौतिक सहयोग प्राप्त गरिरहने छ । यद्यपि, यसले आफ्नो भावी कार्यक्रम गर्ने नयाँ-नयाँ क्षेत्रको पहिचान गर्नुपर्नेछ । निःस्वार्थ ढङ्गले अहिलेको समितिले अत्यन्त आवश्यकतामा आधारित योजनाहरू बनाउनु पर्नेछ । सञ्जालभित्र शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने अन्य धेरै संस्थाहरूलाई आबद्ध गराउनु पर्नेछ । अझै अत्यन्त पारदर्शी योजनाहरू ल्याउनु पर्नेछ । आफ्ना सदस्य संस्थाहरूलाई कसरी बलियो बनाउने र उनीहरू कार्यरत Grass root मा कस्ता समस्या छन् ? पहिचान गर्ने र सोही अनुरुप सहयोग गर्नु पर्नेछ। यी सबै कार्यहरू गर्नको लागि मलाई विश्वास छ, काम गरे जस्तो गर्नेहरू भन्दा काम गर्नेहरूको समूह अहिले एनसिइ-नेपालमा दह्रो छ। यो समूहले यसको उद्देश्य र कार्यक्रमहरूमा गहिरो ध्यान दिनेछ। भविष्यमा NCE-Nepal ले गरेको गतिविधिहरूको निचोड नीति निर्माण तहमा पुगोस् । यहि शुभकामना । अस्तु

(लेखक नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन र नेपाल शिक्षक युनियनसँग आबद्ध हुनुहुन्छ । उहाँ एनसिइ-नेपालको पूर्व अध्यक्ष समेत हुनुहुन्छ ।)

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी सप्ताह २०११ लाई फर्केर हेर्दा

Ps cg'ej

दीर्घनारायण श्रेष्ठ

सन् २००३ देखि शुरु भएको शिक्षाको लागि विश्वव्यापी सप्ताह (Global Action Week) प्रत्येक वर्ष विश्वको अन्य मुलुकको साथ साथै नेपालमा पनि मनाईदै आइएको छ । यस्तो कार्यसप्ताह मनाउने सन्दर्भमा प्रत्येक वर्षको लागि सबैका लागि शिक्षामा तय गरिएका ६ वटा उद्देश्य (6 EFA Goals) प्राप्तिको लागि सहयोग हुने गरी विभिन्न क्षेत्र तोकिएका हुन्छन् । यसै सन्दर्भमा सन् २०११ को लागि महिला तथा बालिका शिक्षा भन्ने क्षेत्रमा यो कार्यसप्ताह केन्द्रित गरिएको थियो । यस अन्तर्गत बृहत कथा वाचन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसमा शिक्षा प्राप्तिको लागि संघर्ष गर्ने र शिक्षाको प्राप्ति पछि आफ्नो जीवन सफल बनाउने महिला तथा बालिकाहरूका कथा संकलन र सार्वजनिकरण गर्ने कार्यक्रम भव्यरुपमा सम्पन्न भए । अहिले म सोही सप्ताहलाई संझनामा ल्याईरहेको छु ।

सप्ताहको तयारीका क्रममा महिला तथा बालिका शिक्षामा केन्द्रित यस सप्ताह नेपालको लागि समेत अत्यन्त महत्वपूर्ण भएकोले यसलाई भव्यताका साथ मनाउन यस अभियानको बोर्डको बैठक बोलाइ छलफल गरियो । बोर्डकै निर्णय बमोजिम विगतका वर्षहरूमा सहभागी हुने तथा सहयोग गर्ने अन्य सरकारी, गैरसरकारी र राष्ट्रसंघीय निकायहरू जस्तै यस अभियानमा

आबद्ध सदस्य संस्थाहरू, शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, युनेस्को, युनिसेफ र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था समेतको बृहत बैठक बोलाइयो ।

उक्त बैठकद्वारा कार्यक्रम मनाउनको लागि तयारी समिति र विभिन्न उपसमितिहरू गठन गरिए । यस अभियानलाई देशको विभिन्न भागमा पुऱ्याउन विभिन्न जिल्लाहरूमा समेत सफल महिलाहरूको कथा संकलन गरी जिल्लास्तरमा सार्वजनिक कार्यक्रम गरी कथा वाचन कार्यक्रम गर्ने, त्यस्ता कथाहरू संकलन गरी उत्कृष्ट केही कथाहरू केन्द्रमा वाचन गर्न लगाउने र सबै संकलित कथाहरूलाई पुस्तकको रुपमा प्रकाशन गर्ने कार्यक्रम तय गरियो । यस कार्यक्रमलाई सफल बनाउन सञ्चार क्षेत्रसँग समन्वय गरिएको थियो । यी सबै कार्यको लागि पर्याप्त आर्थिक स्रोतको आवश्यकता थियो, जुन यस अभियानको लागि चुनौती थियो । तर सेभ द चिल्ड्रेन, एक्सन एड, भी .एस. ओ र युनिसेफ एवं युनेस्कोबाट कार्यसप्ताहको लागि स्रोत प्राप्त भएपछि यसरी यो कार्यक्रम मिति बैशाख १९-२५ मा पूरै अवधिभर विभिन्न कार्यक्रम गरी सञ्चालन गर्न सम्भव भयो ।

कार्यक्रम सञ्चालनका सन्दर्भमा अर्को चुनौती भनेको समयको अभाव र बोर्डका सदस्यहरूको व्यस्तता थियो । सोचे अनुरुप योजना अघि बढ्न सकेको थिएन । समय नजिकै आइसकेको थियो । आर्थिक स्रोतमा सुनिश्चितता हुन सकिरहेको थिएन । केन्द्रीय तहमा गरिने कार्यक्रममा कसलाई प्रमुख अतिथि बनाउने भन्ने निश्चित गर्न सकिएको थिएन ।

यी सबै समस्यालाई हल गर्न र नयाँ योजना बनाउनको लागि शनिबारको दिन पारेर धुलिखेलमा सदस्यहरूको बैठक मिति २०६८ बैशाख १६ र १७ गते मा बोलाइयो । यसमा भएका प्रगतिको समीक्षा गरी नयाँ कार्ययोजना बनाइयो । यो कार्यक्रममा प्रमुख अतिथिको रुपमा सम्माननीय राष्ट्रपति ज्यूलाई अनुरोध गर्ने निर्णय गरियो ।

नयाँ कार्ययोजनालाई मूर्तरुप दिन अभियानका कर्मचारीहरू तथा बोर्डका सदस्यको मिहिनेत साँच्चिनै साह्रै उल्लेखनीय छ । दिनरात नभनी अधिकांश

बैठकहरू कार्यालय समय पछि राख्ने गरिन्थ्यो । कार्यालय समयमा सदस्यहरू प्रायः गरी उपस्थित हुन नसक्ने अवस्था थियो । प्रमुख अतिथिको लागि सम्पर्क कसरी गर्ने चुनौती थियो । अन्य अतिथिहरूलाई आमन्त्रण गर्नुपर्ने थियो । यसको लागि जिल्ला र केन्द्रमा एउटै हप्तामा कार्यक्रम गर्ने भन्ने सोच अझ चुनौतीपूर्ण थियो ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूको समयको लागि उहाँका प्रेस सल्लाहकार राजेन्द्र दाहालज्यूसँग सम्पर्क स्थापित गरियो । उहाँले साथै राष्ट्रपतिज्यूको कार्यालयका कर्मचारीहरूबाट यस कार्यको लागि गर्नुभएको सहयोग साँच्चिकै महत्वपूर्ण छ । तर पनि मे ३१ अर्थात् २०६८ जेष्ठ १७ गते कार्यक्रम भएकोमा देशको तरल राजनीतिक अवस्थाको कारणले जेष्ठ १४ भन्दा अगाडि कुनै कार्यक्रममा भाग नलिने भन्ने जानकारी प्राप्त भयो । पछि उक्त कार्यक्रम जेष्ठ ३१ गतेको लागि तोकियो । शुरुमा राष्ट्रपतिज्यू समक्ष कथावाचन कार्यक्रम मात्र राखिएकोमा अब तयारीको लागि समय भएकोले कथाको संकलन गरी पुस्तक तयार गर्ने र सोको विमोचन राष्ट्रपतिज्यूबाट गराउने सोचाइ राखियो । यसको लागि अभियानका उपाध्यक्ष कुमार भट्टराई, सम्पादन सहयोगी प्राध्यापक शारदारमण नेपालज्यू र कान्तिपुर छापाखानाले पुऱ्याएको सहयोग साँच्चिकै उल्लेखनीय छ । छोटो समयको बावजुद पनि पुस्तक प्रकाशन हुन सक्नु साँच्चिकै ठूलो उपलब्धी थियो ।

अब कार्यक्रमलाई सफल बनाउने क्रममा राष्ट्रपति भवनमा हुने कार्यक्रम कसरी सफल बनाउने भन्ने सबैको चासो थियो । यसको लागि दोलखा जिल्लामा यसै सन्दर्भमा भएका कार्यक्रममा हाम्रो सहभागिताले अनुभव गर्ने मौका पायौं । यसले हामीमा अनुभव र आत्मविश्वास प्रदान गऱ्यो ।

कार्यक्रम सञ्चालन हुने दिन २०६७ जेष्ठ ३१ गते निर्धारित समय दिउँसोको १:३० बजेभन्दा १ घण्टा पहिले नै यस अभियानका कर्मचारी र बोर्ड सदस्यहरू त्यहाँ आवश्यक तयारीको लागि पुगेका थियौं । राष्ट्रपति कार्यालयका अधिकृत र अन्य कर्मचारीहरूले यसको लागि ठूलो सहयोग गर्नुभएको थियो । कार्यक्रममा अपेक्षा गरेअनुरुप उल्लेख्य संख्यामा नै

अतिथिहरूको आगमन भएको थियो । उक्त कार्यकममा सभासदहरू, शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने संघसंस्थाका साथै युनिसेफ, युनेस्कोका प्रमुखहरू, शिक्षा विभागका उच्चपदस्थ अधिकृतहरू र पत्रकारहरूको उपस्थिति थियो ।

कार्यक्रममा तीनजना महिलाहरूले राष्ट्रपतिसमक्ष आफूले शिक्षा प्राप्तिको लागि भोगेका तीता र संघर्षपूर्ण घटनाहरू प्रस्तुत गर्दा सभा हल केहीबेर भावविव्हल हुन गएको थियो । राष्ट्रपतिज्यू स्वयं पनि भावुक बन्नुभएको थियो । सो कुरा उहाँले आफ्नो मन्तव्यको क्रममा व्यक्त गरेको अभिव्यक्तिबाट पनि प्रष्ट हुन्छ । उहाँले सम्बोधनको क्रममा आफ्नो परिवारमा पनि उहाँको दिदीबहिनीहरूले शिक्षा प्राप्त गर्न नसकेको तीतो यथार्थ व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

उक्त कार्यक्रममा देशभरबाट संकलित कथाहरू समेटिएको पुस्तकको समेत राष्ट्रपतिज्यूबाट विमोचन गरिएको थियो ।

कार्यक्रममा महिला तथा बालिका शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि आवश्यक नीति र कार्यक्रम आउनुपर्ने कुरामा जोड दिँदै एक ध्यानाकर्षणपत्र राष्ट्रपतिज्यू समक्ष प्रस्तुत गरिएको थियो । राष्ट्रपतिज्यूले उक्त पत्र ग्रहण गर्दै सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण गराउने प्रतिबद्धता व्यक्त भएको थियो ।

अन्ततः यस कार्यक्रमले देशभर छरिएका महिलाहरूले शिक्षाप्राप्तिको लागि गरेको संघर्षलाई अरु महिला तथा बालिकाको लागि प्रेरणाको स्रोत भएको हामीलाई अनुभव भयो । कार्यक्रम साँच्चि नै अपेक्षा गरेअनुरुप नै सफल भएको समेत हाम्रो निस्कर्ष रह्यो ।

(लेखक शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपालका अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।)

एउटा ग्रामीण चौतारीमा विश्वव्यापी सप्ताह

बाबुकाजी श्रेष्ठ

सिर्जना विश्वकर्मा ग्लोवल एक्सन नेपालको एउटा शैक्षिक सहजकर्ता हुन् । उनी विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको औंठाछाप संकलनको लागि कास्की जिल्लाको लाहाचोक गा.वि.स.मा खटिएकी थिइन । यो गाउँ उनको बुबा आमाको पनि गाउँ हो । औंठा छाप संकलन अभियान आफैंमा नौलो थियो । त्यसैले सबैमा एक किसिमको बालबालिका उनीहरू औंठा छाप दिन तयार थिए, तर अभिभावकहरू भने सिर्जनाले गर्न खोजेको काम नबुझ्रेर दोधारमा थिए । यद्यपी यो काम न्यायिक हुनुपर्छ भन्ने एक किसिमको विश्वास भने उनीहरूमा देखिन्थ्यो ।

आफ्नै घरगाउँ भएर पनि सिर्जना आफैलाई शुरुमा त्यस समुदायमा बास पाउन गाह्रो थियो । किन कि उनी समाजको तल्लो जात (पानी नचल्ने जात) की थिइन् । तर आफ्नो दृढ इच्छाशक्ति र आत्मविश्वासका कारण त्यही समाजमा स्थापित शिक्षक गोविन्द अधिकारीको सहायतलेस्थानीय होटल व्यवसायीकहाँ बस्ने ठाउँको व्यवस्था मिलाउन सफल भइन् ।

एक दिन उनले लाहाचोकको ठूलो रुख मुनिको **चौतारीमा** त्यस समुदायका मानिसहरूलाई भेला गराउने व्यवस्था मिलाइन् र त्यस समुदायका शिक्षाविहीन बालबालिकाको विषयमा भनिन् “यो सबै हाम्रो देश र पूरै संसारको गरिबीको कारण हो । यदि ती बालबालिकाले शिक्षा पाए भने म जस्तै आत्मानिर्भर हुन्छन् । अहिले मेरो अभिभावकले मलाई हेर्न र चिन्ता लिनु पर्दैन त्यसको सट्टा म आफैले हेर्न सक्छु । म दशैको बेलामा मेरो अभिभावकलाई भेट्न र उहाँहरूबाट आशिर्वाद लिनको लागि मेरो घर जान्छु

उहाँहरू मेरो लागि गर्व गर्नुहुन्छ । यदि तपाईहरू पनि आफ्ना बालबालिका प्रति गर्व गर्न चाहनुहुन्छ भने शिक्षा बाहेक अरु बाटो छैन ।" उनले, नेपालले बालबालिकाको शिक्षाका लागि अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा प्रतिवद्धता जनाएको उल्लेख गर्दै संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धि १९८९ को नेपाल राज्य पक्षरहेको बताइन् । महासन्धीको चर्चा गर्दै उनले यस महासन्धीले बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारको प्रत्याभूत गरेको उल्लेख गरिन् ।

यत्तिकैमा एक जना मान्छे पछाडिबाट कराउदै आए । उनले भने "तिमीहरू सबै INGO, NGO कुरा गर्ने *कुरा फेरि, फेरि राख्ने हौ तिमीहरू"* सबै आफ्नो जागिरको लागि गाउँलेहरूलाई बराल्ने काम गर्छौ । त्यसै बीचमा सहभागीहरू त्यस मध्येका कुनै एक व्यक्तिले उनलाई रोके र सिर्जनाले के भनिरहेकी छन् सुन्नलाई अनुरोध गरे । सिर्जनाले आफ्नो भनाइलाई निरन्तरता दिइन् र भनिन् "हाम्रो देशमा धेरै जसो केटीहरू बलात्कार, बालविवाह तथा बेचबिखनमा परेका छन् । विद्यालयमा हुने हिंसा र घरभित्र हुने हिंसाका कारण उनीहरूले पढ्दा-पढ्दै विद्यालय छोड्नु परेका घटनाहरू दैनिकजसो बढ्दै गएका छन् । सिर्जनाले आफ्नो भनाईलाई निरन्तरता दिदै भनिन् "विशेषगरी छोरीहरू भनेको अर्काको घर जाने जात हो । उनीहरूलाई पढाएर फाइदा छैन । बरु बेलैमा विवाह गरिदिए आफू पनि समस्याबाट पन्छिन्छौ भन्ने मानसिकताको कारण बालिकाहरूलाई सानो उमेरमा विवाह गरिदिने निर्णय गर्नाले उनीहरू पारिवारिक जीवन कष्टकर रुपमा बिताउन बाध्य भएका छन् ।" सानो उमेरमा गर्भधारण गरी बच्चा जन्माउनु पर्दा त्यसबाट पर्ने जोखिमका कारण अकालमा मृत्यु भएको छ ।" उनले अगाडि भनिन् । "यो उनीहरूको लागि ठूलो हिंसा हो । तपाईंहरू विश्वास गर्न सक्नुहुन्छ ? विश्वमा ६० लाख बालबालिका विद्यालय जानबाट बञ्चित छन् ? नेपालमा २ लाख बालबालिका मध्ये ६० प्रतिशत बालिकाहरू यौन हिंसामा परेका अनुसन्धानले प्रमाणित गरेको छ ।" उनले प्रश्न गर्ने शैलिमा भनिन् "तपाईहरूले ती बालबालिकाको शिक्षा पाउने अधिकार प्रति कहिल्यै

सोच्नुभएको छ ?" सिर्जनाको घतलाग्दो यो प्रश्नमा सहभागीहरुले "हो उनीहरूसँग शिक्षा पाउने अधिकार छ ।" भन्ने जवाफ दिए । एक जना महिलाले उठेर भनिन् "हामीले हाम्रा छोरीहरूलाई गत वर्षसम्म स्कुल पठाइरहेका थियौ । एक दिन मेरी छोरी स्कुलबाट आएपछि भोलिदेखि स्कुल नै नजाने कुरा गरिन् । अनि मैले छोरीसँग विद्यालय नजानुको कारण सोध्दा शिक्षकहरूले आफुहरूलाई दुर्व्यवहार गरेको र शौचालय पनि केटीहरूको लागि सुरक्षित नभएको बताईन् । महिनावारी हुँदा उनीहरूलाई झन् समस्याहुने रहेछ । केटाहरूले जिस्क्याएको सूचना शिक्षकलाई दिँदा समेत कुनै सुनवाई नहुने रहेछ । उल्टै शिक्षकहरू समेत कतिपय बालिकाहरू दुर्व्यवहार गर्ने रहेछन् । यत्तिकैमा अर्को महिला पनि रिसाउँदै आवेशमा आएर भनिन् "खै कहाँ छ ? छोरीहरूको लागि सुरक्षित वातावरण विद्यालय जस्तो पवित्र ठाउँमा त यस किसिमको हिंसा हुन्छ ।

त्यसपछिको वातावरण सुनसान र स्तव्ध बन्यो । सबै सहभागीहरू कानेखुशी गर्न र एक अर्कोतिर हेर्न थाले । त्यत्तिकैमा लाहाचोक मा.वि.का प्रधानाध्यापक उठ्नुभयो र भन्नुभयो "तपाईहरू सधैं म कहाँ आउनुहोस् र विद्यालयको प्रशासनमा यस किसिमका कुराहरू राख्नुहोस् । हामी त्यस्तो नराम्रो व्यवहार गरी छात्राहरूको मनोवल गिराउने शिक्षकहरूलाई सजाय दिन्छौं । जहाँसम्म केटीहरूको लागि सुरक्षित शौचालयको कुरा गर्नुभयो । हो हाम्रो विद्यालयमा स्रोतको अभाव भएको कारण बनाउन सकेका छैनौं, यसको लागि भावी दिनहरूमा पहल गर्नेछौं । यस किसिमको समस्याको चिन्ता नगरी बालिकाहरूलाई स्कुल पठाउनुहोस्, म सधैं तपाईंहरूको साथमा छु ।"

सिर्जनाले प्र.अ. लाई धन्यवाद दिदै अभिभावकहरूलाई हौसला बढाउने कुरा गरिन् । उनले भनिन् "यस्ता किसिमका सवालहरूका लागि आवाज उठाउनुपर्छ र सम्बन्धित निकायलाई जानकारी गराउनुपर्छ" । उनले फेरि भनिन्- "हामी विश्वव्यापी सप्ताहकोबीचमा छौं । यसको उद्देश्य विद्यालय छोडेका वा नगएका बालबालिकालाई विद्यालय पुऱ्याउन र बालबालिकाको शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्नको लागि बालबालिकालाई अनुकूल हुने

नीति नियम बनाउन राज्यको नीति निर्माण तहमा घच्घच्याउनु हो । यो एउटा शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान हो र नेपाल पनि यस अभियानको एक अंग हो । अनि ग्लोवल एक्सन नेपाल यसको सक्रिय सदस्य रहेको समेत बताइन् । आफ्नो भनाइको अन्त्यमा सिर्जनाले उपस्थित सम्पूर्ण सहभागीहरूले अगाडि आएर औंठाछाप दिन समेत आव्हान गरिन् । उनको आव्हान लाई स्वीकार गर्दै बालिका शिक्षाका लागि आफ्नो सम्मति स्वरुप सबैले पालो पालो आफ्नो औंठा छाप दिए ।

(लेखक ग्लोवल एक्सन नेपालका कार्यकारी निर्देशक एवम् एनसिइ कार्य समिति सदस्य हुनुहुन्छ ।)

सबैको लागि शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान

प्रकाशसिंह अधिकारी

सन १९९० देखि विश्वव्यापी स्तरमा "सबैको लागि शिक्षा" अभियान शुरु भएको थियो । यसको पहिलो चरण सन् १९९० देखि सन् २००० सम्म थियो । तर यसको अन्तिम समय सन् १९९९ देखि शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान आरम्भ भएको हो । अभियानको शुरुवातको परिवेश विश्लेषण गर्ने हो भने गैरसरकारी संस्थाहरूले औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षामा पनि महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याइरहेको कुरालाई विर्सन मिल्दैन । उनीहरूले शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान सञ्चालन गरेर विश्वलाई शिक्षा सम्बन्धी छलफल, विचार विर्मश, वाद-विवाद, प्रचार-प्रचार र एक अर्कोलाई शिक्षित गर्ने एउटा थप अवसर प्रदान गरेका छन् ।

सबैको लागि शिक्षाको पहिलो चरणको अन्तिम समयतिर केही गैरसरकारी संस्था र शिक्षक संघ जसमा एजुकेशन इन्टरन्यासनल, अक्सफाम बालश्रमविरुद्ध विश्वयात्रा, एक्सनएड संयुक्त तथा वंगलादेश, ब्राजिल र दक्षिण अफ्रिकाका गैरसरकारी संस्थाका सञ्जालहरू मिलेर १९९९मा शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान (गोल्वल क्याम्पेन फर एजुकेशन) को स्थापना गरे । पछि यसमा शिक्षा, मानवअधिकार,सामाजिक न्याय र गरिवी निवारणको क्षेत्रमा काम गरिरहेका अन्य अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, राष्ट्रिय समूहहरू पनि समावेश भए ।

अभियान के हो ?

यो अभियान विश्वको एक सय पचास भन्दा बढी देशहरूमा विद्यालय जाने उमेरका केटाकेटीहरूको शिक्षामा पहुँच बढाउनको लागि राष्ट्रिय रुपमा

क्रियाशील व्यक्ति, अभियानकर्ता, शिक्षक युनियन तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको साझा सञ्जाल हो । यस अभियानले अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय तथा दक्षिणी मुलुकका सरकारहरूलाई सन् २००० मा डकारमा गरेको सबैको लागि शिक्षाको प्रतिबद्धता पूरा गर्न माग गर्ने, घच्घचाउने र दबाब दिने काम गर्दछ । अभियानले सबैको लागि निःशुल्क, गुणात्मक सार्वजनिक शिक्षा दिन तथा दिगो बनाउन सरकारी योजना तथा कार्यान्वयनमा नागरिक समाज, शिक्षक, समुदाय तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको संलग्नतामा जोड दिन्छ । यसले सार्वजनिक प्राथमिक शिक्षा निःशुल्क गर्न तथा प्रौढ शिक्षा, शिशु शिक्षा तथा विकास र आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षामा लगानी बृद्धि गर्नको लागि जोडदार माग गर्दछ । यसले पिछडिएका समुदायको लागि काम गर्ने स्कूल तथा शिक्षकमा लगानी गर्न प्राथमिकता दिएको छ ।

यो अभियानले विश्व बैंक तथा विकसित देशहरूसँग आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा सहयोग बृद्धि तथा ऋण माफ गर्न माग गर्दछ । साथै राष्ट्रिय स्तरमा गरिने कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन द्रुतता प्रदान गर्न विश्वव्यापी स्तरमा सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमलाई सहयोग प्रदान गर्न पनि आव्हान गर्छ ।

यस अभियानले सबैको लागि शिक्षाको लक्ष्य पूरा गर्न तथा शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्न गैरसरकारी संस्थाहरूले आफ्नो सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई प्रभाव परोस् भन्ने चाहना पनि राख्दछ ।

यो अभियानले विगत दश वर्ष देखि प्रत्येक वर्ष सप्ताहव्यापी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै प्रभावकारी रुपमा चेतनाकरण, अन्तरक्रिया, दबाब, अधिवाचन सँगसँगै कार्यमूलक कामहरू पनि गरिसक्यो । यसका प्रत्येक वर्षका क्रियाकलापहरू प्रबर्द्धनात्मक, प्रभावकारी र उत्प्रेरक छन् ।

नेपाली परिवेश र अभियान

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानले गर्दा एक पटक फेरि शिक्षा

सम्बन्धी छलफल वार्ता,अन्तरक्रिया, क्रियाकलाप आदि गर्ने थप अवसर जुटेको छ । हुन त कोचाहिँ शिक्षासँग दैनिक रुपमा, प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष, सम्बन्धित छैन र ? तर शिक्षालाई यति सामान्यीकरण गरिसकियो कि यसको चर्चा नै गौण भइसक्यो । शिक्षासम्बन्धी चर्चाले व्यक्तिगत स्तर वा पारिवारिक स्तरमा महत्व नराखेता पनि नेपाल जस्तो देशमा जहाँ अझै पनि आधा जनसंख्या निरक्षर छन्, त्यहाँ एउटा अवसर बनाएर शिक्षाको सम्बन्धमा व्यापक छलफल हुनु आवश्यक छ । शिक्षाको बारेमा व्यापक छलफल हुनु अझैं महत्वपूर्ण हुन्छ । जब हाम्रो जस्तो देशका अर्थमन्त्री, योजनाकार र शिक्षा क्षेत्रका प्रशासकहरू असंवेदनशील हुन्छन् । उनीहरू आफू शिक्षित छन् र शिक्षित भएकै कारणबाट एउटा राम्रो जीवन बिताइरहेका छन् । तर अरुलाई शिक्षित गरेर एउटा राम्रो जीवन दिने दिशामा जहिले पनि कञ्चुस्याइँ गर्छन् । अर्थमन्त्री शिक्षामा लगानी गर्न अगाडि बढ्दैन, योजनाकार नयाँ प्रयासहरू गर्न डराउँछ र प्रशासक निर्णय गर्दैन र परम्परालाई नै निरन्तरता दिन्छ ।

हाम्रो आफ्नै परम्परा र साँस्कृतिक अभ्यासको रुपमा शिक्षासम्बन्धी कुरा गर्ने दुई सन्दर्भहरू छन् –सरस्वती पूजा र गुरु पूर्णिमा । तर तिनलाई हामीले न्यूनीकरण गरेर धार्मिक र साँस्कृतिक क्रियाकलापमा सीमित गरेका छौं । हामीले चाहेको खण्डमा यी दिनमा पनि हामी व्यापकरुपमा देशकैं शिक्षासम्बन्धी छलफल, अन्तरक्रिया आदि गर्न सक्छौं । किनकि यो समयमा देशव्यापी रुपमा सम्पूर्ण जनसमुदाय शिक्षामय हुन्छन् ।

समसामयिक सन्र्दभमा हाम्रो लागि शिक्षा सम्बन्धी अरु दुई अवसर पनि उपलब्ध छन् –शिक्षा दिवस र बाल दिवस । शिक्षा र बाल दिवस राष्ट्रिय स्तरको क्रियाकलाप हो । हाम्रो देशको शैक्षिक संगति र विसंगतिबारे छलफल गर्नको लागि यी दुई अवसर पनि महत्वपूर्ण छन् । तर तिनलाई पनि हामीले महत्वहीन बनाइदिएका छौं ।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट अन्तर्राष्ट्रिय साक्षरता दिवस र शिक्षक दिवस पनि मनाइने गरिन्छ । यी दुई अवसरहरूलाई पनि हामी शिक्षाका समस्या र तिनको समाधानको लागि व्यापक रुपमा प्रयोग गर्न सक्छौं ।

यी माथिका विभिन्न उत्सव र अवसरहरूलाई गम्भीर भएर शिक्षाको विकास र विस्तारको लागि रणनीति बनाइ प्रयोग गरेको खण्डमा पनि हामी वर्षदिनभरिमा शिक्षासम्बन्धी अन्तरक्रिया, छलफल, बाद(विवाद र केही काम गर्ने अवसर पाउदा रहेछौं । तर मुख्य चुनौती त यी अवसरहरूको उचित प्रयोग नै हो ।

म यहाँ २०६१ सालमा सम्पन्न शिक्षाकालागि विश्वव्यापी सप्ताहलाई सम्भनामा ल्याउन चाहन्छु । शिक्षाको लागि विश्वव्यापी सप्ताहिक कार्यक्रम (७-१३ वैशाख अर्थात १९-२५ अप्रिल २००४) अन्तर्गत शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न रोचक कार्यक्रमहरू भए । सर्वप्रथम यो कार्यक्रम मनाउन एउटा सञ्जालको निर्माण भयो । जसले विभिन्न पोष्टर, स्टीकर, छाप जानकारी-पत्र (ब्रोसियर), प्रधानमन्त्रीलाई आव्हान-पत्रको निर्माण, छपाइ, वितरण र संकलन गऱ्यो । साथै यो अभियान अन्तर्गत स्कूल बाहिरका केटाकेटीको नक्साङ्कन र केटाकेटीसँग जनप्रतिनिधि अभिभावकसँग शिक्षक आदिबीच अन्तरक्रिया पनि भयो । शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान तथा त्यसको क्रियाकलापबारे आव्हान तथा पत्र-पत्रिका,समाचार पत्र, टी.भी., रेडियो आदिबाट प्रचार-प्रचार पनि भयो । विभिन्न जिल्लाहरूमा अभिभावकहरूलाई केटाकेटी स्कूल भर्ना गर्ने सम्बन्धी चेतनाकरण अभियान सञ्चालन गरियो । जसको परिणाम स्वरुप विद्यार्थी भर्नामा धेरै ठूलो सहयोग पुग्यो ।

धेरैले यसै सप्ताह सबैको लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्ययोजना बारेमा शिक्षा मन्त्रालय के गर्दैछ भन्ने कुरा पनि थाहा पाए । एउटा प्रवर-प्रवाह कार्यक्रमबाट (वीग लवी डे) प्रधानमन्त्री लगायत दातृराष्ट्र, राजदुत, बहुराष्ट्र संस्था, विद्वान, मन्त्री, सांसद आदिलाई पनि शिक्षासँग फेरि एक पटक सम्बन्धित गराइयो । स्कूल फर्क अभियान मार्फत् जनप्रतिनिधिहरूलाई स्कूलमा लगी स्कूलको साथै शिक्षाको अवस्थाबारे फेरि एक पटक सोच्ने वातावरण सिर्जना गरियो । यही मौकामा सेभ द चिल्ड्रेनले कर्णाली अञ्चलमा पाठ्यपुस्तक निःशुल्क वितरण गर्ने अभियान शुरु गऱ्यो । यी सबै क्रियाकलापबारे जनसमुदायलाई जानकारी दिन विभिन्न समयमा पत्रकार सम्मेलन पनि गरियो ।

नेपालमा गरिएका यी विभिन्न क्रियाकलापले एक पटक फेरि शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने सम्पूर्ण व्यक्ति, समुदाय, संस्था आदिलाई आफ्नो शिक्षा कार्यक्रम, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप व्यवस्थापन आदिको पुनर्मूल्याङ्कन, आत्मालोचना तथा पुनरावलोकन गर्ने अवसर प्रदान गर्‍यो होला । यी क्रियाकलापले शिक्षाको सम्बन्धमा बालबालिकालाई बालबालिकाको सक्रिय र प्रत्यक्ष सहभागिताबाट जानकारीहरू आदान प्रदान पनि भयो । जुन आफैंमा एउटा नौलो अभ्यास थियो । सञ्चार माध्यमहरूको भूमिका पनि साह्रै महत्वपूर्ण रह्यो ।

विश्वमा के–के भयो ?

यो अभियान नेपालमा मात्र होइन करिब विश्वको एक सय पचास भन्दा बढी देशहरूमा विभिन्न कार्यक्रम गरी मनाइन्छ । सन् २००५ मा नाइजेरियामा तीन सय भन्दा बढी केटाकेटीहरूले विद्यालय बाहिर रहेका आफ्ना भाइबहिनी तथा दौतरीहरूलाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने अभियान चलाए । ब्राजिलमा सप्ताहव्यापी अभियानमा (एक्सन वीक) असी हजार मानिसले भाग लिए । ब्रिटेनमा लाखौं विद्यार्थीले विषेश गरी लवी डे को दिन विश्वव्यापी रुपमा शिक्षामा देखिएको समस्याहरूलाई समाधान गर्न उनीहरूको सरकारले के गर्दैछ भन्ने कुरामा जनप्रतिनिधिसँग अन्तरक्रिया गरे । चारसय चालिस जति सांसद, मन्त्री आदि स्कूल-फर्क कार्यक्रममा स्कूल हेर्न गए र उनीहरूले पन्ध्र सय स्कूलका पन्ध्र हजार विद्यार्थीसँग अन्तरक्रिया गरे । निकारागुवाका त उपराष्ट्रपति नै स्कूल गए र त्यहाँका पचास हजार विद्यार्थीले राष्ट्रपतिलाई चिट्ठी लेखे । पेरुका प्रसिद्ध गायकले यो सप्ताहव्यापी कार्यक्रममा भाग लिए । केन्याका केटाकेटीले आफ्नो शिक्षा मन्त्रालयलाई एउटा विज्ञप्ती तयार गरेर दिए । भियतनामका केटाकेटीहरूले आफूले कल्पना गरेको शिक्षा व्यवस्थाबारे चित्र र लेखहरू तयार गरे । त्यस्तै फिलिपिन्समा पनि करिब पाँच हजार केटाकेटीले सांसद,विभिन्न संसदीय समिति जस्तो मानवअधिकार, महिला शिक्षा तथा केटाकेटी तथा श्रम

समितिसँग अन्तरक्रिया गरे ।

नेपालको सन्दर्भमा भने देशको अस्थिर राजनीतिक अवस्थाले गर्दा हाम्रा केटाकेटी माथिका जस्ता विभिन्न क्रियाकलापमा संलग्न हुनबाट बञ्चित हुनु पर्‍यो ।

के पाठ सिकियो ?

सन् २००४मा सम्पन्न सप्ताहव्यापी क्रियाकलाप प्रभावकारी, महत्वपूर्ण र चेतनाकरण गराउने दिशामा सफल मान्नु नै पर्छ । यो सप्ताह मनाउन प्रत्यक्ष रुपमा चौध सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था (राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय) हरू सक्रिय भए र यी संस्थाहरू मार्फत् चौतिस जिल्ला र ती जिल्लामा कार्यरत विभिन्न संस्थाहरू पनि यसमा सहभागी भए । यी संस्थाहरू मार्फत् बीस हजार भन्दा बढी बालबालिकाहरूले प्रधानमंन्त्रीलाई नेपालको शिक्षा सम्बन्धमा आफ्नो विचारहरू लेखी पठाए । सन् २००४को शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको चारित्रिक विशेषता राजनीतिक थियो ।

शिक्षा प्रतिको जनइच्छामा (पब्लीक वील) व्यवसायिक इच्छा (प्रोफेसनल वील) र राजनीतिक इच्छा (पोलिटिकल वील) मिलाएर एउटा राष्ट्रिय इच्छा (नेशनल वील) बनाउन सक्नुपर्छ । यो राष्ट्रिय इच्छा साझेदारीको माध्यमबाट मात्र सिर्जना गर्न सक्छौं । हामी कहाँ राष्ट्रिय इच्छाको अभाव छ । अहिले शिक्षाका साझेदारहरू आ-आफ्ना एजेण्डामा मग्न छन् । सबैको लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्य योजना बनिसकेता पनि त्यो राष्ट्रिय एजेण्डा बन्न सकेको छैन । आ-आफ्नो कुवाबाट बाहिर निस्केर भ्यागुताहरू राष्ट्रिय स्तरको सोचको विकास गर्न अगाडि सरेको देखिंदैन । राष्ट्रिय इच्छा राष्ट्रिय स्तरको सोचबाट मात्र निर्माण गर्न सकिन्छ । यसको लागि साझेदारी एउटा अनिवार्य सर्त हो । आज कसैको एक्लो प्रयासलाई कसरी राष्ट्रिय एजेण्डा बनाउने भन्ने कुरामा सबैले सोच बनाउनु आवश्यक छ र सबै कुरा बिर्सेर एउटा इमान्दार साझेदारको भूमिका निर्वाह गर्नु पनि आवश्यक भइसक्यो । एक अर्कालाई गर्ने सहयोग निर्भरता होइन, परस्पर सहयोगको अवसर

सिर्जना गर्नु हो । हामी यस सन्र्दभमा सचेत हुनु आवश्यक छ । हाम्रो संलग्नताको केन्द्रविन्दु सहभागितामूलक र साझेदारी केन्द्रित हुनुपर्छ । साथै गैसस र नागरिक समाजले अब भर्ना भन्दा शैक्षिक उपलब्धीमा जोड दिनुपर्छ । स्कूल भन्दा सिकाइमा सहयोग पुऱ्याउनुपर्छ । धेरै स्रोत जुटाउने तर्फ लाग्नु भन्दा उपलब्ध स्रोतको नयाँ किसिमले र राम्रो परिचालन गर्नुपर्छ । सबैको लागि शिक्षाको पहिलो र अन्तिम जिम्मेवारी समुदायलाई दिनुपर्छ । शिक्षाको प्रचार र अधिवाचन गर्ने काम भन्दा केही तात्विक काम गरेर देखाउनुपर्छ ।

कहिलेकाहिँ के लाग्छ कि, हामीले सबैको लागि शिक्षाको महत्वलाई गम्भीर रुपमा लिएका छैनौ । शंका लाग्छ कहीँ हाम्रो सबैको लागि शिक्षा "केहीको लागि शिक्षा" मा सीमित भएको त छैन ? कहीँ सबैको लागि शिक्षा "सबैको लागि स्कूल" मा मात्र सीमित भएको छैन ? वा सबैको लागि शिक्षा "शहरको लागि शिक्षामा" परिणत त भएको छैन ? कहीँ शिक्षा मन्त्रालय "स्कूल मन्त्रालय" को रुपमा मात्र काम त गरिरहेको छैन ?

यी प्रश्नहरूको जवाफ खोज्न हामी सबै गम्भीर हुनै पर्दछ ।

(लेखक एनसिइ कार्यसमितिका सदस्य एवम् आइएफसिडिसँग सम्वद्ध हुनुहुन्छ ।)

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियानसँगको मेरो अनुभव

जालपा प्रधान

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियानसँग मेरो सम्बन्ध भनेको शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान देखि नै हो । सन् २००३को अप्रिल महिनामा तत्कालीन शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको एउटा साझेदार संस्थाको रुपमा मेरो सम्बन्ध सुरु भएको थियो ।

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानले आफ्नो स्थापनादेखि नै शिक्षा क्षेत्रमा क्रियाशील विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको सहकार्यमा विश्वव्यापी कार्य सप्ताह मनाउँदै आएको छ । यसको प्रमुख उद्देश्य भनेको निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित गर्नुका साथै सम्पूर्ण बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु नै हो ।

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको सुरुको वर्षको कार्य सप्ताह बालिका शिक्षामा केन्द्रित थियो । जसको मुख्य लक्ष्य शिक्षामा देखिएको लैङ्गिक विभेद कम गर्नुथियो । उक्त कार्य सप्ताहमा लगभग ५ हजार बालबालिका सहभागी भएका थिए । शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको सुरुवातदेखि नै शिक्षाको लागि कार्य सप्ताह एक प्रमुख गतिविधिको रुपमा रहँदै आएको छ । यस अवधिमा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख सरोकारवालाहरू सहित एक राष्ट्रिय स्तरको समिति बनाइ सहकार्य गर्न प्रेरित गर्न शिक्षाको लागि

कार्य सप्ताहको मुख्य सफलता मान्न सकिन्छ । यसैको स्थापना पश्चात नै शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानले विभिन्न स्तरमा अभियान सञ्चालन गर्ने, सञ्जाल निर्माणका साथै वकालत जस्ता गतिविधिहरूमा सक्रिय रुपमा क्रियाशील हुँदै आएको छ ।

प्रारम्भदेखि नै यो अभियानको एउटा जिम्मेवार सदस्यको रुपमा विश्व शिक्षाको तर्फबाट मैले पनि विभिन्न कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुने अवसर पाएको छु । यसैक्रममा हाल दुई वर्षदेखि म हालको शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपाल (एनसिइ-नेपाल)को कोषाध्यक्षको रुपमा जिम्मेवारी निर्वाह गर्दै आइरहेको छु । झण्डै १ दशकदेखिको मेरो यस अभियानसँगको संलग्नतामा मैले संस्थाले भोगेका केही तीता-मीठा अनुभवहरूको साक्षी पनि बनेकी छु ।

सुरुमा शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान र सन् २००८ देखि शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानसम्म आइपुग्दा एउटा सानो सञ्जालदेखि एक परिपक्व राष्ट्रिय स्तरको सञ्जालको रुपमा स्थापित भइसकेको छ । साथै, यसको कार्य क्षेत्र विस्तार हुँदै राष्ट्रिय स्तरको नीतिगत छलफल र बहस मा सहभागी हुँदै यसको वकालत गर्न समेत सफल भइसकेको छ ।

सबैका लागि शिक्षा पुऱ्याउने विश्वव्यापी लक्ष्यलाई कार्यान्वयन गर्न र गराउनको लागि नेपालमा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान लागिपरेको छ । यद्यपि, सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सबैको लागि शिक्षा पुऱ्याउने लक्ष्यमा गरेको प्रतिबद्धतालाई व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन भए/नभएको बारेमा प्रभावकारी अनुगमन गर्न सकिएको छैन । यसमा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान क्रियाशील रहेको छ ।

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानले शिक्षा क्षेत्रमा गरेको प्रभावकारी कार्यक्रमकै कारण Asia Pacific for Basic and Adult Education (ASPBAE) जस्तो दातृ निकायको ध्यानाकर्षण गरी Civil Society Education fund (CSEF) जस्तो परियोजनाको निम्ति सहकार्य गर्न

सफल भएको छ । यस CSEF परियोजनाको प्रमुख उद्देश्य राष्ट्रिय सञ्जाललाई मजबुत बनाउनुको साथै सञ्जाललाई प्रभावकारी ढङ्गले कार्य सञ्चालन गर्नु रहेको छ । यसको साथै सरकारी र दातृ निकायहरूसँग सहकार्य गरी शैक्षिक क्षेत्रको नीति, बजेट साथै अन्य कार्यक्रमहरूमा सहकार्य गर्नु रहेको छ । यसै उद्देश्यलाई पूरा गर्न शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान सक्षम भएको छ । यस अर्थमा म आफूलाई यसको एक सक्रिय सदस्य भएकोमा गौरवान्वित अनुभव गर्दछु । साथै यस संस्थाले गर्दै आइरहेको कार्यलाई निरन्तरता दिन सफल होस् भन्दै यसको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना समेत गर्दछु ।

(लेखक एनसिइ कार्यसमितिका कोषाध्यक्ष एवम् विश्व शिक्षासँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान मेरो अनुभूति

भोलाप्रसाद दाहाल

शिक्षाको विश्वव्यापी अभियानमा–नेपाल

सन् १९४८ मा संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले निःशुल्क आधारभूत शिक्षा पाउनु सबै व्यक्तिको मूलभूत मानव अधिकार भएको अठोट गरेको छ । शिक्षामा विभेदविरुद्धको युनेस्को सन्धी १९६०,आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धी १९६६ र बालअधिकार सम्वन्धी महासन्धी १९८९ ले प्रष्टरुपमा हरेक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य प्रदान गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व किटान गरेको छ। फेरि सन् १९९० को मार्च महिनामा सबैको लागि शिक्षा अभियान विषयमा भएको जोमटीन विश्व सम्मेलनले पनि सबैको लागि शिक्षा विषयलाई सो विश्वव्यापी घोषणापत्र मार्फत पुनर्पुष्टि गर्‍यो । सन् २००० मा विश्वका अगुवा शिक्षाविद्हरूको सेनेगलको राजधानी डकारमा सम्पन्न विश्व शिक्षा मञ्चले सबैका लागि शिक्षा प्राप्तिमा सन् २०१५ सम्मका लागि विभिन्न ६ वटा लक्ष्यहरू निर्धारण गरेको थियो । त्यसै वर्ष विश्वका नेताहरूले सन् २०१५ भित्र पूरा गर्नेगरी ८ लक्ष्य र १८ सूचकसहितको सहस्राब्दी विकास लक्ष्यसम्बन्धी प्रतिबद्धता घोषणा गरे ।

यसरी अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा भएको पनि आधा शताब्दी पूरा भइसकेको छ । यति गरिँदा पनि विश्वमा ११ करोड ३० लाख भन्दा बढी बालबालिकाले प्राथमिक शिक्षा पाउन सकेका छैनन् । शिक्षाबाट वञ्चित यस्ता बालबालिकामध्ये बालिकाको संख्या ६० प्रतिशत छ। यसैगरी कम्तीमा

सबैका लागि शिक्षा अभियानको सन् २०१५ सम्मका ६ लक्ष्यहरु

सन् १९९० मा र सन् २००० मा जोमटीन र डकरमा भएका विश्व शिक्षा मञ्चहरुमा १८० भन्दा बढी देशहरुले गरेको सहमतिको आधारमा सन् २०१५ भित्र प्राप्त गर्ने गरी निर्धारण गरिएका लक्ष्यहरु:

- *साना बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको शिक्षा र स्याहारमा विस्तार तथा सुधार गर्ने,*
- *सबैलाई अनिवार्य गुणस्तरीय र पूर्णरुपमा निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा पहुँच सुनिश्चित गर्ने,*
- *सम्पूर्ण युवा र प्रौढमा समुचित सिकाइ र जीवनोपयोगी सीपसम्बन्धी सिकाइ पूरा गर्ने,*
- *प्रौढ साक्षरताको तहमा खासगरी महिलामा केन्द्रित गरी प्रौढ शिक्षामा ५० प्रतिशत सुधार गर्ने,*
- *सन् २००५ सम्ममा प्राथमिक तथा माध्यमिक शिक्षामा लैङ्गिक असमानता अन्त्य गर्ने तथा असल गुस्तरीय शिक्षामा छात्राको पूर्ण तथा समान पहुँच तथा उपलब्धीमा पूर्ण लैङ्गिक समानता कायम गर्ने, र*
- *मान्यता प्राप्त र मापनीय सिकाइमा उत्कृष्ट उपलब्धी सुनिश्चित गर्न शिक्षाको सबै पक्षमा सुधार गर्ने ।*

८८ करोड प्रौढहरू अशिक्षित छन् जसमध्ये दुई तिहाई महिलाहरू पर्दछन् ।

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको स्थापना सन् १९९९ मा भएको हो । सबैका लागि शिक्षा भन्ने विश्वव्यापी लक्ष्य प्राप्तिका लागि बहस पैरवी गर्ने कार्यमा यो अभियानले आफूलाई हालसम्म स्थापित गरिसकेको छ । यस संस्थाले आफ्ना अन्तर्राष्ट्रिय क्रियाकलापहरूको मुख्य केन्द्रविन्दु हरेक वर्ष विश्वव्यापीरुपमा एक सप्ताहलाई कार्य सप्ताह (Action Week) तोकी कुनै एक शैक्षिक मुद्दामा विश्वभरि नै एकैसाथ शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन गरिरहेको छ । यो कार्य सप्ताह निरन्तर भइरहने गतिविधिको केन्द्रविन्दु मात्र हो । शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान (जि.सी.ई.) ले भावी पुस्ताले अशिक्षा र अज्ञानताको अँध्यारोमा रुमलिनु नपरोस् भन्ने माग राख्दै सोका लागि अगाडि बढिरहेका प्रतिबद्ध संघसंस्थाहरूको सञ्जाल हो । यसको स्थापना भएपछि हजारौं संघसंगठनहरूले यसकै छातामुनि रहेर विश्वका १४० देशहरूमा गुणस्तरीय निःशुल्क शिक्षाको अधिकारको लागि अभियान चलाइरहेका छन् । शिक्षाको

लागि विश्वव्यापी अभियान एउटा विविधतायुक्त सम्मिश्रण हो । यसमा नागरिक समाज, शिक्षक संगठन, गैरसरकारी संस्थाहरू, बालअधिकारसम्बन्धी कार्यकर्ताहरू, संयुक्त राष्ट्र संघका निकायहरू, अभिभावक, सञ्चारकर्मी र विद्यार्थी वर्गको एकीकृत सामूहिक सहभागितामा कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेका विश्वका धेरै बालबालिकालाई विद्यालयसम्म पुऱ्याइ उनीहरूको स्थितिमा सुधार ल्याउन जि.सी.ई.ले नीति निर्माता, राजनीतिज्ञ, स्थानीय प्रशासन, सरकार र अन्तर्राष्ट्रिय दाताहरूलाई भेटेर दबाब दिने तथा शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तरमा निरन्तर अभिबृद्धिका लागि लगानी र प्राथमिकता दिन वकालत गर्दछ । विश्वव्यापी रुपमा स्वीकार गरिएको सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्य सन् २०१५ भित्र सबै बालबालिकालाई विद्यालय ल्याउन, टिकाउन र अर्थपूर्ण सिकाइ पूरा गर्न पनि जि.सी.इ.ले ती सँस्थाहरूसँग थप पहल गर्दछ ।

जिसिइले नेपालमा सन् २००३ देखि सक्रिय रुपमा अभियान सञ्चालन गर्दै आएको छ । यो संस्थामा बालबालिकाको लागि गुणस्तरीय शिक्षा दिलाउन लागिपरेका प्राय सबै विभिन्न आबद्ध संघ संस्थाहरू र क्रियाशील छन् । अझ उल्लेख्य कुरा त शिक्षा मन्त्रालय र शिक्षा विभाग पनि नेपालको शिक्षा अभियानमा हातेमालो गरिरहेका छन् । पत्रकार र शिक्षक संघसंगठनको सम्लग्नता अनुकरणीय छ । सन् २००९ देखि त आफनो छुट्टै अस्तित्वसहित नेपालमा शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान कार्यरत छ । यस पंक्तिकार पनि नेपालमा जिसिइको स्थापना र यसका गतिविधिको प्रबर्द्धनमा प्रारम्भदेखि सन् २००९ सम्म सक्रिय रहँदाका केही तीतामीठा अनुभवहरू पनि यस लेखमा समावेश गरिएका छन् । आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै जिसिइले शिक्षाका अधिकारी र सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा केही सुधार तथा उपलब्धी हासिल गरिसकेको छ । यद्यपि अहिलेकै गतिमा स्रोत र साधनको बाँडफाँड तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्दा सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्य प्राप्त गर्न नेपालले नसक्ने प्राय पक्कापक्की भइसकेको छ ।

शिक्षाको विश्वव्यापी अभियानका प्राय हरेक वर्षका नाराहरू नेपालमा बढी सान्दर्भिक र फलदायी भए ।

सन् २००३ देखि २००५ सम्म हरेक शैक्षिक सत्रको प्रारम्भमा सञ्चालन गरिएको विद्यालय भर्ना अभियानले हरेक विद्यालयमा बालबालिकाको बाढी नै ल्याइदियो । नेपाल सरकार र सबैका लागि शिक्षाका दाताहरू बाध्य भएर राहत शिक्षक उपलब्ध गराउन सहमत भए । आज नेपालमा राहत शिक्षकको संख्या झण्डै ४० हजार रहेको छ । प्रति विद्यार्थी लागत हिसाब गरी हरेक विद्यालयलाई विद्यार्थी संख्याको आधारमा अनुदान दिने नयाँ नीति नेपालमा प्रारम्भ गरियो । यो नागरिक समाजको निरन्तरको बहस र पैरवीले शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा अन्तरिम संविधान २०६३ मा राख्न सफलता मिल्यो । नेपाल सरकारले निरक्षरता उन्मूलनका लागि साक्षरता अभियान प्रारम्भ गर्न यस अभियानले नेताहरूलाई एक दिन विद्यालय फर्काउने/लाने कार्यले नीतिनिर्माताको आँखा खुलेको हो । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारुप पनि नेपाल सरकारले स्वीकृत गरिसकेको छ ।

जिसिइ अभियानकै सक्रियतामा सन् २००८ मा निजी विद्यालय र सरकारी विद्यालय बीचको खाडलको विश्लेषण गर्दै विभेदरहित शिक्षाको वकालतमा यस पंक्तिकार पनि सरिक थियो । सन् २०१० को प्रारम्भमा नै शिक्षामा भएको भ्रष्टाचार र बजेट निकासीमा रहेको ढिलाइका सन्दर्भमा एक अध्ययन गरी शैक्षिक बहस नै चलाइएको थियो । सबै बालिकालाई छात्रवृत्ति र महिला शिक्षिकाका लागि विशेष सुविधाको व्यवस्था त भयो, तर विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघमा महिलाको सहभागिता अझै नगन्य छ । विद्यालय शिक्षामा बालविकास केन्द्रलाई समेट्न यस अभियानका सदस्यहरूको निरन्तरको प्रयासलाई यस वर्षको नारा र कार्यक्रमले थप सहयोग पुगेको छ । प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा काम गर्ने ३२ हजार सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास र पारिश्रमिकमा अझ पनि विभेद कायमै छ । विद्यालयको गतिविधिमा बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई जिसिइले आजसम्म पनि आफ्नो प्राथमिकतामा नराखेकोमा खल्लो

महसुस भएको छ । जसको सवाल उसको नेतृत्व बिना शिक्षालाई सान्दर्भिक, व्यवहारिक र जीवनोपयोगी बनाउन कठिन छ ।

सबैका लागि शिक्षामा नेपाल र नेपालीको दायित्व

सन् १९९० मा नेपालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना भएकै वर्ष सबैका लागि शिक्षा विषयक विश्वसम्मेलन पनि सम्पन्न भएको थियो । सो सम्मेलनले नेपालको शैक्षिक नीतिमा संलग्न व्यक्तिहरूमा आशा जगाउनुका साथै संस्थाको दीर्घकालीन र बृहत मध्यस्थता र हस्तक्षेपले प्राथमिक शिक्षाको क्षेत्रमा धेरै सुधार ल्याएको छ । प्राथमिक शिक्षाको क्षेत्रमा समग्र रुपमा प्रगति देखिएता पनि लिङ्ग, वर्ण, जाति, शारीरिक क्षमता, भौगोलिक अवस्थिति र द्वितीय, तृतीय गुणस्तरको शिक्षा जस्ता विभेदहरू अझै कायम छन् । सबैका लागि शिक्षाका ६ वटा लक्ष्य प्राप्तितर्फको प्रगति सुस्त छ भने सन् २००५ भित्रमा पूरा गर्ने भनिएको लैङ्गिक समानताको लक्ष्यबाट त चुकिसकिएको छ । यही कम जारी रहने हो भने जनसंख्याको ठूलो अंश आफ्ना आधारभूत मानवअधिकारबाट वञ्चित रहनुका साथै उनीहरू सधैं शक्तिहीन, विभेदित र सीमान्तकृत भइनै रहनेछन् ।

माथि उल्लिखित मानवअधिकार, सबैका लागि शिक्षा र सहस्राब्दी विकास लक्ष्यसम्बन्धी सबै अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड र प्रतिबद्धतामा नेपाल राज्य पक्ष रहेको छ । शिक्षाविद् एरिस्टोटल, प्लुटो आदिले शिक्षा राज्यको दायित्व रहेको वकालत गरेको दुई हजार वर्ष र विश्व मानवअधिकार घोषणाको करिब ६० वर्षपछि २०६३ को दोस्रो

शिक्षासँगसम्बन्धित सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरु

आठ मुख्य लक्ष्यमध्ये शिक्षा केन्द्रित दुई लक्ष्यहरु :

- *सन् २०१५ भित्रमा सबै बालबालिकाले समानरुपमा गुणस्तरीय प्राथमिक शिक्षा प्राप्त गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।*
- *प्राथमिक शिक्षामा हुने गरेको लैङ्गिक भेदभाव सन् २००५ सम्ममा र शिक्षाका सबै तहमा रहेका सबै प्रकारका भेदभाव पूर्णरुपमा सन् २०१५ सम्ममा समाप्त गर्ने ।*

जनआन्दोलन पछिको अन्तरिम संसदले जारी गरेको नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १७ ले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा स्वीकार गरेको छ । पहिलो राष्ट्रिय शिक्षा योजना २०११ ले शिक्षा राज्यको दायित्व हुने र प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गर्ने लक्ष्य लिएकोमा ५५ वर्षपछि संघीय गणतन्त्रात्मक नेपालको पहिलो माओवादी नेतृत्वको सरकारले २०६५ को बजेट बक्तब्यमार्फत् आधारभूत शिक्षा (कक्षा ८ सम्म) निःशुल्क र अनिवार्य गर्ने घोषणा गरी कार्यान्वयन थालेको छ । तर हरेक समुदाय र विद्यालयको नेतृत्वबिना यो घोषणाको कार्यान्वयन सम्भव छैन । दक्षिण कोरिया, मलेशिया, चीनजस्ता देशहरूले सबै सेना, प्रहरी, कर्मचारी, शिक्षक, मजदूर र रोजगार प्राप्त शिक्षित व्यक्तिहरूले कम्तीमा आफनो परिवारका सबै सदस्यलाई साक्षर बनाउने अभियान चलाएर नै सबै नागरिकलाई साक्षर बनाउन सफल भएका हुन् ।

शिक्षासम्बन्धी विभिन्न अध्ययनले भन्छन्: एक बालिका जसले प्राथमिक शिक्षा पूरा गर्छिन् एचआइभि एड्सको संक्रमणबाट बच्ने सम्भावनामा ५०५ ले बृद्धि हुन्छ, प्रत्येक थप एक वर्षको प्राथमिक शिक्षाले मानिसको आम्दानीमा १०५ ले बृद्धि हुन्छ, थप एक वर्ष औपचारिक शिक्षामा पहुँचले लोग्ने मानिस हिंसात्मक हुन २०% ले बचाउँछ, र नेपालमा प्राथमिक शिक्षामा ९१ प्रतिशत बालबालिका सरकारी विद्यालयमा र ९ प्रतिशतमात्र निजी विद्यालयमा अध्ययनरत छन् । हामी करिब एक चौथाइ नागरिकहरू गरिबीको कुचक्रमा फसेका छौं । उक्त दुस्चक्रबाट ६० लाख नेपालीलाई मुक्त गराई मानवीय क्षमता विकास गर्न पनि शिक्षामा पहुँच नबढाइ हुन्न । हरेक नागरिकले आफ्नो मानवअधिकारका बारेमा सचेत हुन र आफ्नो अधिकारको दाबी तथा कर्तव्य पूरा गर्न पनि साक्षरता अनिवार्य छ । सरकारी निकाय र नीतिनिर्मातालाई जवाफदेही बनाइ राज्यका अङ्गहरूमा सबै नागरिकको प्रतिनिधित्व र सहभागिता सुनिश्चितता गर्न पनि सबै नागरिक साक्षर बनाउने काममा शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियानले निरन्तर बहस, पैरवी र प्राथमिकता दिन आवश्यक छ ।

नेपालमा प्राथमिक/माध्यमिक शिक्षाको अवस्था र सुधारको सम्भावना

हरेक साल कक्षा १ मा भर्ना भएका करीब १५ लाख विद्यार्थीमध्ये २१% अर्थात् करिब ३ लाख १५ हजार बालबालिका शैक्षिक सत्रको बीचमा नै विद्यालय छोड्छन्, करिब ३०% अर्थात् ४ लाख ५० हजार बालबालिकाले कक्षा १ दोहोऱ्याएर पढ्छन् र केवल ४९% मात्र कक्षा २ मा उकालिन्छन् । कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यमान कक्षा छोड्ने, कक्षा दोहोऱ्याउने र पास हुने दर कायमै रहँदा कक्षा १ मा भर्ना भएका १०० विद्यार्थीमध्ये केवल २१ विद्यार्थीमात्र पाँच वर्षमा कक्षा ५ पास हुने देखिन्छ भने ७९ विद्यार्थी कक्षा दोहोऱ्याइरहने वा विद्यालय नै छाडिसकेका हुन्छन् ।

शिक्षा विभागको तथ्याङ्क अनुसार ६२ हजार शिक्षक र ४० हजार कक्षा कोठाको तत्कालीन आवश्यकता रहेको छ। खानेपानी सेवा उपलब्ध नभएका २४.५% र शौचालय नभएका २१.९% विद्यालयहरू रहेका छन्। केवल ५४% प्राथमिक तहका विद्यार्थीले मात्र समयमा पाठ्यपुस्तक पाउँछन् भने अधिकांश विद्यालय र शिक्षकसँग पाठ्यक्रम छैन । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात प्राविमा ५४.७, निमाविमा ६५.२ र माविमा ५३.२ रहेको छ । महिला शिक्षिकाको संख्या केवल प्राविमा ३८%, निमाविमा २०% र माविमा १०% मात्र छ। आधा जनसंख्या ओगट्ने महिलाहरूको प्रतिनिधित्व विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा केवल १५% र शिक्षकअभिभावक संघमा २१% छ । यसले बालिकाहरूको विद्यालय भर्ना दर कम र विद्यालय छाड्ने दरलाई बढवा दिन्छ ।

यो माथिको शैक्षिक अवस्था र हरेक वर्ष करिब ७ लाख ६५ हजार बालबालिका कक्षा १ मा नै रोकिने अवस्थालाई तत्काल विशेष कार्यक्रम ल्याई कार्यान्वयन नगरेमा हरेक वर्ष गरिने भर्ना अभियान केवल अभियान र नारामा मात्र सीमित रहन्छ । शैक्षिक अवस्थामा खासै उन्नति हुँदैन । अभिभावकले शिक्षामा लगानीको प्रतिफल देख्दैनन् । विद्यालय भर्ना अभियान भन्दा पनि विद्यार्थी टिकाउ अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने नेपालको सन्दर्भमा

शिक्षाका लागि विश्वव्यापी अभियानका बार्षिक सवालहरु

- *सन् २००३: बालिका शिक्षाको मूल सन्देशसहित विद्यार्थी विद्यालय भर्नाका लागि घरदैलो अभियान*
- *सन् २००४: हरेक बालबालिका विद्यालयमा मूल नारासहित नेताहरु एकदिन विद्यालय फर्क अभियान*
- *सन् २००५: एउटा साथीलाई विद्यालय भर्ना गरौ मूल नारामा शिक्षाका लागि बालबालिका परिचालन*
- *सन् २००६: हरेक विद्यार्थीलाई एक शिक्षक नारासहित गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षकको सङ्ख्यामा जोड*
- *सन् २००७: शिक्षामा बालबालिकाको अधिकार आजैबाट मूल मन्त्रसहित अनिवार्य शिक्षा अभियान*
- *सन् २००८: विभेद अन्त्यका लागि गुणस्तरीय शिक्षा नारासहित सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तरमा सुधार*
- *सन् २००९: युवा र प्रौढको साक्षरता जोड दिदैं जीवनपर्यन्त सिकाइ, निरन्तर पढाइमा जोड*
- *सन् २०१०: गुणस्तरीय शिक्षामा लगानी र शिक्षामा सबैको पहुँचका लागि शिक्षामा एक गोल अभियान*
- *सन् २०११: शिक्षामा महिला र बालिकाको अधिकार आजैबाट नारासहित महिला/बालिका शिक्षा अभियान*
- *सन् २०१२: प्रारम्भबाट नै शिक्षामा अधिकार नारासहित प्रारम्भिक बालबालिकाको विकास, स्याहार र सिकाइमा जोड*

आजको आवश्यकता रहेको छ । राजनैतिक दल तथा तिनका भातृ संस्थालाई भर्ना अभियानमा परिचालन गर्ने र शिक्षासँग सम्बन्धित व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरू गुणस्तरीय शिक्षाका लागि विद्यार्थी टिकाउ अभियानमा लागेमा मात्र सबैको लागि शिक्षाको अभियानमा नेपाल र नेपालीले सफलता पाउनेछन् ।

विगत करिब १० वर्षदेखि सञ्चालन हुँदै आएको “विद्यार्थी भर्ना तथा विद्यालयमा स्वागत” अभियानको केही सफलता तथा भर्ना अभियानले मात्र कूल भर्ना दर र खूद भर्ना दरमा सुधार आउन नसक्ने तथ्य स्पष्ट भइसकेको छ । शिक्षाका लागि भौतिक पूर्वाधार, शिक्षक र सामग्रीको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय शिक्षामा लगानी गरी “विद्यार्थी विद्यालयमा टिकाउ” अभियान नचलाए सम्म सबैको लागि शिक्षाको लक्ष्य पूरा किमार्थ

हुन सक्दैन । सबैले पहिचान गरेको अत्यावश्यक शैक्षिक विषयहरूमा एकमत भएर संयुक्त आवाज उठाउन तथा आम नागरिकको स्थितिको बारेमा सूचना संकलन गरेर त्यसको जानकारी सरकार, स्थानीय निकाय, दाताहरू र जिम्मेवार साझेदारहरूलाई दिँदै यस जिसीइ-नेपालले नागरिक समाजका पहरेदारहरूसँगको सहकार्यलाई अझ दरिलो बनाउने काममा लाग्नेनै छ ।

यस्तो दयनीय अवस्थामा बालबालिकालाई विद्यालयभित्र एक दिन वा एक पटकमात्र ल्याई भर्ना गरेर मात्र हाम्रो दायित्व पूरा हुँदैन । राजनैतिक दल तथा नीति निर्माता र शिक्षाविद्हरू बारम्बार विद्यालय फर्की विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकको समस्या र अवस्थाका बारेमा जानकार भइ सोहीअनुरुप नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयनमा लाग्नु अनिवार्य भइसकेको छ । गत वर्ष यस पंक्तिकारसमेत संलग्न भई ललितपुर जिल्लाका केही विद्यालयमा गरिएको अध्ययनले शिक्षा मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायबाट विद्यालय शिक्षाका लागि तर्जुमा गरिएका करिब ५० वटा नीति, कार्यविधि तथा निर्देशिकामध्ये बढीमा १० वटा नीतिका बारेमा मात्र शिक्षक तथा विद्यालय जानकार रहेको तीतो यथार्थता उजागर गरेको छ । बालबालिकालाई विद्यालयभित्र ल्याई सुरक्षित, रमाइलो, बालकेन्द्रित, मायालु, बालमैत्री शिक्षण सिकाइ वातावरणमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने राज्यको दायित्वलाई कार्यान्वयन गर्न २ वर्षअघि शिक्षा मन्त्रालयले ल्याएको बालमैत्री विद्यालय अवधारणा पनि स्रोत, साधन र शिक्षा निकायको वेवास्ताले कागजमै सीमित रहेको छ । अतः राष्ट्रिय शिक्षा अभियानले यी नीतिहरूको प्रचारप्रसार र कार्यान्वयनको अनुगमनमा प्राथमिकता दिन ढिला भइसकेको छ ।

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)मा अध्ययन गर्ने ६५ लाख बालबालिकामध्ये करिब १४ प्रतिशत अर्थात् ८ लाख मात्र निजी शिक्षामा अध्ययन गर्दछन् । करिब ५ लाख विद्यार्थी हरेक वर्ष एसएलसी परीक्षामा समावेश हुन्छन् । तर आधामात्र पास हुन्छन् । राज्यले बार्षिक ६० अरब खर्च शिक्षामा गर्छ । तर सरकारी विद्यालयबाट करिब एकतिहाइ विद्यार्थीमात्र पास हुन्छन् । जब

राज्यको एकपैसा खर्च नभएको निजी विद्यालयबाट ८० प्रतिशतभन्दा बढी विद्यार्थी पास भइरहेका छन् । यो तथ्याङ्कले के देखाउँछ भने शिक्षाको प्रतिफल नकारात्मक दिशातिर उन्मूख छ । साधारणतया राजनीतिज्ञ, नीतिनिर्माता, व्यापारी, कर्मचारी र शिक्षकका छोराछोरीहरू निजी क्षेत्रमा अध्ययन गर्ने र अधिकांश नेपालीका छोराछोरीहरू सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । राजनीतिक दलका केन्द्रीय नेता र राजश्वबाट तलब खाने कर्मचारीले आफ्ना छोराछोरीहरूलाई सामुदायिक विद्यालयमा पढाउनै पर्ने नीतिगत निर्णय लागू गर्ने हो भने छोटो अवधिमा नै नेपालमा शिक्षाको गुणस्तर नाटकीय रुपमा सुधार हुने दाबी गर्छन् शिक्षक संघसंगठनका अगुवाहरू । धेरैजसो शैक्षिक निकायमा काम गर्ने कर्मचारी तथा सामुदायिक विद्यालयमा पढाउने शिक्षकहरूले आफ्ना छोराछोरीहरू निजी विद्यालयमा पढाउने गरेको पाइन्छ । यसबाट के पनि दाबी गर्न सकिन्छ भने सरकारी शिक्षामा संलग्न हामी आफैंलाई आफैंले बनाएको शिक्षा नीति र शैक्षिक संस्था तथा तिनले गर्ने काममा विश्वास छैन । तसर्थ हामी आफू आफैंप्रति पनि जिम्मेवार रहेनौं । यसै सन्दर्भमा यस पंक्तिकारले नेपालको शिक्षालाई कसरी सुधार गर्न सकिन्छ भनी सीमित राजनीतिज्ञ, शैक्षिक पदाधिकारी, विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक तथा शिक्षाविद्हरूसँगको अन्तरक्रिया, छलफल तथा परामर्शमा नेपाली शिक्षालाई रुपान्तरण गर्न निम्न कार्यहरू थालनी गर्न ढिला भइसकेको पाइन्छ । तर कार्यान्वयन कसले गर्ने भन्ने सवालमा सबैले अरुलाई नै दोष र जिम्मेवारी दिन्छन् । राजश्वबाट तलब खानेका छोराछोरीहरूलाई सरकारी विद्यालयमा पढाउनै पर्ने नीतिका अतिरिक्त निम्न कार्यहरू शिक्षक र विद्यालयले आ-आफ्नै पहलबाट गर्न सम्भव छ । जसलाई शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियानले अगुवाई गर्नैपर्छ :

१. पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइः पाठ्यपुस्तक फालेर पाठ्यक्रमका आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रारम्भ गर्ने र जसबाट पाठ कण्ठ गर्ने र सम्झनेभन्दा बालबालिकाहरू बढी जिज्ञासु, अन्वेषक, दक्ष र

व्यवहारिक बनाउँछ । पाठ्यपुस्तक किन्ने पैसाले अरु बालमैत्री सन्दर्भ सामग्री विद्यालयले व्यवस्था गर्न सक्छ । पाठ्यपुस्तकको निर्माण, छपाइ तथा बिक्री बितरणमा हुने आर्थिक अनियमताको पनि अन्त हुन्छ ।

२. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिः विद्यमान शिक्षक केन्द्रित (चक र टक) पठनपाठनलाई क्रमश विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि र बालमैत्री वातावरणको प्रबर्द्धन गर्ने जसले गर्दा बालबालिका शिक्षकदेखि डराउँदैनन् र ज्ञानको सञ्चारभन्दा समाजको रुपान्तरणमा क्रियाशील हुन्छन् । शिक्षक सहजकर्ता र विद्यार्थीको सहयोगीको रुपमा रुपान्तरण हुनुपर्छ ।

३. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी शिक्षकको सफलताः विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने ३ घण्टे परीक्षा पद्धतिको अन्त गर्दै निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीको सूचकाङ्कको निर्धारण र सीप परीक्षणको अभ्यासलाई बढावा गर्नुपर्छ । हरेक कक्षामा जाँच लिएर पास फेल गर्ने हाम्रो शिक्षा पद्धतिले शिक्षाको गुणस्तर उकास्नु भन्दा शिक्षकले चिट चोराएर पास गर्ने प्रवृत्ति बढेको छ । १२ कक्षाको अन्तमा एउटा मात्र परीक्षा लिँदा पनि फिनल्याण्डको शिक्षा विश्वमा अग्रणी रहेको छ । प्राथमिक विद्यालय उमेरका ३० लाख बालबालिका भएपनि ४५ लाख विद्यार्थीको भीड घटाउन सकिएको छैन । कक्षा १ मा मात्र १५ लाख विद्यार्थी छन् । एकतिहाई विद्यार्थीले हरेक वर्ष प्राथमिक कक्षा दोहोऱ्याउँछन् । तसर्थ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र उसको सफलताको आधार बनाउनुपर्छ ।

४. त्रिभाषिय शिक्षा नीतिः एकल भाषा शिक्षणको नीतिलाई तोड्दै त्रिभाषिय नीति लागू गर्दै जाने र अंग्रेजीलाई कक्षा शिक्षणको माध्यम तत्काल बनाइनु पर्छ, जसको स्वाद अभिभावकको जिब्रोको टुप्पामा छ । निजी विद्यालयप्रतिको अभिभावकको रुचीमध्ये एक अंग्रेजी माध्यम पनि हो ।

५. बालसहभागिता र नागरिक शिक्षाः विद्यार्थीलाई दिइने दण्डसजाय र अनुशासनको डर त्रासको सट्टा विद्यार्थीको स्वतन्त्रता र नागरिक

अधिकार तथा कर्तव्यको अभ्यास विद्यालयबाट प्रारम्भ गर्नुपर्छ। पञ्चायत पढाउँदा विद्यार्थीहरू बहुदलवादी भए, बहुदलीय व्यवस्था पढाउँदा विद्यार्थीहरूले गणतन्त्र ल्याए । गणतन्त्रमा नागरिकतन्त्रको अभ्यास विद्यालयमा नगर्ने हो भने भीडतन्त्र र मुन्द्रे पद्धतिको विकास हुन सक्छ । बालबालिकाको अधिकार (जीवन रक्षा तथा सुरक्षा, संरक्षण तथा सम्बर्द्धन, विकास तथा अवसरको समान पहुँच र सहभागिता) विद्यालयले सुनिश्चित गर्ने तथा असल नागरिकको अनुकरण शिक्षकबाट ग्रहण हुने व्यवस्था मिलाउन सकिन्छ ।

६. शिक्षकहरूको पेशाप्रतिको प्रतिबद्धता: राजनीतिक दलप्रति क्रमश बढ्दै गएको शिक्षकको आशक्तिलाई क्रमश: घटाउँदै शिक्षकको शैक्षिक योग्यता, पेशागत दक्षता र मर्यादा बढाइ विद्यालयमा पढाउन र अभिभावक तथा विद्यार्थीप्रति जिम्मेवार शिक्षकहरू तयार गर्न शिक्षक युनियनहरू लाग्नु उचित हुन्छ । स्थायी, अस्थायी, राहत, खेताला, स्थानीय, पिसिएफ्जस्ता पगरी गुथेका विभिन्न थरिका शिक्षकहरू र तिनीहरूबीच कायम विभेदको अन्तका लागि शिक्षकहरू राजनीतिक दलको झोले होइन पेशाप्रति प्रतिबद्ध हुन आवश्यक छ । शिक्षक त्यस्तो सम्मानित र मर्यादित समुदाय हो, जसलाई सरकारी नीतिनियमले बाँधेर होइन, शिक्षकको पेशागत संगठनहरूले तर्जुमा गर्ने आचारसहिताबाट स्वनिर्देशित बन्नैपर्छ ।

नेपाल शिक्षक युनियन,जो यस अभियानको संस्थापक पनि हो । पाँचै विकास क्षेत्रमा शिक्षाका सरोकारवालाहरूबीचको परामर्शबाट शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, विद्यालय, शिक्षा पदाधिकारीहरूका लागि शिक्षक युनियनले प्रस्तावित गरेको आचारसंहिताले पनि माथिका व्यवहारिक कार्यहरूलाई समेटेको पाइन्छ । विद्यालय शिक्षामा संख्यात्मक प्रगति सन्तोषजनक देखिए पनि विद्यालय शिक्षाको तथ्याङ्क पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, विद्यालयको पुन:संरचना र सुधार योजना कार्यान्वयनका लागि नीतिगत परिवर्तन तत्काल गर्नुपर्ने, शिक्षक व्यवस्थापन र शिक्षक दरबन्दी

समायोजनमा उपयुक्त रणनीति तर्जुमा गरी तत्काल कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, बालमैत्री गुणस्तरीय शिक्षाका लागि न्यूनतम पूर्वाधार र शिक्षक तालिमलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको विद्यार्थीको उपलब्धी मापनका लागि राष्ट्रिय परीक्षण प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने र माध्यमिक विद्यालय तहमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा धारलाई अगाडि बढाउन ढिला भएको छ । यी विषयहरूको प्रचार-प्रसार र कार्यान्वयनलाई अग्रगति दिएर नेपालको विद्यालय शिक्षालाई व्यवहारिक रुपमा नै सुधारको अनुभूति प्रदान गर्न शिक्षामा नागरिक समाजको नेतृत्व गर्ने यस राष्ट्रिय अभियान र सञ्चार माध्यमले राज्यको चोथौं अङ्गको रुपमा निर्वाह गर्ने भूमिकामा भर पर्दछ ।

(लेखक शिक्षाक्षेत्रमा क्रियाशील व्यक्तित्व हुनुहुन्छ ।)

शिक्षा अभियान र सञ्चार क्षेत्र

प्रकाश सिलवाल

सञ्चार विविधिकरण र शिक्षाः

शिक्षा र सञ्चारको अप्रितम सम्बन्ध रहिआएको छ । वास्तवमा सञ्चार हुनु पनि एक प्रकारको शिक्षा हो भने सञ्चारका विविध आयामलाई साथ लिएर शैक्षणिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु शिक्षाको एक अवयव हो । समाजको सभ्यताको थालनी भएदेखि नै विश्वस्तरमा शिक्षा र सञ्चार परिपूरक रहँदै आएका छन् । यसै सम्बन्धलाई सङ्क्षेपमा केलाउँदै शिक्षाका विषयमा नेपालका सञ्चार क्षेत्रले दिएको स्थान र विषयगत पत्रकारिताको सशक्तताका सेरोफेरोमा यो सामग्री केन्द्रित रहेको छ ।

पत्रकारिताको सिद्धान्तले पनि भन्छ, 'बिकाउ, नयाँ, आकर्षक, जनताका समस्या र आश्चर्यजनक विषय नै मूलतः समाचार हुन् ।' यस दृष्टिबाट हेर्दा शिक्षामा त्यस्ता सवाल टन्नै छन् । त्यसलाई प्राथमिकताका साथ स्थान दिनु, पिछडिएका वर्ग वा समुदायका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुँचमा गिरावट ल्याउने कारण र पक्षको पहिचान गरी पहुँच विस्तार गर्नु, शैक्षिक अनियमिततालाई प्रकाशमा ल्याउनु, शिक्षामा देखिएको वर्गभेद् हटाउनु, बालमैत्री शिक्षणका लागि वकालत, कक्षा कोठासम्मको गहन र स्थलगत रिपोर्टिङ्ग गरी निरन्तर सम्प्रेषण गर्नुपर्ने जिम्मेवारी छ ।

शिक्षा र सञ्चारमा प्रविष्ट आधुनिकतासँगै मानव विकासले नयाँ आयाम प्राप्त गरेको छ । जस्तो, "विकासका लागि शिक्षा वा सञ्चार" नामबाट हामीले काम गरिरहेका छौं, यो कहिले सहस्राब्दी विकासको लक्ष्यसँग

सम्बन्धित हुन्छ भने कहिले देशीय आवश्यकता र परिवेशको सन्दर्भमा उभिएको हुन्छ ।

आमसञ्चार तथा पत्रकारिताका विज्ञ Denis Mcquail ले Mass Communication Theory पुस्तकमा आमसञ्चारलाई विविधीकरण र बहुलवादमा जोडेका छन् । यसको अर्थ मानिस र सञ्चारको अविछिन्न सम्बन्ध । सञ्चारका लागि एक वा बढी मानिस चाहिन्छ भने उनीहरूबीचको सञ्चार पनि विकासको एउटा पक्ष बनेर रहेको हुन्छ । यसबाट शिक्षा क्षेत्र अछुतो रहने कुरै भएन ।

किनकि पत्रकार पनि नागरिक हो । ऊ, सचेत र जिम्मेवार क्षेत्रमा कार्यरत छ । अझ विकास पत्रकारिता, वैकल्पिक मिडिया, प्रोएक्टिभ पत्रकारिता वा नागरिक पत्रकारिताको आँखाबाट हेर्ने हो भने अहिलेको विकासोन्मुख अवस्थामा शिक्षाको विकासका लागि शिक्षा पत्रकारिताको जालो फैलन आवश्यक छ । यसले शिक्षाको सुधार वा अधोगति दुवैमाथि आफ्नो चासोलाई निरन्तर राखिरहनेछ र लक्ष्यचाँहि सुधार वा विकासको लागि हुनेछ । शिक्षा पत्रकारिता कुनै पनि सरकार, उद्योग, पार्टी वा पक्षसँग झुकाव नराखी स्वतन्त्र र व्यवसायिकरूपमा काम गर्न चाहने विधा हो । यसमा कति सफल भएको छ, यो समीक्षाको विषय हो ।

पत्रकारितामा शिक्षा: नेपालमा वि.सं.२००४ साल जेष्ठ २ देखि ने. क. घ. ई. प्रचार अयाद्वारा प्रकाशित 'पाक्षिक शिक्षा' बाट शिक्षा पत्रिकाको जग बसेको पाइन्छ । हाल मूलधारका सञ्चारमाध्यमले पनि शिक्षाका कार्यक्रम, विशेष पृष्ठ वा विशेष स्थान दिन थालेका छन् । सामान्यत: सञ्चारका विभिन्न माध्यममा रहेर वा सञ्चारकर्मीका हैसियतबाट शिक्षासम्बन्धी विषयलाई उठाउनु, त्यसमा आमजनसमुदायका शिक्षा अधिकारका सवाललाई पछ्याउनु र सो विषयमा खोज अनुसन्धान गरी प्रकाशन/प्रसारण गर्नु शिक्षा पत्रकारिता हो । यो शिक्षासम्बन्धी दैनिक गतिविधि वा घटनालाई प्राथमिकताका साथ समेट्ने सवालका साथै शिक्षा क्षेत्रमा भइरहेका विकृति र विसङ्गतिको अन्त्यका लागि वकालत गर्ने र राम्रा अभ्यासलाई जनसमक्ष

लैजानेसम्मको गहन प्रकारको दायित्व हो ।

मूलधारको पत्रकारिताले शिक्षासम्बन्धी समेट्न नसकेको, नचाहेको वा नभ्याएको हदमा पनि शिक्षा पत्रकारहरूले आफ्ना प्रयास जारी राखी ती मिडियामा वा अन्य मिडियामा मुद्दाहरूको निरन्तर उठान गर्नुपर्ने मान्यता व्यावसायिक शिक्षा पत्रकारले राख्नैपर्छ ।

सबैका लागि शिक्षाको अभियानमा उसको प्रत्यक्ष सहभागिताले बालबालिकाको शिक्षाको पहुँचबृद्धि र गुणस्तरीय शिक्षामा बल पुग्दा सञ्चार क्षेत्र पनि स्वभाविक रूपमा प्रशन्न हुन्छ नै । सञ्चारका विश्वव्यापीरूपमा स्थापित चार सिद्धान्तमध्ये अधिकांश देशमा लागू भइरहेको सामाजिक उत्तरदायित्वको सिद्धान्तले यस पक्षलाई पछ्याउँदछ, जुन लोकतन्त्रसँग अभिन्नरूपमा गाँसिएको पनि हुन्छ ।

खासगरी, विसं. २०५७ सालमा शिक्षा पत्रकार समूह (इजेजी) को स्थापना पछि शिक्षा पत्रकारिताका क्षेत्रमा नयाँ लहर आयो । हाल अन्य समूह वा संस्थाहरू विकसित भएका छन् । 'शिक्षक' मासिक, 'आजको शिक्षा' साप्ताहिक, 'एजुकेशनल पेजेज' पाक्षिक, 'नयाँ शिक्षा' मासिक, 'पाठशाला' मासिक (बुटवल) जस्ता विषयगत पत्रिका पनि बजारमा आएका छन् । शिक्षासम्बन्धी निकाय, विभिन्न संस्था र शिक्षालयका मुखपत्र र अनुसन्धान केन्द्रबाट पनि शैक्षिक प्रकाशनहरू भइरहेका छन् । त्यस्तै, नेपाल टेलिभिजन, कान्तिपुर टेलिभिजन, एबीसी टेलिभिजन, एभेन्युज टेलिभिजन, न्यूज २४ टेलिभिजन, हिमालय टेलिभिजन, रेडियो नेपाल, कान्तिपुर एफएम, रेडियो सगरमाथा, मेरो एफएम, क्यापिटल एफएम, स्टार एफएम आदिले पनि आन्तरिक र बाह्य प्रयासबाट शिक्षासँग जोडिएका कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् । यी मध्ये कतिपय प्रकाशन वा प्रसारणमा शिक्षाका स्थान नियमित छैनन् । उपत्यका बाहिरका प्रकाशन र प्रसारण शिक्षाको खण्डको पनि आफ्नै इतिहास बनिसकेको छ । त्यसको एकीकृत लेखाजोखा भएको छैन ।

समूहका लागि विसं. २०६६ मा भएको एक सर्वेक्षणअनुसार कञ्चनपुरस्थित महाकाली एफएमले शैक्षिक गतिविधि नामक शिक्षा कार्यक्रम दिन्छ भने बाजुरा एफएम, बाजुराले शैक्षिक दियालो प्रसारण गर्दछ। कृष्णसार एफएम, नेपालगञ्जले स्थलगत रेडियो बहसका आधारमा उज्यालो बहस र बाल चौतारी नामक शिक्षाको रेडियो पत्रिका प्रसारण गर्ने गरेको छ। तुलसीपुर एफएम, दाङले शैक्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत समसामयिक विषयबस्तु र अन्तरवार्ता प्रसारण गर्छ। दुर्गम कर्णालीको जुम्लास्थित कर्णाली एफएमले कर्णाली शैक्षिक चौतारी प्रसारण गर्छ । शैक्षिक कार्यक्रम, छलफल र अन्तरवार्ता प्रसारण गर्ने अन्य एफएममा लुम्बिनी एफएम, रूपन्देही, मदनपोखरा एफएम पाल्पा, गोरखा एफएम, गोरखा, रेडियो सगरमाथा, काठमाडौं, हेटौडा एफएम, हेटौंडा, सप्तकोशी एफएम सुनसरी, स्काई एफएम विराटनगर, कञ्चनजंघा एफएम झापा आदि छन् ।

त्यसो त, शिक्षासम्बन्धी प्रकाशन र प्रसारण कतिहदसम्म व्यवसायिक र सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्यलाई सघाउने खालका छन् भनेर पनि मूल्याङ्कन हुन थालेको छ । शिक्षा पत्रकारिताका पुरस्कारहरूको व्यवस्था तथा शिक्षा पत्रकारितासँग सम्बन्धित विभिन्न संस्थाहरू स्थापनाले शिक्षाका अभियानमा सहयोग पुगिरहेको छ ।

प्रजातन्त्रको स्थापनासँगै साक्षरता र शिक्षामा मात्र होइन सञ्चार क्षेत्रमा पनि उदारता र स्वतन्त्रताको घाम लाग्दा यी दुवै क्षेत्रमा आमूल परिर्वतन भएका छन् । त्यसो त, यी क्षेत्रमा विकसित औद्योगिकीकरणका नयाँ चुनौती पनि छन् ।

यिनै परिवेशका बीच सबैका लागि शिक्षाको अन्तर्राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिका लागि सरकारी र गैरसरकारी क्षेत्रबाट विभिन्न अभियान तथा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका छन् । जसको निरन्तर साक्षी बन्दै त्यससँग सम्बन्धित सूचनालाई आलोचनात्मक आलोकमा नेपालका सञ्चार माध्यमले सम्प्रेषण गरिरहेका छन् ।

एनसिइ–नेपाल र इजेजी

यसैक्रममा गैरसरकारीस्तरबाट शैक्षिक अभियानलाई अगाडि बढाउन नेपालमा सन् २००३ मा शिक्षाका लागि विश्व अभियान-नेपाल (जिसिइ-नेपाल)को स्थापना भयो । सुरूमा शिक्षाका लागि विश्वव्यापी अभियान नेपालका नामबाट नेटवर्कका रूपमा सञ्चालित यो संस्था हाल औपचारिक रूपमा दर्ता भइसकेको छ । यस अभियानको थालनी हुनुभन्दा तीन वर्ष अगाडि स्थापित शिक्षा पत्रकार समूह सुरूदेखि नै अभियानमा संस्थागत रूपमा सहभागी हुँदै सहयोगी बन्दै आएको छ । तर यो प्रतिनिधित्व सञ्चार गृहको तर्फबाट भने होइन । सार्कका अन्य मुलुकको तुलनामा नेपालमा शिक्षा अभियानमा सञ्चार संस्थाको संस्थागत सहभागिता एक नमूना पनि बनेको छ । त्यसो त, अन्य मुलुकका शिक्षा पत्रकार समूहजस्ता संस्थाको पनि अभाव रहेको पाइन्छ ।

समाचारसँग सम्बन्धित काम मात्रै गरे पनि पुग्ने पत्रकार जगतले शिक्षाको अभियानमा शिक्षा पत्रकारहरूका तर्फबाट संस्थागतरूपमा वकालती शैलीमा साथ दिँदै आउनु महत्वपूर्ण कार्य हो । यस प्रकारको अभ्यासमा दक्षिण एसियाली मुलुकमै नेपाल अगुवा हुनसक्छ । यसलाई हामीले पर्याप्त प्रचारप्रसार गरेर आफ्नो पृथकता देखाउन बाँकी छ ।

इजेजी एनसिइ-नेपालको १७ वटा संस्थामध्ये एक संस्थापक सदस्य हो । अहिले एनसिइ-नेपालमा 'आजको शिक्षा' र 'एजुकेशनल पेजेज' पत्रिका पनि सदस्य छन् । समूहका तर्फबाट विभिन्न कालमा विभिन्न व्यक्तिको प्रतिनिधित्व हुँदै आएको छ । यस क्रममा राजन शर्मा, पुरूषोत्तम सुवेदी, भूपराज खड्का, पुष्पराज पौडेल र प्रकाश सिलवालले क्रमिकरूपमा प्रतिनिधित्व गर्नुभएको छ । एनसिइ-नेपाल औपचारिक दर्ता हुनुभन्दा अगाडिको एक कार्यकाल समूहका तत्कालीन अध्यक्ष भूपराज खड्काले स्टेरिङ् कमिटीको संयोजकको जिम्मेवारी ग्रहण गर्नुभयो । यही समयमा एनसिइ-नेपालले आफ्नो अलग्गै सचिवालय र कार्यक्रमिक परियोजनाको

थालनी गरेको हो । हाल समूहले कार्यसमितिको सचिवको जिम्मेवारी लिइरहेको छ । शिक्षाका लागि विश्वव्यापी कार्यसप्ताहका अवधि वा अन्य विशेष इभेन्टहरूमा एनसीई नेपालमा सञ्चार परिचालन, सहकार्य र समन्वयका कार्यहरू हुँदै आएका छन् ।

शिक्षा पत्रकारितामा एक दशक पार गरेको संस्था शिक्षा पत्रकार समूहले उत्पादन गरी विभिन्न डेढ दर्जन स्थानीय रेडियोहरूमार्फत प्रसारण गर्ने गरेको 'शिक्षाको नालीवेली' (रेडियो सगरमाथा) र 'हाम्रो शिक्षा' (उज्यालो नेटवर्क) जस्ता कार्यक्रमहरू नमूनायोग्य कार्यक्रम मानिन्छन् । 'कक्षाकोठादेखि नीति निर्माण गर्ने मन्त्रालय, विद्यालयदेखि विश्वविद्यालय अनि स्वदेशदेखि विदेशसम्मका हरेक पक्षलाई समेट्ने एउटा सिङ्गो रूप' का नाराबाट स्थापित यो कार्यक्रम हाल स्रोतको अभावमा स्थगित हुनपुगेको छ । समूहले शिक्षाका विभिन्न विषयमा केन्द्र र जिल्लास्तरमा पत्रकारहरूका लागि क्षमताबृद्धिको काम पनि गरेको छ भने शिक्षामा नीति-संवाद तथा सञ्चार वकालतको श्रृङ्खलालाई निरन्तरता दिएको छ । एनसिई नेपालको एक सक्रिय सदस्य सस्थाले गरेका यी कार्यले उसको समग्र उद्देश्यलाई पनि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा साथ मिलेको मान्न सकिन्छ ।

अन्त्यमा, एनसिई नेपालका अभियान र कार्यक्रम तथा यसले लिएको लक्ष्यभित्र शिक्षा पत्रकारहरू यो वा त्यो रूपमा समाविष्ट छन् । तर पनि शिक्षा पत्रकारिताका लागि एनसिइ-नेपालले सोचेजति काम गर्न सकेको छैन । शिक्षा पत्रकारहरूका लागि क्षमता बृद्धि गराउने तथा अनुसन्धानात्मक काममा पत्रकारहरूलाई परिचालन गर्न सक्ने प्रशस्त सम्भावना छन् । साथै, सञ्चार गृह र अन्य सञ्चार संस्थासँगको यसको संस्थागत सम्बन्ध पनि बढ्नुपर्नेछ ।

मूलतः शिक्षा पत्रकारिताका प्रमुख विषय र एनसिइ-नेपालका प्रमुख गन्तव्यमा खासै भिन्नता छैन । केवल शैली र अवयव मात्रै फरक हो । शिक्षाका अभियानकर्ताहरूले सञ्चार माध्यमलाई परिचालन गर्ने सन्दर्भमा

उनीहरूसँगको समन्वयमा उपयुक्त रणनीतिहरू अपनाउन सकेमा सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्यलाई पक्कै टेवा पुग्नेछ ।

(लेखक, शिक्षा पत्रकार समूहका अध्यक्ष तथा एनसिइ-नेपालका सचिव हुनुहुन्छ ।)

सन्दर्भ सामग्रीः

१ Education Makes News, an EFA Media Training Resource kit, UNESCO

२ मैनाली, रघु– रेडियो वाचन, नेपाल वातावरण पत्रकार समूह, २०५९

३ पत्रकार आचारसंहिता, (संशोधित तथा परिमार्जित), प्रेस काउन्सिल नेपाल, २०६४

४ अधिकारी, तुला– ‘एफएम रेडियोमा शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम, टेलिफोन सर्वेक्षण, शिक्षा पत्रकार समूह, काठमाडौँ, २०६६ ।

५ विभिन्न समयमा शिक्षाविद् डा. विद्यानाथ कोइराला, पत्रकारिताका विज्ञ चिरञ्जीवी खनाल, अन्वेषक शिव रेग्मी तथा शिक्षा पत्रकार समूहका पूर्वअध्यक्षद्वय राजन शर्मा र सुदर्शन घिमिरेसँगको कुराकानी ।

एनसिइसँगको मेरो सामिप्यता

कुमार भट्टराई

तत्कालीन अवस्थामा ग्लोबल क्याम्पेन फर इजुकेशन (जिसिइ-नेपाल) का नाममा स्थापना भएको शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान (एनसिइ-नेपाल) ले दशवर्ष पूरा गरेको छ । संसारभरिका मानवजातिमा शिक्षाको ज्योति पुऱ्याउने लक्ष्यलाई पूरा गराउन सबैका लागि शिक्षा भन्ने नारा सहितको विश्वव्यापी अभियानलाई सघाउन स्थापित ग्लोबल क्याम्पेन फर इजुकेशन इन्टरनेशनलको नेपाल च्याप्टरका रुपमा जिसिइ-नेपालको स्थापना २००३ मा भएको थियो । सिविन-नेपालमा सचिवालय स्थापना गरी यसले कार्य आरम्भ गरेको थियो । सिविन लगायत १७ वटा संस्थाहरू जिसिइका संस्थापक सदस्यहरू थिए । सुरुका केही वर्ष यसले जिसिइद्वारा निसृत शिक्षाका लागि सचेतना तथा दबाबमूलक वार्षिक कार्यक्रम ग्लोबल एक्सन विक (शिक्षाका लागि विश्वव्यापी सप्ताह) लाई नेपालमा भव्यरुपमा क्रियान्वयन गऱ्यो । सन् २००६ पछि जिसिइको सचिवालय शिक्षा पत्रकार समूह (इजेजि) मा स्थानान्तरण गरियो । पछिल्ला वर्षहरूमा केही स्रोत जुट्न थालेपछि यसको कार्यक्रमहरू पनि विस्तार भए र छुट्टै सचिवालय पनि स्थापना गरियो । यो सञ्जाल दर्ता प्रक्रियामा अगाडि बढ्यो र सन् २००९ पछाडि यसको नाम एनसिइ-नेपाल हुनपुग्यो । यसरी अहिले एनसिइको इतिहासलाई खोतल्दै जाँदा मलाई यससँगका सामिप्यताका क्षणहरू सम्झना भइरहेछ ।

सिविनका संस्थापक अध्यक्ष गौरी प्रधानको पहलमा जिसिइको च्याप्टर नेपाल भित्रिदाँ स्वभाविक रुपमा यसको सचिवालय सिविनमा नै रह्यो ।

सिविनमा ग्लोबल मार्चको क्षेत्रीय संयोजक सचिवालयको जिम्मेवारी लिइरहनु भएकी उमा प्रधानले जिसिइ सचिवालयको पनि जिम्मा लिनुभयो । (सिविन बालश्रमविरुद्धको विश्वयात्राको राष्ट्रिय संयोजक हो ।) तत्कालीन अवस्थामा गतिविधि सीमित थिए । सचिवालयको काम भनेको राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा हुने सञ्चार र सूचना आदान-प्रदान गर्ने र ग्लोबल एक्सन विक (शिक्षाका लागि विश्वव्यापी कार्य सप्ताह) लाई सम्पन्न गराउने थियो । यससँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सामग्रीहरू जिसिइ इन्टरनेशनलबाट उपलब्ध हुने गर्दथे । यहाँ हामीले प्राप्त सामग्रीलाई राष्ट्रिय परिवेशमा ढालेर सम्पन्न गर्ने गर्दथ्यौं । जुन यद्यपि, निरन्तर रुपमा चलिरहेको छ ।

अहिले मलाई आफू संलग्न कार्य सप्ताहहरूको सम्झना भइरहेको छ र यहाँ केहीको संक्षेपमा उल्लेख गर्न चाहन्छु । नेपालमा पहिलो पटक सम्पन्न २००३ को शिक्षाका लागि विश्वव्यापी सप्ताहमा संसारभरि नै शिक्षाका क्षेत्रमा सबैभन्दा पुछारमा बालिकाहरू रहेको कुरालाई उजागर गर्न र सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बन्न दबाब दिनका लागि संसारभरि नै अहिलेसम्म कै सबैभन्दा ठूलो पाठ (World's Biggest Ever Lesson) नाम दिएर कार्यसप्ताह सम्पन्न गरिएको थियो । यस अन्तर्गत ठाउँ-ठाउँमा मानिसहरू भेला भएर शैक्षिक छलफल गरिने कार्यक्रम रहेको थियो । यसका लागि हाजिरीजवाफको शैली अपनाइएको थियो । सिविनका हकमा हामी कार्यालयको मिटिङ्ग रुममा जम्मा भयौं । उमा हाजिरी जवाफका लागि प्रश्नहरू लिएर तयार हुनुहुन्थ्यो । उहाँले सोधेका थुप्रै प्रश्नहरू मैले बिर्से । तर यिनमा बालिका शिक्षा लगायत अन्य सामान्य ज्ञानका प्रश्नहरू थिए । सामान्य ज्ञानका प्रश्नहरूमा हालसम्म संसारमा बनेको सबै भन्दा ठूलो पिज्जाको आकार कत्रो छ भन्ने पनि रहेको थियो । यसप्रकारको कार्यक्रम सदस्य संस्थाहरू सबैमा गरिए । कार्यसप्ताह अगाडि पत्रकार सम्मेलन गरी यस प्रकारका बालिका शिक्षा सम्बन्धमा छलफल र बहस चलाउन सार्वजनिक आह्वान गरियो । जम्मा जम्मी पाँच हजार मानिसहरूले नेपालमा भएको कार्य सप्ताहमा सहभागी भएको थाहा भयो । यस अवधिमा बालिका

शिक्षाको विषयले सञ्चार माध्यमहरूमा राम्रै स्थान पाए ।

२००४ को कार्यक्रम पनि उत्तिकै चर्चित रह्यो ।सो वर्ष “हरेक बालबालिका विद्यालयमा” आदर्श वाक्य सहित नेताहरू एकदिन विद्यालय फर्क अभियान सञ्चालन गरिएको थियो । सप्ताहव्यापी कार्यक्रम विभिन्न स्थानमा अन्तरक्रिया र छलफल गरी सम्पन्न गरियो । अन्तिम दिन पत्रकार सम्मेलन गरी सप्ताहलाई निष्कर्षमा पुऱ्याइयो ।

२००५ को कार्यसप्ताहमा शिक्षा मन्त्रालय/विभागसँग सहकार्य गर्दै विद्यार्थी भर्ना अभियान सञ्चालन गरियो । पचास हजार भन्दा बढी अभिभावक तथा परिवारलाई छोराछोरी विद्यालय भर्ना गर्न निमन्त्रणा पत्र पठाइएछन् । बालअधिकार मञ्चहरू लगायत थुप्रै बालक्लबहरूका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता रहेको बालभेलाले बालशिक्षाका बारेमा तयार गरेको घोषणा-पत्रलाई प्रमुख राजनीतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरूले समर्थन जनाउँदै हस्ताक्षर गर्नुभएको थियो । औपचारिक कार्यक्रमको आयोजना गरी राजनीतिक दलहरूको प्रतिबद्धता लिइँदा उक्त कार्यक्रमको सञ्चालन मैले नै गर्ने अवसर पाएको थिएँ ।

सन् २००६ मा आइपुग्दा देशमा फरक वातावरण बन्दै थियो । राजा ज्ञानेन्द्र सम्पूर्ण राजकीय शक्ति हत्याइ जनताका अधिकारहरू अपहरण गर्ने प्रयत्नमा लागेको अवस्था थियो । देशमा प्रत्यागमन बढ्दै थियो । यसै परिवेशमा शिक्षाको गुणस्तरीयताका बारेमा विश्वव्यापी कार्यसप्ताह सम्पन्न गरियो । यस वर्ष शिक्षा र शिक्षकको अवस्थाका सम्बन्धमा अध्ययन पनि गरियो । जिसिइ इन्टरनेशनलको साझेदार संस्था आस्वे (ASPBAE)का तर्फबाट एसिया प्यासिफिक देशहरूमा गरिएको यस अध्ययनको प्रतिवेदन सबैको ध्यान आकर्षित गर्ने खालको थियो । प्रतिवेदनमा राज्य वा राष्ट्र प्रमुखलाई फोटो सहित विद्यार्थीका रुपमा प्रस्तुत गरी पास फेलका अंकहरू दिएर मार्कसिटको स्वरुप दिइएको थियो । नेपालको मार्कसिटरुपी प्रतिवेदनमा राजा ज्ञानेन्द्रको फोटो थियो र स्वभाविक रुपमा उहाँ धेरै विषयहरूमा फेल हुनुहुन्थ्यो । प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुथियो ।

प्रतिकूल राजनीतिक परिवेशमा यस प्रकारको प्रतिवेदनलाई जस्ताको तस्तै सार्वजनिक गर्दा राजासँग अनावश्यक रुपमा वैमन्यस्यता मोल्नु बुद्धिमानी थिएन । तसर्थ प्रतिवेदनको शुरुमा यसका बारेमा केही टिप्पणी लेखेर थप गरी त्रिपुरेश्वर स्थित तत्कालीन ब्लु स्टार होटलमा प्रतिवेदन सार्वजनिक कार्यक्रम भव्य रुपमा सम्पन्न गरियो । हाम्रो उद्देश्य सहजै पूरा भयो, प्रतिवेदनले व्यापक चर्चा पायो ।

२००६ पछि जिसिइ नेपालको सचिवालय शिक्षा पत्रकार समूहमा सारिएपछि यस सञ्जालसँगको मेरो व्यक्तिगत सामिप्यता केही पातलियो । तर २०१० पछि भने म पुनः यसमा गाँसिन आइपुगेँ । शिक्षाका लागि विश्वव्यापी सप्ताहका रुपमा 'वान गोल क्याम्पेन' थियो । तयारीका सिलसिलामा भएका केही बैठकहरूमा सहभागी हुन सिविनका तर्फबाट म पनि आएको थिएँ । शिक्षामन्त्री प्रमुख अतिथि रहने कार्यक्रममा उहाँले गोल पोष्टमा गोल गरेर सप्ताह आरम्भ गर्ने निर्णय गरियो । शिक्षाका पक्षमा जुलुस भयो । खेल तथा कला क्षेत्रका प्रतिष्ठित व्यक्तिहरूको सहभागिता र ऐक्यबद्धता उल्लेख्य रह्यो ।

सन् २०१० मा आइपुग्दा जिसिइ एनसिइका रुपमा रुपान्तरित भइसकेको थियो । यो सञ्जाल जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भई यसले कानुनी हैसियत प्राप्त गरेको थियो । यसैबीच यस सञ्जालको गोदावरीमा भएको रणनीतिक योजना तर्जुमा कार्यशालामा सहभागी हुने अवसर मलाई पनि मिल्यो । सिविनबाट भाषा श्रेष्ठ र म सहभागी थियौं ।

सन् २०१० को अन्तमा भएको यस सञ्जालको साधारण सभाबाट सिविन कार्यसमिति उपाध्याक्षका रुपमा निर्वाचित भयो । त्यसको प्रतिनिधित्व मैले गर्ने अवसर पाएँ । यसरी म पुनः एनसिइको समिपमा पुगेँ । यसप्रकारको जिम्मेवारी सहितको सामिप्यताले स्वभाविक रुपमा क्रियाशीलता पनि बढायो । दीर्घनारायण श्रेष्ठको अध्यक्षतामा हामी सबै क्रियाशील रह्यौं । यतिबेर एनसिइ-नेपालसँग आफू क्रियाशील रहन शिक्षाका लागि विश्वव्यापी सप्ताहका अतिरिक्त आफ्नै परियोजनाका कार्यक्रमहरू पनि थिए । शिक्षाका

क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, सार्वजनिक गर्ने र सम्बन्धित निकायमा आवश्यक परिवर्तनका लागि दबाब सिर्जना गर्ने कार्यमा यसको संलग्नता बढ्दै थियो । यस प्रकारका शिक्षा क्षेत्रमा बौद्धिक तथा व्यवहारिक कामको प्रत्यक्ष सहभागी र साक्षी हुन पाउनु मेरा लागि अहोभाग्य थियो ।

पछिल्ला दुईवटा विश्वकार्य सप्ताहहरूमा जिम्मेवारीका साथ सहभागिता जनाउन पाउनु त मेरा लागि झन् ठूलो कुरा थियो । २०११ को कार्यसप्ताहको मुख्य विषय महिला तथा बालिका शिक्षालाई प्राथमिकतामा राख्दै शिक्षाबाट परिवर्तित भएर समाजमा हाल स्थापित हुनुभएका महिला तथा बालिकाहरूको कथा समेट्ने कार्यक्रमका रुपमा 'बिग स्टोरी टेलिङ्ग' थियो । प्रेरणादायी यस्ता सत्य कथाहरूलाई ग्रामीण स्तर देखि राष्ट्रिय स्तरसम्म सुनाउने र जनस्तरमा प्रेरणा जगाउने तथा जिम्मेवार निकायहरूमा महिला तथा बालिका शिक्षामा लगानी गर्न दबाब सिर्जना गर्ने यसका उद्देश्यहरू थिए ।

'बिग स्टोरी टेलिङ्ग' लाई हामीले नेपाली परिवेशमा 'म हुनुको कथा...' भनेर अनुवाद गऱ्यौं र 'महिला तथा बालिका शिक्षित, देश शिक्षित' भन्ने नारासहित देशव्यापी रुपमा महिला तथा बालिकाहरूका कथाहरू संकलन गऱ्यौं । दोलखा लगायतका केही स्थानहरूमा महिला तथा बालिकाहरूले आफ्ना कथाहरू सुनाउनु भयो । महिला तथा बालिकाको जीवनमा शिक्षाले ल्याएको परिवर्तनलाई समेटिएर लेखिएका यी कथाहरू पुस्तकका रुपमा पनि प्रकाशित भए । दोलखाका जागरुक महिला तथा बालिकाहरूका कथाहरूको छुट्टै सँगालो नै प्रकाशित गरियो । सप्ताहकै अवसरमा राष्ट्रपति कार्यालयमा सम्पन्न भव्य कार्यक्रममा सम्माननीय राष्ट्रपति समक्ष पनि केही कथा लेखकहरूले आफ्ना कथाहरू सुनाउनु भयो । कथाहरू वास्तविक थिए त्यसैले यिनले सबैको मन छोए । कथा जीवन परिवर्तनका थिए त्यसैले प्रेरणाको स्रोत थिए । राष्ट्रपति ज्यू भावुक हुनुभयो र हुने खाने परिवार भएर पनि आफ्नै परिवारमा आमा दिदीबहिनीहरूले पढ्न नपाएको कुराहरू सुनाउनु भयो । पढ्न पाएर आफू डाक्टर र राष्ट्रपतिसम्म भएको, तर पढ्न

नपाएर दिदीबहिनीहरू खुम्चिनु परेको आत्मवोध भन्नुभयो । प्रकाशित किताबको विमोचन समेत भयो । उहाँले शिक्षा त्यसमा पनि महिला तथा बालिका शिक्षाका लागि निरन्तर लागि रहन हामी सबैमा उत्साह थपिदिनुभयो । हामीले लिखित रुपमा प्रस्तुत गरेका महिला तथा बालिका शिक्षासम्बन्धी मागहरूलाई सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूले तत्कालै सरकारको ध्यान आकृष्ट हुनेगरी अगाडि बढाइ दिनुभयो । यसरी हामी हाम्रो अभियानलाई पहिलो पटक राष्ट्र प्रमुखसम्म पुऱ्याउन सफल भयौं ।

२०१२ को विश्वव्यापी सप्ताह प्रारम्भिक बालविकासमा केन्द्रित थियो । हामीले 'घर बलियो जगले राष्ट्र बलियो प्रारम्भिक बालविकासले' भन्ने आदर्श वाक्यलाई अगाडि सार्‍यौं । विभिन्न कार्यक्रमहरूको आयोजना गरी प्रचारात्मक कार्यक्रमहरू सम्पन्न भइरहेका थिए । यी कार्यक्रमहरूका केन्द्रमा साना-साना बालबालिकाहरूको सहभागिता रहने बृहत चित्रकला तथा राउण्ड टेबल डिस्कसन थिए । बृहत चित्रकलामा देशका विभिन्न भागहरूमा ठूलो संख्यामा साना बालबालिकाहरूले भाग लिए । यस कार्यक्रम अन्तर्गत उनीहरूले आफ्ना मनका कुरा चित्रहरू कोरेर अभिव्यक्त गरे । जावलाखेल चिडियाखाना अगाडिको खेलमैदानमा सम्पन्न केन्द्रीय स्तरको कार्यक्रम आफैंमा भव्य हुनपुग्यो । सरकारी स्तरबाट मन्त्री ज्यू कै उपस्थिति थियो । साना बालबालिकाहरू कुचि समातेर रङ्ग चोब्दै सेतो कपडामा मनमौजी चित्रकोरी रहेको दृश्य आफैंमा अनुपम थियो । सोही अवसरमा सोही क्षेत्रको भित्तामा कोरिएका सन्देशमूलक चित्रहरूले अहिले पनि बाटो हिड्नेहरूको ध्यान तानीरहेकै छन् ।

प्रारम्भिक बालविकासका सन्दर्भमा एनसिइ-नेपाल र राष्ट्रिय योजना आयोगको संयुक्त कार्यक्रमका रुपमा योजना आयोगकै सभा हलमा राउण्ड टेबल डिस्कसन सम्पन्न गरियो । शिक्षा मन्त्रालयबाट मन्त्री तथा राज्य मन्त्री र महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयबाट राज्यमन्त्री पनि कार्यक्रममा सहभागी हुनुहुन्थ्यो । सरकारी तथा संविधानसभा प्रारम्भिक बालविकास ककस ग्रुपका तर्फबाट कार्यपत्रहरू प्रस्तुत गरिए र छलफल

अगाडि बढाइयो । बहालवाला तीन-तीन जना मन्त्रीज्यूहरूको कार्यक्रम अवधिभरको उपस्थितिले पनि प्रारम्भिक बालविकासमा सरकारको चासो रहेको कुरालाई पुष्टि गऱ्यो । यस सवालमा राष्ट्रिय योजना आयोगसँग सहकार्य हुनु एनसिइ तथा शिक्षा क्षेत्रमा लागेकाहरूका लागि थप सन्तुष्टिको विषय थियो । वास्तवमा यस छलफलबाट प्रारम्भिक बालविकासलाई देश विकासको मूलधारमा ल्याउन थप सहयोग पुगेको अनुभव सबैलाई भयो । प्रारम्भिक बालविकासको सवाललाई निरन्तर उठाइरहनका लागि राउण्ड टेबल डिस्कसन पछि एनसिइले संयोजन गर्ने गरी बनेको वर्किङ्ग ग्रुप र यसको क्रियाशीलताले २०१२ को विश्व कार्यसप्ताहको महत्वलाई उचो गराइरहेको छ ।

यस वर्ष एनसिइसँगको सम्बन्ध जर्मन स्थित रेडियो जोजोसम्म विस्तार भयो । कार्यसप्ताहका अवसरमा नेपाल, भारत, पाकिस्तान, बंगलादेश, जर्मनी लगायतका देशका बालबालिकाहरूले तयार गरेको श्रव्य दृश्य सामग्रीलाई एकै कार्यक्रममा समेटी अग्रेजी भाषामा रुपान्तरण गरी बालश्रम विरोधी सामग्री बनाएर इन्टरनेट मार्फत अन्तर्राष्ट्रियकरण गरिएको थियो । यस श्रव्य दृश्यलाई युट्युवमा पनि खोजी गरी हेर्न सकिन्छ ।

माथि मैले एनसिइसँगका मेरा अनुभूतिहरू उल्लेख गरेर एनसिइले पार गरेको एकदशक समग्रमा गौरवपूर्ण थिए भन्न खोजेको हुँ । यस अवधिमा एनसिइ-नेपालले शिक्षा क्षेत्रमा गरेका अध्ययन अनुसन्धान र यसका क्रियाशीलताले यसलाई एउटा स्रोतसम्पन्न सञ्जालका रुपमा राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा परिचित गराउँदै लगेको छ । अबका दिनमा पनि यसले सञ्जालको भावनालाई कायम राख्दै देशका विभिन्न भागमा विस्तार गर्नुपर्दछ र शैक्षिक अभियानलाई निरन्तरता दिनुपर्दछ । अस्तु ।

(लेखक एनसिएन-नेपालका उपाध्यक्ष एवम् सिविन-नेपालसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

मानवतावाद अनुसन्धान केन्द्र र एनसिइ-नेपाल

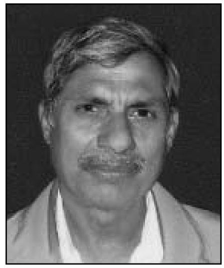

तारा खनाल

१. पृष्ठभूमि

मानवतावाद अनुसन्धान केन्द्र वि.सं. २०५६ सालमा स्थापित भइ निरन्तर क्रियाशील हुँदै आएको सदस्यतामा आधारित संस्था हो । गरसरकारी संस्थाको रुपमा बाँके जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भइ समाज कल्याण परिषद्को आबद्धता प्राप्त यस संस्थाको सार्वजनिक पुस्तकालय, जयपृथ्वी पुस्तकालय, सामुदायिक एफ.एम., रेडियो भेरी आवाज, प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्र, नागरिक शिक्षा र सञ्चालन समूह, शान्ति र अहिंसा अभियान शाखाको रुपमा सञ्चालन गर्दै आएको छ र जयपृथ्वी सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको संरक्षक रहेको छ ।

शिक्षा र सञ्चार पिता (अग्रणी) स्व. जयपृथ्वीबहादुर सिहंको दर्शनबाट प्रेरित भइ स्थापना गरिएको यस संस्थाको संस्थापकहरू सबै शिक्षण पेशामा क्रियाशील व्यक्तिहरू थिए भने त्यसपछिका कार्य समितिहरूमा पनि ७५ प्रतिशत भन्दा बढी शैक्षिक पेशाका व्यक्तिहरू निर्वाचित हुँदै आएका छन् ।

यस संस्थाले मध्य तथा सुदुरपश्चिम क्षेत्रका २० ओटा सामुदायिक रेडियो एफ.एम. र बाँके र बर्दियामा २० ओटा सामुदायिक रेडियो श्रोता समूह (CLRG) को सञ्जाल विगत ५ वर्षदेखि क्रियाशील बनाउँदै आएको छ, जसको माध्यमबाट जनसरोकारका सन्देशहरू एवं अभियान जनस्तरसम्म

पुऱ्याउन सहज भइरहेको छ र ग्रामीण कुना काप्चासम्मका घटना, समस्या, विसंगति, विकास निर्माणका कथा व्यथालाई प्रचार-प्रसार एवं सरोकारवालासम्म पुऱ्याउन र सचेत बनाउने कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका रहँदै आएको छ ।

संस्थाले विगतदेखि प्रकाशन गर्दै आएको "शान्ति यात्रा" मासिक बुलेटिनका विषयवस्तुहरू अधिकांश शिक्षा, मानवअधिकार र ग्रामीण सरोकारका विषयमा केन्द्रित रहन्छन् ।

२. एनसिइ–नेपालसँगको आबद्धता:

संस्थाले सञ्चालन गरेको सार्वजनिक पुस्तकालय, एफ.एम. र १० महिने प्राथमिक शिक्षक तालिमको माध्यमबाट यूनिसेफमा कार्यरत केशवलोचन शर्माले परिचय र घनिष्टता बढेको उहाँले यूनिसेफ छाडी NCE - Nepal मा लागे पछि यसको सदस्य बन्न र सक्रिय हुन आग्रह गर्दै जाँदा तत्कालीन NCE - Nepal का अध्यक्ष श्री बाबुराम अधिकारीको नेपालगंज आगमन भयो र विस्तृत छलफल पछि सदस्यता लिने र दिने मौखिक सहमति भई प्रक्रिया अगाडि बढाइयो र सदस्यता प्राप्त भयो । मानवतावाद अनुसन्धान केन्द्र र NCE - Nepal को लक्ष्य मिल्दो जुल्दो भएको हुँदा सहकार्य गर्न हामीलाई रमाइलो र उत्साही बनाउँदै गयो । शिक्षामा लामो अनुभव भएका व्यक्तिहरूसँगको बैठक, छलफल, सहकार्य आदिले हामीमा झनै उत्साह बढाउँदै गएको छ ।

३. एनसिइ–नेपालको सदस्यता प्राप्त भएपछि संस्थाले प्राथमिकता साथ गरेका क्रियाकलापहरू :

- रेडियो भेरी आवाजमा सञ्चालन हुँदै आएका रेडियो शैक्षिक कार्यक्रमलाई अझ प्रभावकारी ढङ्गले सञ्चालन ?

- सबैका लागि शिक्षा अभियान सफल पार्न Global Action / Welcome to school कार्यक्रम सक्रियताका साथ मनाउने गरिएको,
- Welcome to school अभियानलाई रेडियो र अन्तरक्रिया कार्यक्रमबाट व्यापक बनाएपछि त्यसको प्रभाव बारे केही स्कुलहरूमा पुगी अनुगमन र कमी कमजोरीका बारे रेडियो कार्यक्रम बनाइ प्रसारण गर्दा शिक्षक, अभिभावकहरूले उक्त कमी कमजोरीलाई तत्काल समाधान गरी पठन पाठनमा सहजता आएको,
- १० वटा विद्यालयको अनुसन्धान गरी अनुसन्धानको परिणाम सरोकारवालाहरूबीच अन्तरक्रिया गरिएको,
- केन्द्रबाट जिल्लामा अन्य कार्यक्रमहरूमा आउने शिक्षाविद्हरू, शिक्षा प्रशासक र अन्य अभियन्ताहरूलाई सम्भव भएसम्म निमन्त्रणा गरी रेडियो कार्यक्रम र छलफल कार्यक्रम गर्ने गरिएको ।
- संस्था अन्तर्गत क्रियाशील श्रोता समूहहरूलाई शिक्षालाई केन्द्रबिन्दुमा राखेर काम गर्न लगाइएको जसको कारण केही विद्यालयहरूमा छात्रबृत्ति वितरण, नियमितता र पारदर्शितामा सुधार आएको ।
- कर्मचारीहरू नियुक्ति गर्दा सम्बन्धित पदको दक्षताको अलवा शिक्षाको पृष्ठभूमि भएकालाई प्राथमिकता दिने गरिएको ।
- बाँके जिल्लाका NCE-Nepal का सदस्य संस्थाहरू, शिक्षक यूनियन एवं संघ/संगठन र शिक्षामा काम गर्ने विभिन्न संस्थाहरूसँग सम्बन्ध विस्तार र सहकार्यको थालनी ।
- संस्थाको प्रकाशन “शान्ति यात्रा” मासिक बुलेटिनको हरेक अंकमा शिक्षा अभियान एवं सन्देशहरू समेटिने गरिएको ।

४. भावी कार्यक्रम (योजना):

- Global Action Week (GAW) लाई भव्यताका साथ मनाउन सम्बन्धित सबै पक्षसँग छलफल, विचार विमर्श भइरहेको ।
- Civil Society Education Fund को स्थापना ।
- सन् २०१३ को बार्षिक कार्य योजना निर्माण र घोषणा ।
- शान्तियात्रा मासिक बुलेटिनलाई शैक्षिक बुलेटिनको रुपमा रुपान्तरण गरी प्रकाशन गर्ने ।
- २० ओटा श्रोता समूहलाई शिक्षामूखी बनाउन तालिम दिई जिम्मेवार बनाउने ।
- Network भित्रका २० ओटा एफ.एम. रेडियोहरूलाई नियमित शैक्षिक जिङ्गल प्रसारण गर्न र शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई विशेष प्राथमिकता दिन अभिप्रेरित गर्ने ।
- श्रोता समूहहरूसँग चौमासिक उपलब्धी मूल्याङ्कन बैठक र Network का रेडियोहरूसँग सम्बन्ध भएसम्म अर्धबार्षिक बैठक बसाल्न स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।

(लेखक मानवतावाद अनुसन्धान केन्द्र नेपालगञ्जसँग आवद्ध हुनुहुन्छ ।)

जीवन्त शिक्षा विकासमा शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपालको भूमिका

लालबहादुर ओली

"शिक्षा संसारलाई परवर्तन गर्नसक्ने सबैभन्दा शक्तिशाली अस्त्र हो ।" (Education is the most powerful weapon which you can use to change the world) -Nelson Mandela

"शिक्षा जीवन तयारीका लागि मात्र नभइ, शिक्षा आफै जीवन हो ।" (Education is not only preparation for life, education is life itself) - John Dewey.

प्रारम्भः

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल (National Campaign for Education-Nepal), शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको साझा राष्ट्रिय सञ्जाल हो । यस सञ्जालको उपस्थितिको एक अलग्गै महत्व यसकारण पनि छ कि, नेपालमा राष्ट्रिय शिक्षा पद्दतिको योजनादेखि सबैका लागि शिक्षा विश्वव्यापी शिक्षा अभियानको नेपाल एक खेलाडी राष्ट्र भएर काम गरिसक्दा पनि नेपालको शिक्षा नीति र कार्यक्रम परीक्षण र साक्षरता भन्दा सबै नेपालीका लागि समान हुन सकेको छैन । यस अवस्थामा सरकारलाई शिक्षा नीति निर्माण, कार्यक्रम विकास र कार्यान्वयनको लागि सरकार र दातृ निकाय समेतलाई नागरिकको समाजको

तर्फबाट सहयोग गर्ने यो पहिलो संगठित अभियान हो । यस सञ्जालमा नेपालका दुर्गमदेखि राजधानीमा कार्यरत संस्थाहरूको सदस्यता कायम रहेको छ । यसरी हेर्दा अभियान शिक्षा क्षेत्रको राष्ट्रिय नागरिक शैक्षिक स्रोत केन्द्रको अवधारणामा सुरुवात भएको मानिन्छ । यो अभियान नेपालका अन्य सञ्जाल भन्दा भिन्दै यस अर्थमा पनि फरक छ कि यसमा नेपाली संस्था मात्र होइन, नेपालमा शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगी संस्थाहरू पनि सदस्य छन् र शिक्षा नीति र कार्यक्रमबारे एक आपसमा छलफल र योजना बनाउन सक्ने अवसर पनि यसभित्र छ । समुदायमा प्रत्यक्ष काम गर्ने देखि शिक्षा विकासमा कार्यरत प्राज्ञहरूको साझा चौतारी हो यो एनसिइ-नेपाल ।

नेपालमा शिक्षा विकासको इतिहास हेर्दा नयाँ शिक्षा नीति २०२८ भन्दा अगाडिको शिक्षालाई पुरानो शिक्षाको रुपमा मानिन्छ । किताबी ज्ञान नभए पनि पुरानो शिक्षा, २०२८ देखि २०४६ सम्मको शिक्षा र नेपालमा प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना पश्चातको शिक्षाको अवस्था दाँज्ने हो भने पछिल्लो शिक्षाको अवस्था चिन्ताजनक छ । व्यवसायिक, जीवनोपयोगी, व्यवहारिक र वैज्ञानिक शिक्षा अझै विश्वव्यापीकरण र खुला बजार अर्थतन्त्रमा ज्ञानको दायरा पनि विश्वव्यापी नै बनेको छ । आजको शिक्षा विश्व बजारमा बिक्री हुने खालको नै उत्पादन हुनुपर्दछ । यो एक सफ्टबस्तुको रुपमा उठ्न सक्नुपर्दछ ।

जीवन्त शिक्षाका लागि अभियान

शिक्षाले जीवन पढाउनुपर्दछ, शिक्षा प्राप्त गरेपछि जीवन व्यवहार सजिलो बन्नुपर्दछ । तर नेपालको शिक्षा व्यवस्था विश्लेषण गर्दा कहिल्यै पनि स्थानीय परिवेश अनुसारका पाठ्यसामग्री बनाइएको पाइँदैन । आज दूर गाउँमा बस्ने किसानको छोराछोरी स्कूल पढाइ सकेपछि खेतबारीमा काम नगर्ने, हलो नजोत्ने र काम गरेपछि आफूलाई सानो भएको महसुस गर्ने

अवस्था सिर्जना भएको छ । औपचारिक शिक्षा प्राप्त गरेपछि त झन् बाबुले जोतिराखेको हलो माटोको प्रकृति अनुसार गहिराई कति छ ? मल पुगेको छ वा छैन? आदि विचार गरेर उच्च उत्पादन लिनु भन्दा चाउचाउको झोलसँग भात खाने बानी विकास भएको छ भने भैंसी पाल्न लागेर दहि, दुध खानुको सट्टा रक्सीको भक्सी गरेर सामाजिक विकृतिका कारण बनेका छन् भने घरमा आफूले खाना खाएको थाली नधुने युवाहरू विदेशमा होटेलमा भाँडा माझ्न बाध्य छ । राज्यले कहिल्यै पनि सिर्जना र कामलाई सम्मान गर्ने वातावरण सिर्जना गर्न चासो देखाएको छैन । पढ्नु भनेको अक्षर चिन्नु र अंग्रेजी घोक्नु, जिब्रो बटार्नु, गुन्यु, चोलो, सुरुवाल र बस्त्रको ठाउँमा मिनिस्कर्ट, सर्ट र पैन्ट लगाउनु हो भन्ने प्रवृत्तिको विकास भयो । नेपालमा बहुदलीय व्यवस्थाको पुनःस्थापना पछि राजनैतिक दलहरूले पनि आफ्ना समर्थक युवा र विद्यार्थीहरूलाई कहिल्यै पनि जीवन र जगतका बारेमा छलफल गराएन । दलको पक्षमा लागेर विपक्षीलाई गाली गर्ने र ढुङ्गा हान्ने र आमाबाबु तथा परिवारका सबै गएर परीक्षामा चिट चोराउने वा शिक्षक-शिक्षिकालाई धम्की दिएर आफ्नो बच्चाको कक्षा चढाउन बाध्य पार्ने, तर गुणस्तर र आचरण सुधारलाई बेवास्ता गर्ने चलन नै बनेको छ । शिक्षाको लागि तालुकी अड्डाले पनि स्थानीय शिक्षाको लागि पहल गर्ने भन्दा विदेशी सल्लाहकार ल्याएर अनुसरण भन्दा नक्कलमा आधारित पाठ्यवस्तु बालबालिकाको हातमा थमाउने तर त्यसका लागि शिक्षकको क्षमता अभिबृद्धिमा लगानी गरेको पाइँदैन । विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठनको हालको व्यवस्था लोकतान्त्रिक र सहभागितामूलक त भनियो र यसका लागि अभिभावकको क्षमता विकासतिर कुनै ध्यान गएन तर सहभागिताको नाममा राजनीतिकरण र झगडाको अखाडा बने । स्थानीय निकायहरू लामो समय देखि जनप्रतिनिधि विहिन भएपछि त शिक्षा व्यवस्था पूर्ण बेवारिसे रहेको छ । यो स्थिति शिक्षा क्षेत्रको लागि चिन्ताजनक हो ।

जीवन्त शिक्षाका लागि अभियानको पहल आवश्यक:

संसारमा लिपि शिक्षा आउनु अगाडि श्रुति शिक्षाको प्रचलन थियो । जस्तैः वेद्मा यसो भनिएको छ भनेर अर्कालाई बताउनु आज पनि यस शिक्षाको निरन्तरता छँदैछ । वि.सि. १४०० तिर चाइनिज शिक्षाको विकास भइसकेको थियो । हिन्दू समाजमा प्राचिनतम वैदिक काल देखि गुरुकूल शिक्षा आजसम्म पनि कहिँकतै रहेको पाइन्छ । १८ औं शताब्दीतिर मात्र राज्यले औपचारिक शिक्षण संस्थाहरूको प्रारम्भ गरेको पाइन्छ । लगभग यी सबै शिक्षा नैतिक र व्यवहारिक सिकाइमा केन्द्रित थिए र प्रविधिको दृष्टिले भन्दा पनि जीवन सिकाउने कलामा प्राचिन शिक्षाको प्रभाव कमजोर थियो भन्न मिल्दैन । प्लेटोका शिश्य अरिष्टोटलले शिक्षा राम्रो कार्यको लागि अभिमुख हुनुपर्दछ भनेका छन् । यजुर्वेदका अनुसार धरतीका सच्चा पात्र भनेका मानव हितको लागि दिगो ज्योति प्रदान गर्ने शिक्षक वा गुरुलाई केन्द्रित गरी व्याख्या गरिएको छ । कृष्णमूर्तिका अनुसार जीवन्त शिक्षा भनेको जीवन बुझ्नु हो जुन कुरो शिक्षाको सूर र अन्त्य दुवै हो भनेका छन् । तर आज नेपालको शिक्षा शिक्षकले विद्यार्थीलाई बैंकमा पैसा जम्मा गरे झैं थोपर्ने खालको छ, घोकन्ते र मनगढन्ते बढी छ । बाजुराका एक जना करिब ८० नाघेका ज्येष्ठ नागरिक जो आफै निरक्षर हुनुहुन्थ्यो, उहाँको भनाइ मलाई जहिले पनि आजको शिक्षासँग जोडेर भन्ने मन लाग्छ । “जो मान्छे आपु (आफू) लाई पढेको भन्छ वा स्कूल पढ्छ, यदि उसले आफ्नै आमा-बुबालाई सम्मान गर्न जानेन भने त्यो नै डुम (अछुत) हो नकि जातले कोही डुम हुन्छ ।” अहिलेका राजनीतिक वातावरणले त हाम्रा नानीहरूलाई सानै देखि फरक मत र व्यवहारसँग घुलमिल हुन नै सिकाउन छोडेको छ भने पाठ्यसामग्रीबाट मात्र प्राप्त हुने यान्त्रिक शिक्षाले नैतिकता र सभ्यताका गहन मूल्यलाई मन र मस्तिष्कमा आउन नै दिँदैन । हाम्रा विद्यालयले प्रदान गरिरहेको शिक्षा मानव

मस्तिष्कमा अपचको दंगा मच्चाउने सूचना प्रदायक बढी छ भने व्यवहारिक र जीवन्त कम छ । शिक्षा देशभक्तिभाव, स्वदेशी संस्कार र चरित्र विकासका साथसाथै विज्ञान र विकासको पथप्रदर्शक बनाउन आवश्यक छ । धन, दौलत, जग्गा, शेयर कमाउने साधन मात्र होइन कि शिक्षा सामाजिक विभेद अन्त्य गर्ने स्थानीयपनसँग जोडिनुपर्दछ । महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका अनुसार शिक्षा जन्जिर ल्याउने, ऐंठन बनाउने र सिक्री हुनुहुँदैन । यो प्राकृत विकासलाई सहायता दिने प्राकृत उपाय बनिदिनुपर्दछ । आजको शिक्षामा मानव सुख खोज्नुपर्दछ, स्वतन्त्रता पहिल्याउनुपर्दछ र मानव मूल्यका साथ विज्ञान, प्रविधि र भौतिक मूल्य मापन गरिनुपर्दछ ।

यस अवस्थामा शिक्षाको बाटो धार्मिक, नैतिक, भौतिक र व्यवसायिक र उद्देश्य सुख, शान्ति, समृद्धि, सेवाभाव र मानव मुक्तिका लागि मुखरित हुनुपर्दछ । खप्तड बाबाले भने झैं शिक्षा भित्र धीरता, सहिष्णुता, जितेन्द्रियता, पवित्रता र सच्चरित्रता कायम गर्न एनसिइ-नेपाल जस्ता नागरिक सञ्जालको थोरै भए पनि सक्रियता आवश्यक छ र नीति निर्माता देखि विद्यार्थी, अभिभावकसम्म अभियानको अभियानबारे बोध हुन आवश्यक छ ।

क) नीति विकास र कार्यान्वयनः

शिक्षा क्षेत्रका नीतिबारे छलफल गर्दा सरकारले बनाउने नीतिमा मात्र ध्यान जान्छ । राष्ट्रिय नीतिले देश विकासलाई निर्देशन त गर्छ नै, तर यसको कार्यान्वयनको लागि स्थानीय निकायको कार्यनीति, विद्यालयका आचारसंहिता, अभिभावकको दायित्व, विद्यार्थीको कर्तव्य, आनीबानी सबै संस्थागत रुपान्तरित हुन आवश्यक छ । यसका लागि एनसिइ जस्ता सञ्जालले विभिन्न लेख सामग्री, श्रव्य-दृष्य सामग्री, लविङ्ग, अन्तरक्रिया, पैरवी आदि मार्फत कम्तिमा पनि क्षेत्रियस्तरसम्म भौतिक उपस्थितिका साथ र जिल्ला स्थानीय स्तरमा सदस्य संस्था मार्फत् जान आवश्यक छ ।

अभियानका सदस्यहरू समुदायस्तरमै कार्यरत भएकाले यस्तो सम्भावना पनि बढी छ ।

ख) स्रोत र साधनको उपयोग

शिक्षा विकासका लागि देशमा सरकारका साथै विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू, बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरू, निजी क्षेत्र समेतले लगानी गरेको छ । कतिपय स्रोत दोहोरिएको छ भने कतिपय जिल्लामा जिल्ला शिक्षा कार्यालयसँग समन्वय नै नगरी काम गरिएका खबरहरू पनि सुनिएका छन् । कतिपय गैरसरकारी संस्थाहरूले देशको शिक्षा नीति भित्र समावेश नै नगरिएका विधिहरू भित्र्याउने र विद्यालयमा अभ्यास गराउने, तर परियोजना सकिएपछि हराउने गरेका छन् । अझ कतिपय निजी स्कुलहरूले त गौतम बुद्ध भारतमा जन्मेका हुन् भन्ने जस्ता पाठ्यपुस्तक नै चलाएको पनि सूचना आएको छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई झनै दोधार सिर्जना गरेको छ । एनसिइले यस्तो स्रोतहरूको एकीकृता (Integration), राष्ट्रिय स्तरमा मान्यता प्राप्त शिक्षण विधि प्रयोग गर्ने र राष्ट्रियतालाई मध्येनजर गरेर अध्ययन सामग्री तयारी गर्ने लविङ्ग गर्नुपर्दछ । यसो नगरेको अवस्थामा खल्तीमा दुई, तीन देशका नागरिकता राखेर नेपालको मन्त्री बन्ने, देशलाई नै आए आँप, गए झटारोमा सञ्चालन गर्ने मान्छे उत्पादन गर्ने कम्पनी बनाउने दुष्प्रयासले ठाउँ पाउने सम्भावना देखिन्छ ।

ग) प्राविधिक सहयोग

एनसिइ लविङ्ग अभियान र पैरवी गर्ने सञ्जालको रुपमा मात्र होइन, यससँग शिक्षा क्षेत्रमा लामो अनुभव प्राप्त, विभिन्न खोज अनुसन्धान गरेका प्राज्ञ, विज्ञहरूको समेत संलग्नता छ । शिक्षण पेशामा संलग्न देशव्यापी जनशक्तिको राष्ट्रिय अगुवाइ गर्ने मानव संशाधन छ र यसको परिचालन

शिक्षाका राष्ट्रिय नीति, पाठ्यसामग्री तयारी र स्थलगत अभ्यासमा समेत सहजिकरण गर्न आवश्यक छ र यसबाट आएको परिणामलाई सार्वजनिक गर्ने योजनाका साथ लाग्नुपर्दछ ।

घ) शिक्षासँग सम्बन्धित सवाल र आम सचेतीकरण

नेपालमा वर्ग विभेद अझै गहिरो बनाउनमा हालको शिक्षा नीति जिम्मेवार छ । एकै बजारमा बहुपाठ्यवस्तुबाट उत्पादित मानवस्रोत प्रतियोगितामा निकै अगाडि र पछाडि पर्ने सम्भावना स्वतः हुन्छ । एकातिर विश्वव्यापीकरण र खुला बजारमा निजी क्षेत्रको उपस्थितिलाई शिक्षा क्षेत्रमा खुला प्रवेश दिनु र अर्कोतिर सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापनको स्तर सुधार नुहुन र पद्दति (System) विकास गर्न नसक्नुले यो अवस्थाको सिर्जना भएको छ । थोरै धनीहरू माथि उठ्ने र बहुसंख्यक तल गिर्ने अवस्था कायम नै रह्यो भने सामाजिक शान्ति र युवाको काँधमा भविष्य होइन कि, युवाको काँधमा विदेश नै हुन्छ । भएको पाठ्यपुस्तक पनि समयमा उपलब्ध नभएको कारणले कतिपय दुर्गम स्थलका विद्यार्थीहरू वर्षभरि किताब नदेखेरै स्कूल आउने जाने गर्दछन् । नेपालका शिक्षक कहिल्यै गुरु बन्न सकेका छैनन्, केवल मास्टर मात्र भएका छन् । बिना तयारी कक्षा प्रवेश गर्ने र कक्षामा पनि बाल केन्द्रित व्यवहार नगरिदिँदा बालबालिका पनि टर्रो स्वभाव लिएरै बाहिरिन्छन् । अझै शिक्षक हुन् वा कुनै राजनैतिक दलका कार्यकर्ता हुन् भनेर छुट्याउन गाह्रो भएको छ । ट्रेड युनियनको नाममा स्वतन्त्रताको दुरुपयोग भएका प्रशस्त उदाहरण छन् भने पेशागत हकको नाममा विद्यालयको अध्यापन छोडेर महिनौं आन्दोलन गर्ने, अथवा अधिकार खोज्ने तर जिम्मेवारी पूरा नगर्ने प्रवृत्ति त गुरुबाट नै थालिएको छ । राज्यले पनि यस्ता कुरालाई संवेदनशील रुपमा लिइ समाधान गर्नु भन्दा यसैमाथि राजनीतिक दलको उद्देश्य पूरा गर्ने गरी खेल खेल्ने गरेको देखिन्छ । शिक्षक-अभिभावक संघ, विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन प्रक्रिया उद्देश्यमूलक बनाउनु भन्दा

राजनीतिक दलको चुनाव भन्दा अझै जटिल बनाएर रुवावासी गराएको छ । शिक्षा क्षेत्रका नीति बनाउन स्थानीयता भन्दा विदेशीको हातमा दिने र कार्यान्वयन गर्दा डोकोमा दही भर्ने जस्तो बनाइएको छ । नेपालीका लागि नेपालीले नेपाली माथि विश्वास गर्न सकेको छैन ।

एनसिइ-नेपालले साँच्चिकै नागरिक संगठनको प्रतिनिधित्व गर्ने हो र आफ्नो शक्तिको भरपूर उपयोग गर्ने हो भने यी विषयमा नेपाल सरकार सम्बन्धित निकायका साथ दह्रो बहस चलाउन आवश्यक छ र उद्देश्यपरक अभ्यासको थालनी गरेर चुनौती पनि सिर्जना गर्नुपर्दछ ।

ङ) प्रचार–प्रसार

कहिले कुनै कहिले कुनै दातृको आव्हानमा समुदायमा हस्तान्तरण गर्ने, विद्यालय व्यवस्थापन संयन्त्र फेरबदल गर्ने वा अन्य योजना बनाउने गर्दै नेपालको शिक्षा नीति प्रयोग र अभ्यास मात्र हुँदै आएको छ । शिक्षा ऐन, नियम, शिक्षाका लागि संवैधानिक प्रावधान तथा राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय अभियानका बारे सरकारी पक्षबाट समुदायमा कुनै प्रचार नै पुगेको छैन । सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षहरूलाई तयारी गर्ने समय नै उपलब्ध नगराई नयाँ योजना कार्यान्वयन गर्न हतार गर्ने र समुदायले बुझेर कामको लागि तयारी हुने वित्तिकै सो योजनाको अवधि सकाएर अर्को फेर्ने परावलम्बी स्वभाव र व्यवहारमा परिवर्तन हुन आवश्यक छ । यसको लागि एनसिइ-नेपालले व्यापक प्रचार र सुमदायको तयारीको काम गर्नसक्छ र सदस्य संस्थाहरूलाई परिचालन गर्ने अवसर छ ।

च) अनुगमन

नेपालको शिक्षामा एक पटक प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक आउने भन्ने वित्तिकै शिक्षक, अभिभावक, सेक्रेटरी (त्यतिबेला विद्यालय सञ्चालक

समितिका अध्यक्ष) सबै सतर्क हुन्थे । बीचमै विद्यालय छोड्ने बालबालिकाका घरमा विद्यार्थीको जुलुस गएर समातेर ल्याउने वा फेला नपरे निजको घरबाट भाँडाकुँडा जफत गर्ने र पछिल्लो दिनमा अभिभावकसँग बालबालिकालाई नियमित विद्यालय पठाउने शर्तमा फिर्ता गर्ने अभियानमा म आफू पनि संलग्न भएको छु । अहिले सबैका लागि शिक्षा, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा, बाल केन्द्रित शिक्षा जस्ता भाववाचक नाम त धेरै छन्, तर विद्यालय व्यवस्थापन बेवारिसे जस्तो भएको छ । सरकारी संयन्त्रबाट अनुगमन गर्ने भन्दा पनि पन्छिने प्रवृत्ति छ । अनुगमन गरेर सुधारका लागि पहल गरिंदैन भने निशुःल्क शिक्षाको नाम भजाएर प्रत्यक्ष शुल्क भन्दा कैयौं गुणा बढी तिर्न पर्ने बाध्यता छ । नयाँ विद्यालय खोल्ने र भएका विद्यालय स्तरोन्नति गर्ने होडबाजीले शिक्षक व्यवस्थापन राष्ट्रिय समस्या भएको छ । विज्ञान शिक्षक आवश्यक भएको भए पनि आफ्नो मान्छेले जे अध्ययन गरेको छ । उही भर्ना गर्ने शिक्षाको नाममा जंगली राज चलेको छ । विद्यार्थीले पढ्नु नपर्ने, शिक्षकले पढाउनु नपर्ने, अभिभावकले ज्याला नपाएमा विद्यालय भित्र प्रवेश नै नगर्ने, सरकारी संयन्त्र सदरमुकाम नछोड्ने, छोडेमा पनि राजनीतिक रुपमा माइण्ड सेट गरेर गाउँ पस्ने हस्लांगे व्यवहार सुधारका लागि एनसिइ-नेपालले प्रभाव पार्न आवश्यक छ । सदस्य संस्थाहरूको क्षमता अभिबृद्धि गरी अभिभावकको संलग्नतामा यो कार्य सम्भव हुन्छ ।

(लेखक पिसविन बाजुरासँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

बालमैत्री शिक्षाः राष्ट्रिय प्रारुप

ध्रुव देव

नेपालमा शिक्षामा पहुँच बढाउनका लागि समय-समयमा विभिन्न पहलहरू हुँदै आएको छ । शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि नयाँ खालका शिक्षण पद्धतिहरूको विकास र कार्यान्वयन गरिँदैआएको छ । बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गरी सधैं विद्यालय पठाउनुमात्रै ठूलो कुरा होइन । उनीहरूलाई विद्यालयमा टिकाइरहनु र उनीहरूको इच्छा अनुसारको सिकाइको वातावरण बनाउनु महत्वपूर्ण कुरा हो । बालबालिकाले स्वच्छ र बिना डरत्रास शिक्षा पाउनुपर्ने बालअधिकार महासन्धीमा उल्लेख छ । नेपाल पनि उक्त महासन्धीको पक्षधर भएकोले सोही अनुसारको शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्नु सरकारको दायित्व हो । भनिन्छ, बालबालिका भविष्यका कर्णधार हुन् त्यसैले उनीहरूको रुची तथा इच्छा अनुसारको शैक्षिक वातावरणमा पढ्न पाउनु अधिकार हो । नेपालमा शिक्षामा पहुँच बढाउनुका साथै गुणस्तर अभिबृद्धिकालागि विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएको छ । शैक्षिक बेरोजगारी, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाहरू विद्यालयमा भर्ना नहुनु, विद्यालय छाड्ने दरमा कमी नआउनु, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी दर सन्तोषजनक नहुनु जस्ता कारणहरूले शैक्षिक गुणस्तर हुन नसक्नु जस्ता चुनौतीहरू विद्यमान छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा शैक्षिक गुणस्तरका लागि विभिन्न शैक्षिक पद्धतिहरू अपनाउने गरिएको छ, जसमध्ये बालमैत्री विद्यालयको अवधारणा अरुभन्दा अति नै उपयोगी रहेको छ । यस पद्धतिले बालबालिकाको सर्वाङ्गिण विकासका साथै सिकाइ उपलब्धी ल्याउन सफल सिद्ध भएको छ । विभिन्न खेल तथा मनोरञ्जनको माध्यमबाट कक्षाकोठामा

बालबालिकाहरूलाई पढाइप्रति चासो राख्न मद्दत गर्दछ । यस अवधारणाले बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक तथा संवेगात्मक रुपले सुरक्षित तथा स्वस्थ शैक्षिक वातावरण पाउँछन् । उनीहरूको रुचि, क्षमता र स्तरको कदर हुनुकासाथै उनीहरूको सिकाइका लागि आवश्यक वातावरणको व्यवस्था हुन्छ । बालमैत्री प्रारुप बालबालिकाको रुचि र क्षमता अनुसारको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न तथा गराउन विद्यालयहरूलाई मार्गदर्शन गर्न तयार गरिएको एउटा अवधारणा हो । यस अवधारणामा बालबालिकाको रुचि, स्तर, क्षमता र आवश्यकतालाई बढी महत्व दिइन्छ ।

विगत तीन वर्षदेखि सेभ द सप्तरीले शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान(एनसिइ-नेपाल) सँगको सहकार्यमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । ती कार्यक्रमहरूले जिल्लामा बालमैत्री अवधारणा अनुरुप पठनपाठन सञ्चालन गर्नमा सहयोग गर्दै आएको छ । बालमैत्री अवधारणाले बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक तथा संवेगात्मक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिने गर्दछ । यसले बालबालिकालाई सिक्ने वातावरण तयार गर्नुका साथै भयमुक्त भएर आफ्ना क्रियाकलाप गर्नमा मद्दत गर्दछ ।

(लेखक सेभ द सप्तरीसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

'शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपाल

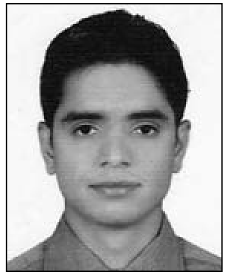

डिल्लीराम सुवेदी

नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा केही नवीन सोच सहितको अभियान चलाउने उद्देश्यले शुरु भएको राष्ट्रव्यापी सञ्जाल "शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपाल, (NCE-Nepal)" ले आफ्नो एक दशक लामो यात्रा तय गरिसकेको छ । यो अभियानको सहयात्री हुन पाउनु गाजा युवा क्लव (जि वाइ सि) बागलुङको लागि हर्षको विषय बनेको छ । हुन त जिवाइसिले बाग्लुङमा सक्रिय सामाजिक संस्थाको रुपमा एक दशक भन्दा लामो यात्रा तय गरिसके पछि यो राष्ट्रिय सञ्जालमा आबद्ध हुने अवसर सन् २००८ देखि प्राप्त गरेको हो । त्यतिबेला बाग्लुङ र यसका छिमेकी जिल्लाहरू पर्वत, म्याग्दी, मुस्ताङ तथा कास्कीमा समेत शिक्षा क्षेत्रमा रहेको हाम्रो क्रियाशीलता प्रति एनसिइ-नेपालको, कार्यकारी बोर्डले गरेको विश्वासको रुपमा हाम्रो आबद्धतालाई लिएका थियौं । शिक्षा क्षेत्रमा क्रियाशील सरोकारवालाहरूको राष्ट्रव्यापी सञ्जालको रुपमा रहेको यो अभियानको सदस्य हुन पाउनु निश्चय नै हाम्रा लागि खुशीको कुरा थियो । शिक्षा क्षेत्रका राष्ट्रिय तथा स्थानीय मुद्दाहरूमा बहस, पैरवी तथा नीतिगत एवं कार्यान्वयनको तहमा सकारात्मक हस्तक्षेप गर्दै सबै बालबालिकाका लागि गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान हुनुर्पदछ भन्ने अभियानको पवित्र उद्देश्यको सहयात्रीको रुपमा हामी क्रियाशील हुन पाउनु गौरबको कुरा हो । शिक्षाको अभियानमा काम गर्ने क्रममा जिवाइसिले सेभ द चिल्ड्रेन, रुम टु रिड नेपाल, नर्वेजियन दुतावास लगायतका दातृ निकायसँगको सहयोग र सहकार्यमा भएका विविध क्रियाकलापहरू प्रत्येक बालबालिकाका लागि गुणस्तरीय

शिक्षा प्रदान हुनुपर्दछ भन्ने उद्देश्यबाट प्रेरित थिए । सन् २००९ देखि सेभ द चिल्ड्रेनको सहयोगमा गुणस्तरीय शिक्षा परियोजना अन्तर्गत Rewrite the Future कार्यक्रमको संयोजन गरिरहँदा “सबैका लागि शिक्षा ”को राष्ट्रिय उद्देश्यबाट नै परिलक्षित थियौ । उक्त कार्यक्रमको कार्यान्वयन भएका बागलुङ जिल्लाका २० गाविसहरूमा गुणस्तरीय शिक्षाका लागि भएका प्रयत्नहरूको प्रभाव वास्तवमा नै उल्लेखनीय रहेको छ । राष्ट्रव्यापी सञ्जालको रुपमा एनसिइ-नेपालले आव्हान गरेका गतिविधि र कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा हाम्रो उपस्थिति सधैँ नै रहिरह्यो र अब पनि रहिरहनेछ ।

हामीले शिक्षाको सर्वाङ्गिण विकासको काम गर्ने सन्दर्भमा आएका राष्ट्रिय कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढङ्गले सम्पादन गर्नमा NCE-Nepal सँगको आबद्धताले उपलब्ध गराएको सहजतालाई स्मरण गर्नु यति बेला वान्छनीय हुन्छ । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय कार्यक्रमको रुपमा आएका विद्यालय भर्ना अभियानद्वारा शिक्षाको पक्षको अभियान, प्रारम्भिक बालविकास अभियान, विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सशक्तीकरण, अभिभावक शिक्षक संघको गठन र क्रियाशीलता तथा बाल क्लबहरूको बिस्तार उल्लेखनीय थिए । ती सबै एकिकृत प्रयासहरूबाट हामीले प्राप्त गरेका अनुभवहरू सकारात्मक र सम्भन लायक छन् ।

विद्यालय भर्ना अभियानमा शिक्षक, विद्यार्थी, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक संघ र अरु सरोकारवालाहरूको सामूहिक प्रयासमा विद्यालय भर्ना अभियान सञ्चालन गरियो । अभिभावकहरूमा जनचेतना जगाउने उद्देश्यले सञ्चालन गरिएको यस अभियानले विद्यार्थी भर्नादर बृद्धि गर्न महत्वूर्ण भूमिका निर्वाह गऱ्यो । विद्यार्थी विद्यालय जान नसक्ने अनेकन समस्यालाई मध्यनजर राख्दै उनीहरूको आधारभूत आवश्यकतालाई परिपूर्ति गरी विद्यार्थी र अभिभावकहरूलाई शिक्षाको आवश्यकता र महत्वको बारेमा जनचेतना जगाउनु आवश्यक रहेको कुरा यस अभियानमा लाग्दा अनुभूत भयो । अभिभावकको कमजोर आर्थिक अवस्थाका कारणले कतिपय

विद्यार्थीहरू विद्यालय जान नसक्ने कुरालाई मध्यनजर गर्दै विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक आधारभूत सामग्रीहरू जस्तै विद्यालय पोशाक, शैक्षिक सामग्री आदि प्रदान गरियो ।

हाम्रो अनुभवले हामीलाई के बतायो भने शिक्षाका विषयहरू समाजका अरु विषयबस्तुसँग पनि अन्तरसम्बन्धित छन् । त्यसकारण गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सामूहिक प्रयास आवश्यक छ । बाल क्लबको स्थापना, चेतनामूलक कार्यक्रम, विद्यार्थी स्वागत, समायोजित कार्यक्रम, शारीरिक तथा आपतकालिन सहयोग जस्ता कार्यक्रमहरूले उद्देश्य प्राप्तिमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गऱ्यो ।

उक्त कार्यक्रमपश्चात् शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखनीय परिवर्तन प्राप्त भयो । विद्यार्थी भर्नादरमा बृद्धि, बीचमा पढाइ छोड्ने विद्यार्थीहरूको संख्यामा कमी, शिक्षकद्वारा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग, अभिभावकमा विद्यालय प्रति अपनत्वको भावनाको विकास र घरायसी वातावरण विद्याथीमैत्री हुनु यसका उपलब्धीका उदाहरणहरू हुन् । हामीले अनुभव गरेको महत्वपूर्ण परिवर्तन भनेको विद्यार्थीले विद्यालयलाई मैत्रीपूर्ण स्थलको रुपमा लिनु हो । विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकहरूमा विद्यार्थीहरू विद्यालयका लागि नभएर विद्यालय विद्यार्थीका लागि भन्ने भावनाको विकास । हामीले पुनः भर्ना भएका विद्यार्थीहरूमा खुशी देखिराखेका थियौं, जसमध्ये केही विद्यार्थीहरू कमजोर आर्थिक अवस्थाका कारणले विद्यालय छोड्न बाध्य भएका थिए भने केही विद्यार्थीहरूले विवाह र अभिभावकले शिक्षाको महत्व नबुझ्नाले विद्यालय छोडका थिए ।

विद्यार्थीलाई विद्यालयमा भर्ना गराउनु मात्र पनि गुणस्तरीय शिक्षाका लागि पर्याप्त हुँदैन । ती विद्यार्थीहरूको संरक्षण गर्नु अझ बढी महत्वपूर्ण कुरा हो । समाजको साँस्कृतिक, सामाजिक, र आर्थिक पक्षले यसलाई प्रभाव पार्दछ । यसबाट हामी के भन्न सक्छौं भने गुणस्तरीय शिक्षाका लागि विद्यार्थीको संरक्षण अपरिहार्य तत्व हो ।

त्यस्तै विद्यालयको भौतिक संरचना पनि विद्यार्थीलाई आकर्षण गर्ने महत्वपूर्ण विषय हो । विद्यालयको भौतिक संरचना नराम्रो भएमा विद्यार्थीहरू विद्यालय प्रति आकर्षित हुदैनन् साथै अभिभावकहरू पनि त्यस्तो विद्यालयमा आफ्ना छोराछोरीका भविष्य सुरक्षित महसुस गर्दैनन् । त्यसकारण विद्यालयको भौतिक संरचना आकर्षक हुनु आवश्यक छ । विद्यालयको प्रगतिका निमित्त शिक्षक र अभिभावकहरूको सामूहिक प्रयासको आवश्यकता पर्दछ । शिक्षक र अभिभावकको निरन्तर प्रयास, अन्तरक्रिया र सामूहिक योजनावद्ध क्रियाकलापले मात्र यो सम्भव छ ।

विद्यालय आन्तरिक व्यवस्थापन सुदृढीकरणमा पनि GYC ले केही महत्वपूर्ण गोष्ठी तथा अभियानहरू सञ्चालन गरेका थियौं । विद्यालय भित्रका नीति, नियम, व्यवस्थापन, शिक्षक विद्यार्थीको भूमिका, अतिरिक्त क्रियाकलाप आदिले पनि शिक्षाको गुणस्तर बृद्धिमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । विद्यालयको आन्तरिक व्यवस्थापन भित्र विद्यालयको भवन निर्माण र विशेष शिक्षामा हामीले गरेको प्रयत्नमा NCE–Nepal को अभिप्रेरणा र सहयोगको अपेक्षा राखेका छौं ।

(लेखक जिवाइसी बाग्लुङसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

सञ्जालहरू सामूहिक रूपमा अगाडि बढ्नुपर्दछ

चिजकुमार श्रेष्ठ

छाता संगठनले पार्नुपर्ने प्रभावमा पहिलो त सरकारको नीतिमा पृष्ठपोषण गर्ने, सरकारले लागू गरेको नीति कसरी अगाडि बढिरहेको छ त्यसलाई हेर्ने र अन्ततोगत्वा सबैको लागि शिक्षा र सहश्राब्दी विश्वव्यापी लक्ष्यले निर्धारण गरेको प्रतिबद्धतालाई पूरा गर्नको लागि हामी कहाँ छौं ? त्यसको समीक्षा गर्ने कार्य नै हो । यस अवस्थामा जति सक्रिय रुपमा यस्ता छाता संगठनहरू वा दबाब समूहहरूले आफ्ना कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने हो त्यो चाहिँ भइरहेको छ जस्तो मलाई लाग्दैन ।

हुन त यस्ता सञ्जालहरूले आ-आफ्नो ढंगबाट काम गरिरहेको पनि देखिन्छ । तरपनि हाम्रो अगाडि शिक्षाको सवालमा जुन मुद्धा छ । जसअनुसार हामीले निर्धारण गरेका लक्ष्यहरू पूरा हुन सक्छ वा सक्दैन, सरकारले निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षाको नीति अगाडि ल्याएको छ, त्यो कुन रुपमा अगाडि गइरहेको छ, यी सबैमा आवश्यक दबाब दिनका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय यस्ता सञ्जालहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुने गर्दछ । त्यसको लागि हाल शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान लगायत अन्य विभिन्न सञ्जालहरूले गतिविधिहरू सञ्चालन गरिरहेको देखिन्छ । तर, यस्ता गतिविधिहरू गर्दा सामूहिक रुपमा एउटै आवाज लिएर जान सकेमा अझ त्यसको प्रभाव बढी हुन सक्दछ । त्यसमा चाहिँ कमजोरी देखिएको छ ।

(लेखक विश्व शिक्षाका राष्ट्रिय निर्देशक हुनुहुन्छ ।)

राष्ट्रिय सवाललाई अन्तर्राष्ट्रिय आन्दोलनसँग जोड्नु जरुरी छ ।

सुम्निमा तुलाधर

शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानमा सिविनले सुरुवातदेखि नै आफ्ना सक्रियता देखाउँदै आएको हो । खासगरी बालश्रमविरुद्ध विश्वयात्राले आइ.एल.ओ.को महासन्धि १८२ लाई ल्याउन यसले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्यो । बालश्रमविरुद्ध विश्वयात्राको अभियानकै कारण विश्वमा शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको जन्म भयो । आरम्भमा सिविनले शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानको नेपाल शाखाको नेतृत्व गर्दै शैक्षिक अभियानलाई अगाडि बढायो ।

सिविन नेपालले नेतृत्व दिएको शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियानले नेपालमा यो दश वर्षको अवधिमा व्यापकता पाइसकेको छ । हाल यो समय क्रममा पछिल्लोपटक शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानको रुपमा अगाडि बढिरहेको छ । यसमा सरोकार राख्ने विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूको सञ्जाल निर्माण हुनुपुग्यो । यसरी विविध क्षेत्रमा क्रियाशील विभिन्न संघसंस्थाहरूको सहभागितामा अभियानलाई अगाडि बढाउँदा यसले शिक्षाको सवालमा अझ नेपालका बालबालिकाबीचमा विद्यमान शिक्षामा विभेदीकरणलाई न्यूनीकरण गर्न महत्वपूर्ण सघाउ पुऱ्याउँदै आएको मान्न सकिन्छ । विशेषतः नीतिगत र कानुनी व्यवस्थालाई व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि यस्ता सञ्जालहरूले अझ महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेको छ ।

त्यसो त यस अभियानले मूलतः विश्वव्यापी रुपमा सबैका लागि शिक्षा

अभियान अन्तर्गत निर्धारण भएका विषयमा राष्ट्रिय रुपमा व्यापक जनसहभागितामा सप्ताहव्यापी कार्यक्रमहरू समेत सम्पन्न गर्दै आइरहेको छ ।

यो सञ्जालमा जुन किसिमको संघसंस्थाहरूको संलग्नता रहेको छ, त्यो संलग्नता मार्फत शिक्षाको क्षेत्रमा धेरै काम गर्न सक्दछ, र थुप्रै सम्भावना पनि रहेको छ । किनभने सबैको लागि शिक्षा नारा नेपालको सन्दर्भमा अझैपनि व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैन । यो अवस्थामा हामीले शिक्षाको लागि जुनसुकै अभियान चलाउँदा हामीले समाजमा विद्यमान अत्यन्त विपन्न समुदायका बालबालिकाको विषयलाई कहिलेपनि छुटाउनु हुँदैन । ती बालबालिकाको लागि शिक्षामा अझैपनि सहजै पहुँच पुग्न सकेको छैन । अझैपनि ती लाखौं बालबालिका शिक्षाको ज्योतिबाट बन्चित रहेका छन् ।

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानको मुख्य लक्ष्य भनेको शिक्षाबाट बन्चित बालबालिकालाई शिक्षाको उज्यालो पुर्‍याउनु नै हो । यसको निम्ति सचेतना अभिबृद्धि गर्दै नीतिगत र व्यवहारगत रुपमा कार्य गर्न जरुरी छ ।

विगतका दिनहरूदेखि नै शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानले शिक्षाको विषयमा विश्वव्यापी रुपमा उठेका सवालहरूलाई समेत सम्बोधन गरेर राष्ट्रिय रुपमा अभियानहरू चलाइएका छन् । यस्ता अभियानहरू धेरै नै सार्थक र महत्वपूर्ण हुने गर्दछन् । यस्ता अभियानहरूले स्थानीय स्तरमा ग्रामीण तहदेखि नै चेतना अभिबृद्धि गर्दै त्यहाँ परिवर्तन आओस्, राष्ट्रिय स्तरमा त्यसको मनन् होस् र खासगरी शिक्षाका बारेमा हामीले उठाइरहेका सवालहरू शिक्षाबाट बन्चित रहेका बालबालिकाको अधिकारको सवाल जसले हाम्रो नेपाली ग्रामीण स्तरको अवस्थाको प्रतिनिधित्व गर्दछ, ती सवालहरूले अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा पनि ठाउँ पाओस् । यसलाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्न पनि यो सञ्जालको उद्देश्य रहेको छ । अझैपनि हामीबीच केही त्यस्ता चुनौतीहरू छन् त्यसलाई केलाएर आगामी दिनहरूमा हामीले रणनीतिक रुपमा अगाडि बढ्नु जरुरी छ । मलाई लाग्छ, यो सञ्जाल आफैमा यति धेरै सुसज्जित छ कि, यसमा शिक्षाका क्षेत्रमा धेरै लामो समयको अनुभव भएका

व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरूको सहभागिता रहेको छ । त्यस कारण अब शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियानले हाम्रो शिक्षाको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरू के-के छन् ? त्यो केलाउनुपर्‍यो र ती चुनौतीहरूलाई कसरी समाधान गर्दै जाने, अनि सबैका लागि शिक्षा भन्ने कुरा हाम्रो गाउँघरका र कुनाकाप्चाका बालबालिकाका लागि कसरी सार्थक बनाउने ? यो सञ्जालले ग्रामीण स्तरसम्म अभियानको प्रभाव देखाउन सक्नुपर्दछ ।

यो सञ्जाल राष्ट्रिय रुपमा एउटा स्थापित सञ्जाल हो । यसको अन्तर्राष्ट्रिय सञ्जालसँग पनि सामिप्यता रहेको कारणले अझैपनि ग्रामीण क्षेत्रका विषयवस्तुहरूलाई राष्ट्रियकरण गर्दै राष्ट्रका तर्फबाट ती विषयलाई सम्बोधन गर्नको लागि राष्ट्रिय स्तरमा नीति निर्माण गरी त्यसलाई व्यवहारिक रुपमा लागू गर्न समेत हामीले झक्झकाइरहनुपर्दछ भने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा उठेका विभिन्न विषयहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय आन्दोलनसँग पनि जोड्नु जरुरी छ ।

(लेखक सिविन-नेपालका कार्यकारी संयोजक हुनुहुन्छ ।)

सि.सि.एस.ईटाली नेपालको शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपालसँगको अनुभव

भरत पाठक

शिक्षा भनेको कुनै पनि मानिसको लागि नभइ नहुने अति आवश्यक विषय हो । यसको माध्यमबाट हरेक व्यक्तिको प्रगति देशको उन्नति तथा समृद्धिको सम्भावना हुन्छ । यसको लागि राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको भूमिका अपरिहार्य रहन्छ । शिक्षा प्राप्त गर्न पाउनु नागरिकको अधिकार हो भने, राज्यको जिम्मेवारी पनि हो । हाम्रो जस्तो मुलुकमा शिक्षाको लागि सम्पूर्ण व्ययभार राज्यले गर्न नसकेको अवस्थामा सरकारले गैरसरकारी संस्थासँगको सहकार्यलाई अगाडि बढाउनु पर्दछ । यस अवस्थामा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान जस्ता सञ्जालको भूमिका महत्वपूर्ण हुन सक्दछ । त्यसको लागि यस्ता सञ्जालले आफ्नो उद्देश्यअनुसारको कार्यलाई प्राथमिकता पनि दिनुपर्दछ ।

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपालले विद्यालय जाने उमेर समूहका हरेक बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच हुनुपर्ने र समावेशी तथा गुणस्तरिय शिक्षा प्राप्त गर्न पाउनु उनीहरूको नैसर्गिक अधिकार हो भन्ने नारा लिएर नेपाल सरकार एवं राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका संस्थाहरूको सञ्जाल निर्माण गरी शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग समेतसँग सहकार्य गरी शिक्षा “सबैका लागि शिक्षा ” कार्यक्रमलाई व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन गराउन

सघाउ पुऱ्याउँदै आएको छ ।

आवश्यकता र पहिचानको आधारमा विभिन्न समयमा संस्थाले गर्दै आएको अनुसन्धानात्मक सोध कार्यहरूले विषयमा वास्तविकता पत्ता लगाउने र त्यसको सही तथ्याङ्क सार्वजनिक गर्ने कार्यको लागि उल्लेखनीय भूमिका खेलेको मान्न सकिन्छ । एउटै क्षेत्र र विषयमा कार्यरत विभिन्न संस्थाहरूको सञ्जाल भएका कारणले पनि शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाललाई शिक्षासँग सरोकार राख्ने विभिन्न कार्यक्रमहरूको सञ्चालन एवं समापन गर्न सहज हुने गरेको हो । तसर्थ, यस संस्थाको उद्देश्य एवं गतिविधिहरूलाई अझ प्रभावकारी बनाउनका लागि यस क्षेत्रमा क्रियाशील विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दातृ निकाय र राज्यका विभिन्न संयन्त्रहरूमा हामी हार्दिक अपिल पनि गर्दछौं ।

(लेखक सिसिएस इटलीसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

इटिसी-नेपालको नजरमा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल

लक्ष्मीभक्त बासुकला

Educate The Children (ETC) Nepal, National Campaign for Education-Nepal को संस्थापक सदस्यको रुपमा रहेको छ । सन् २००३ मा शिक्षाको लागि विश्वव्यापी अभियान Global Campaign for Education (GCE) विभिन्न १७ वटा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू मिलेर स्थापना गरिएको हो । GCE को स्थापनाकालदेखि नै हरेक वर्ष विभिन्न शैक्षिक क्रियाकलाप गर्दै आएको छ । मूलतः शिक्षाको लागि कार्य सप्ताहका रुपमा वर्षको अप्रिल महिनामा सप्ताहव्यापी कार्यक्रमहरू हुने गर्दछ । विश्वका विभिन्न देशहरू लगायत नेपालमा समेत सप्ताहव्यापी रुपमा यस्तो कार्यक्रमहरू हुनेगर्दछ । प्रारम्भमा नेपालमा विद्यार्थी भर्ना अभियानबाट कार्य सप्ताह मनाउने गरिएकोमा यस वर्ष "बालबालिकाको प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा"को विषयमा पैरवी गरिएको छ । "सबैका लागि शिक्षा" अन्तर्राष्ट्रिय अभियानलाई सफल बनाउन र यस विषयमा राष्ट्रिय रुपमा नै एक अभियान सञ्चालन गर्न सरकारी, गैरसरकारी संस्थाहरूलाई बृहत्तर रुपमा सहभागी गराइ अभियानलाई सफल बनाउनु यसको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ ।

एजसिइ-नेपाल Global Action / ASPBAE सँग आबद्ध भइ नेपालमा विभिन्न कार्यक्रमहरू अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिरहेका छन् । त्यसमध्ये, विगत सालहरूमा विद्यार्थी भर्ना अभियान भनेर शुरु गरिएको यस संस्थाले - एक गोल अभियानमा वकालत, महिला शिक्षा र

हक अधिकार बारे राष्ट्रिय कथा लेखन अभियान, बृहत चित्रकला प्रदर्शनी, गोलमेच छलफल जस्ता कार्यक्रममा परिचय पर्चा छपाई तथा वितरण र आम सञ्चारसँग समन्वय एवम् कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी यस संस्थालाई अगाडि बढाइरहेको छ ।

सुरुमा १७ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको आबद्धताबाट शुरुवात भएको यस संस्था हाल-५२ केन्द्र, क्षेत्रीय र जिल्ला स्तरीय शैक्षिक संस्थाहरू आबद्ध भएका छन् । साथै माथि उल्लिखित मूलभुत कुराहरूको साथसाथै अन्य समय सापेक्ष कार्यक्रमहरू जस्तैः शिक्षामा भइरहेको राष्ट्रिय बजेटलाई १७% बाट २०% पुऱ्याउनुपर्छ भनी लबी गरिएका छन् । यी कुराहरू बास्तवमै समयसापेक्ष र सान्दर्भिक लाग्दछ ।

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपालको लागि कार्यालय सञ्चालनका लागि आफ्नै भवनको अभाव खड्किएको छ र यद्यपि, हाल बखुन्डोल, ललितपुरमा सानो एकतला भाडा लिएर केही स्टाफहरूले कार्यक्रमहरू अगाडि बढाइरहेका छन् । समय-समयमा VSO बाट स्वयमसेवकहरूले पनि सहयोग पुऱ्याइरहेका छन् । त्यसैले ETC को नजरमा शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपाल एउटा नेतृत्वउन्मूख संस्था हो भन्दा अतिशयोक्ति हुँदैन ।

इटिसीले पनि शिक्षामा विविध कार्यक्रमहरू एकिकृत रुपमा सञ्चालन गरिरहेको छ । शिक्षामा बालबालिका केन्द्रको स्थापना विस्तार, भौतिक सुधार शैक्षिक सामग्रीहरूको व्यवस्था, शिक्षक तालिम, फर्निचर र अन्य आवश्यक खेलकूदका सामग्रीहरूका साथै स्थानीय समुदायहरूलाई पनि परिचालन गरिरहेका छन् । सबै कार्यक्रमहरू बालमैत्री र समुदायमैत्री बनाएर देशलाई समुन्नत समाज बनाउन प्रयासरत छन् । त्यस्तै ETC नेपालले शुरुदेखि नै NCE/GCE ले गर्ने कुनै पनि गतिविधिहरू सकारात्मक रुपमा साथ दिँदैं अगाडि बढिरहेको हुँदा घाम जस्तै छर्लङ्ग छन् किनकि NCE का प्रत्येक घत्लाग्दो नाराहरू जस्तै "हामी त भर्ना भयौं तिमी नि ?" भन्ने विद्यार्थी भर्ना अभियान नारा जस्ता र "घर बलियो जगले राष्ट्र बलियो प्रारम्भिक

बाल विकासले" भन्ने देशमा चलाएको नारा ETC को प्रत्येक छपाइ कपीमा उल्लेख गरी समुदायहरूलाई सक्रिय र सचेत गराउने काम गरेको छ ।

त्यसै NCE बाट सञ्चालन गरिएका विभिन्न कार्यक्रमहरूमा सक्रिय सहयोग गरी व्यस्त संस्थाहरूलाई सहयोग पुऱ्याइरहेको छ । त्यति मात्र नभएर ETC संस्था NCE को कार्यकारिणी समितिमा बसी NCE ले गर्ने सम्पूर्ण कार्यमा नीति निर्णय देखि स्थलगत कार्यक्रमहरू सम्म सहयोग पुऱ्याइरहेको छ ।

यस वर्ष गरिएका राष्ट्रव्यापी अभियान अन्तर्गत अप्रिल २२ देखि २८ सम्म भएका कार्यक्रमहरूमा संलग्न भइ प्रत्यक्ष निरीक्षण र सहयोग गरिएको छ । अतः शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान नेपालले गर्ने कार्यक्रमहरू प्रभावकारी, हृदय छुने, राष्ट्रिय रुपमा समेट्ने भएकाले इटिसीले कार्यक्रममा समाहित गर्ने गरेको छ ।

यस वर्ष गरिएका सप्ताहव्यापी राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रमहरूमा बृहत चित्रकला कार्यक्रम, गोलमेच छलफल र अन्य कार्यक्रमहरूमा संलग्न भई मद्दत पुऱ्याइरहेका छन् ।

यी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू प्रारम्भिक बाल विस्तारको प्रबर्द्धनको निम्ति ४ अधारभूत पक्षहरू जस्तैः- प्रारम्भिक अवस्थाबाट नै आरम्भ गर्ने, खोज तथा सिकाइका लागि नयाँ-नयाँ अवसरहरू उपलब्ध गराउने, विद्यालय स्तरबाट बालबालिकाका लागि तयारी अवस्था राख्ने र प्रारम्भिक बाल विकासका निम्ति नीति निर्माण आदि कुराहरू अति नै प्रशंसनीय र देशको लागि भविष्य निर्माणको रेखा कोर्ने कोसेढुङ्गाको रुपमा रहने कुरामा विश्वस्त हुँदै यस राष्ट्रिय अभियानमा लाग्न सबैलाई अनुरोध गर्न चाहन्छु ।

(लेखक इटिसी नेपालसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

एनसिइले ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरू

राजकुमार गन्धर्व

विषय प्रवेश

सन २०१५ सम्ममा "सबैका लागि शिक्षा" को अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धतालाई पूरा गर्न सरकारी र गैरसरकारी तहमा विभिन्न कार्यक्रम संचालन गरिएता पनि शिक्षाको पहुँच बिहिन समूह, अति विपन्न एवम् गरिब, अपाङ्ग तथा सिमान्तकृत जाति तथा क्षेत्रका बालबालिकाको शिक्षाका सहज पहुँच पुगिरहेको छैन । सबैको लागि शिक्षाको लक्ष्य पूरा गर्न नेपालका लागि निकै कठिन हुनेकुरा स्पष्ट भैसकेको छ । नि:शुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा घोषणा भई विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना कार्यक्रम लागू गर्न खोजिएको भएता पनि त्यसका लागि आवश्यक तयारी पूरा भएको देखिँदैन । धेरैजसो कार्यक्रम कार्यान्वयनका रणनीतिहरु पुराना कार्यक्रमका निरन्तरताजस्ता नै छन् । यसै सन्दर्भमा शिक्षा प्राप्त गर्न अधिकार सबैमा सुनिश्चत गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रमा सामूहिक आवाज तथा पहल हुनु आवश्यक देखिएको छ । यस सन्दर्भमा शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान (एनसिइ-नेपाल) एक राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरु, शिक्षक संगठनहरु, पत्रकार लगायतका संघसंस्थाहरुको साझा सञ्जाल भएको कारणले गर्दा यसले शिक्षामा सामूहिक आवाज तथा पहल कदमिलाई महत्वपूर्ण योगदान दिने साझा थलोको रुपमा काम गर्न सक्दछ ।

यो सञ्जाल सुरुका वर्षहरुमा ग्लोबल क्याम्पेन फर इजुकेशन (जिसिई-नेपाल) नाममा विभिन्न संस्था अन्तरगत रहेर कार्य सम्पादन गर्दै

आएकोमा २०१० मा शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान (एनसिइ-नेपाल) का नाममा दर्ता भई क्रियाशील रहेको छ । यसको इतिहासलाई हेर्दा सुरुका वर्षमा आफ्नो आन्तरिक क्षमतालाई मजबुद बनाउँदै विस्तारै वकालतका मुद्दाहरुमा कार्य सञ्चालन गर्दै अगाडि वढेको पाइन्छ । आजसम्म आईपुग्दा यसले शिक्षाका बिभिन्न मुद्दामा अध्ययन-अनुसन्धान सम्पन्न गरी सम्बन्धित निकायहरुमा पैरवी गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइरहेको छ । यस अवस्थासम्म आइपुग्न यसले आफ्नो आन्तरिक तयारीको लागि प्रसस्त समय खर्चिएको छ । फलतः एनसिईले विभिन्न समयमा प्रभावकारी अभियानहरु समेत सम्पन्न गरिसकेको छ । यस सञ्जाललाई यस स्वरुपमा ल्याउनका लागि विभिन्न संस्थाहरुको आफ्नै खालको सहयोग र सद्भाव रहँदै आएको तथ्य हामी सबैका सामु छ । यसक्रममा भिएसओ स्यंमसेवक मार्फत सञ्जालको संस्थागत क्षमता अभिबृद्धिका लागि पुगिरहेको उल्लेख्य योगदान स्मरणीय छ ।

एनसिई-नेपालले विभिन्न संघसंस्था तथा समूहको प्रतिनिधित्वको लागि आफ्नो क्षेत्र विस्तार गरिरहेको छ । यसक्रममा यसको छातामुनि सदस्य संस्थाका रुपमा पत्रकारहरुका संघसंस्था, शिक्षक समुदाय, अन्तराष्ट्रिय र राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरका संघ संस्थाहरु रहेका छन् । यसरी आफ्नो भूमिकालाई विस्तार गर्दै गएको एनसिई-नेपालले थप प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्नका लागि विगतका सिकाईहरुलाई ख्याल गर्दै आफ्नो रणनीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको योजना तर्जुमा गर्दा विशेष जिम्मेवारी बोध गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस सन्दर्भमा केही सुझावहरु दिनु सान्दर्भिक ठानेको छु ।

सुझावहरु,

सरकारी संघसंस्थासूगको समन्वय : विगतमा यसले सरकारी संस्थाहरुसँगको साझेदारीलाई सहयोगी साझेदारीको रुपमा लिँदै आफ्नो कार्यसम्पादन गर्दै अगाडि बढेको हो । जसले गर्दा विद्यालय सुधार योजना

कार्यक्रमको कार्यान्वयन तथा पुनरावलोकन कार्यक्रममा शिक्षा मन्त्रालयले यस संजालको अस्तित्वलाई कहिल्यै नस्वीकारेको वास्तविकता हाम्रा सामु छ । तसर्थ अबका वर्षमा यसले सरकारी संस्थालाई आलोचनात्मक साथीका रुपमा स्थापित गरी आफ्नो स्वतन्त्र पहिचानसहितको अस्तित्वलाई स्थापित गर्नुमा बढी समय लगाउनु पर्दछ । समन्वय र साझेदारीका क्रममा एनसिईले आफूसँग रहेका अनुसन्धानका सामाग्रीहरुलाई सही सदुपयोग गर्नुपर्दछ ।

एनसिईको अस्तित्व : विभिन्न फोरमहरुमा यसको प्रतिनिधित्व हुने गरेको छ । तर अझै पनि यो साझा सञ्जाल हो भन्ने स्पष्ट सूचना पुऱ्याउनसम्बन्धमा तयारी अपुग भएको पाइन्छ । अझैपनि व्यक्तिसंलग्न संस्थाको परिचयको प्रभाव नै बढी देखिन्छ । यस सञ्जाललाई शिक्षामा काम गर्ने प्रभावकारी साझा सञ्जालको रुपमा स्थापित गर्नका लागि विभिन्न संस्थाको अगुवा सञ्जाल हो भन्ने महसुस गराउन प्रयास थाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

यसको नेतृत्व : यसको नेतृत्व गर्ने संस्थाहरु वकालतिय प्रकृतिको हुनुजरुरी छ । यस क्रममा नेतृत्वगर्ने व्यक्तिको कार्यले उसको संस्थालाई अप्ठ्यारो नपर्ने कुरामा सचेत रहनु पर्दछ । त्यसैगरी पेशागत संस्था र अधिकारकर्मी संस्थाको नेतृत्वको संतुलन जरुरी देखिन्छ । अधिकारकर्मीलाई सामुन्नेमा ल्याउने र पेशागत संस्थाले व्यापकरुपले सहयोग गर्ने गर्नु पर्दछ ।

परियोजना तर्जुमा तथा वकालत : यसले केवल परियोजना निर्माण गर्ने मात्र लक्ष्य राख्नुहुँदैन । यस भएमा सञ्जालको भावना मर्ने डर हुन्छ । यसले निर्माण गर्ने परियोजनाले वकालत गर्न तय गरेका मुद्दालाई अझ स्पष्ट गर्न सहयोग पुऱ्याउने खालको हुनु जरुरी छ । यसले गर्ने अनुसन्धानले पनि यसका मुद्दालाई अझ सशक्त बनाउन सहयोग पुऱ्याउने खालको हुनु जरुरी छ । परियोजनालाई यसको वकालतको रणनीति चालको रुपमा बढाउनुपर्ने हुन्छ ।

क्षेत्रीय तथा अन्तराष्ट्रिय संजालसागको समन्वय : यसको क्षेत्रीय सञ्जालले यसलाई परियोजनामा सिमित बनाएको छ । यो परियोजनाबाट मथि उठनुपर्ने देखिन्छ र आफ्नो आवाजलाई ठूलो पार्नु पर्ने देखिन्छ । यो एउटा स्वतन्त्र सञ्जाल हो । यो कुरा क्षेत्रीय सञ्जालसँग स्पष्ट पार्नुपर्ने देखिन्छ । यसले शिक्षाका लागि अन्तराष्ट्रिय सञ्जालसँगको सञ्चारलाई अगाडि बढाएको देखिदैन । भएका सञ्चार पनि यसका सिमित कार्यकारी समिति सदस्यसँग सिमित देखिन्छ । यसलाई अझ प्रभावकारी ढङ्गले अगाडी बढाउनु पर्ने देखिन्छ ।

सञ्जाल विस्तार : सदस्यता विस्तार गर्दा यसले राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा जिल्ला स्तरका सदस्यता प्रकारमा केहि स्पष्ट धारणा तथा साझा बुझाई देखिदैन त्यसैले राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा जिल्ला स्तरमा वकालत गर्ने रणनीति तय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

वकालतको विस्तार समीक्षा : यसले गरेका हालसम्मका वकालतिय कार्यको वृहत समीक्षा गर्नुपर्ने जरुरी देखिन्छ । किन भने यसले गरेका वकालतहरु अझै पनि मुद्दाकेद्रित देखिदैनन । त्यसैले प्रत्येक मुद्दामा यसको धारणा तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा यो जुनसुकै फोरुममा जाँदा यसको फरक अस्तित्वलाई स्वीकारिनेछ ।

अन्तमा : यसले धेरै राम्रा कामहरु सम्पन्न गरिसकेको छ र यसका धेरै सिकाईहरु छन् । ती सिकाई तथा सम्पन्न गरेको कामलाई प्रभावकारी बनाउनको लागि सहि पद्धति तयार गर्नु पर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा यो साझा तथा प्रभावकारी सञ्जालको रुपमा राष्ट्रिय नीतिहरु तर्जुमा तथा कार्यन्वयन र एक नीतितिर्माण तथा कार्यन्वयन गर्ने व्यक्तिहरुको शक्तिको परिवर्तन गराउने प्रक्रियामा वकालतिय संस्था वा स्थायीत्व हुनजान्छ । हाम्रो प्रयत्न गरिब तथा विपन्न समुदायको हक अधिकार सुनिस्चितताका लागि समूदाय तथा सरोकारवालाहरुसंगको साझेदारी सहि ढङ्गले बढाउन सकियोस् ।

(लेखक भिएसओसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

आसमान नेपालको एनसिइ–नेपालसँगको अनुभव

नवलकिशोर यादव

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपालको नामबाट नै यस संस्थाबारे प्रष्ट हुन सकिन्छ । प्रत्येक बालबालिकाको विद्यालयसम्म पहुँच पुग्नुपर्छ र उसले गुणस्तरीय शिक्षा पाउनुपर्छ भन्ने नाराका साथ नेपाल सरकारका साथै विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू लागिरहेका छन् । सबैतर्फबाट प्रयासरत रहँदा पनि अझै पनि आठ प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर छन् भनेर सरकारी तथ्याङ्कले नै देखाइरहेको छ । तथ्याङ्कले देखाएका बालबालिका अति नै गरिब र पिछडिएका समुदायका रहेका छन् । विगत दश वर्षदेखि यस सञ्जालले विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयसम्म ल्याउन गरेको प्रयास सह्रानीय रहेको छ । शिक्षामा काम गर्ने विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सञ्जाल निर्माण गरी शिक्षा विभाग र शिक्षा मन्त्रालयसँग गरेको सहकार्यले सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सघाउ पुऱ्याएको छ ।

विश्व आज यस अवस्थामा आइपुगेको यही शिक्षाको कारणले नै हो । विकसित देशका नागरिकको शिक्षाको अवस्था र अविकसित तथा अल्पविकसित राष्ट्रका नागरिकहरूको शिक्षाको अवस्था तुलना गर्दा विकसित राष्ट्रमा शिक्षितको संख्या र स्तर निकै माथि रहेको छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गर्दै सञ्जालभित्र रहेका संस्थाहरूले नेपालको वर्तमान शिक्षाको अवस्थालाई सुधार्न र विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई

विद्यालयसम्मको पहुँच पुऱ्याउन यस सञ्जाललाई विभिन्न आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याइरहेका छन् ।

यस सञ्जालले आफ्ना सबै सदस्यहरूलाई समान रुपमा सहभागी गराउने गरेको छ । सकभर सबै संस्थाका प्रतिनिधिहरूको सहयोग र सुझाव लिइ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको छ । व्यक्तिगत सम्बन्ध भन्दा संस्थागत सम्बन्धलाइ बढी महत्व दिइ यो सञ्जाल अगाडि बढिरहेको छ ।

एनसिइसँगको अनुभव

एनसिइले नै शिक्षा विभागसँग मिलेर शुरु गरेको विद्यालय स्वागत कार्यक्रमले विद्यालय बाहिर रहेका धेरै बालबालिकालाई विद्यालयसम्म ल्याउन निकै सहयोग पुऱ्यायो । यसलाई शिक्षा विभागले भर्ना अभियान कार्यक्रममा निरन्तरता दिइराख्यो । ग्लोवल क्याम्पियन फर एजुकेसनको कार्यक्रम अनुसार प्रत्येक वर्ष शिक्षासँग सम्बन्धित एउटा पक्षलाई लक्षित गरेर मनाउने एक हप्ते कार्यक्रमले यस संस्थालाई अगाडि बढ्न र अरु धेरै सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य गर्न निकै मद्दत पुऱ्याएको छ । विभिन्न समयमा यस एनसिइले शिक्षा र बालबालिकाका विषयमा गर्दै आएको अनुसन्धानले आवश्यक र सही तथ्याङ्कलाई सार्वजनिक गर्न सघाउ पुऱ्याएको छ ।

मुख्य सिकाइ

धेरै संस्थाहरू मिलेर साझा थलोमा काम गर्दा सहज रुपले यसलाई कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ । एनसिइले सञ्जाल भित्रका सम्पूर्ण सदस्यहरूसँग सहकार्य गरी कार्य गर्दा विद्यालय, शिक्षा विभाग, शिक्षा कार्यालय र अन्य शैक्षिक क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधिहरूमा यसले सहज रुपमा काम गर्न सकेको छ र सहयोग गर्न सफल भएको छ ।

चुनौती

यसले भोग्नुपरेको चुनौतीमा मुख्य रुपमा यस संस्था सञ्चालन र कार्यक्रम सञ्चालनको लागि स्थायी स्रोतको अभाव हो भन्ने आसमान नेपाललाई लागेको छ। यस अवस्थाले भोलि संस्था कहाँसम्म र कसरी पुग्ने भन्ने अप्ठ्यारो स्थिति आउन सक्ने सम्भावना रहन्छ। सञ्जाल भित्र रहेका सबै संस्थाहरूलाई एकै समयमा सहभागी गराइ कार्यक्रम कार्यान्वयन गराउनु, छलफल गराउनु र योजना तयार पार्नु पनि अर्को चुनौती हुनसक्छ । सबै संस्थाहरूको आ-आफ्नो कार्य व्यस्तताले गर्दा एउटा संस्थाको समय अर्कोसँग मिलाउन गाह्रो हुन्छ।

यसले खेल्नुपर्ने भूमिका

यो एउटा संस्था आफूमात्र नभइ धेरै संस्थाहरूको सञ्जाल भएकोले यस संस्थाले अझै धेरै अगाडि बढ्न सक्ने सम्भावना रहेको छ। यो संस्था सफल हुनु भनेको यसको सञ्जालमा रहेका सबै संस्था सफल हुनु हो । यस संस्थाका सदस्यहरू राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा राम्रा नाम कमाएका संस्थाहरू भएका हुनाले यिनीहरूको सिकाइ र गराइ यहाँ पनि लागू गर्न सके यस संस्था भोलि अझै अगाडि बढ्नेछ।

सन् २०१५ सम्ममा "सबैका लागि शिक्षा" को अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धतालाई पूरा गर्न सरकारी र गैरसरकारी तहमा विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिएता पनि शिक्षाको पहुँचविहीन समूहहरू अति विपन्न अति गरिब अपाङ्ग तथा सिमान्तकृत जाति तथा क्षेत्रका बालबालिकाको शिक्षामा सहज पहुँच पुगिरहेको छैन। सबैको लागि शिक्षाको लक्ष्य पूरा गर्न नेपालका लागि निकै चुनौतीपूर्ण हुने कुरा ठहर भइरहेको छ। निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा घोषणा भई विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना कार्यक्रम मार्फत् यसलाई कार्यान्वयन गर्न खोजिएता पनि त्यसका लागि आवश्यक तयारी तथा पूर्ण रुपमा यस अनुरुप लागू गर्न खोजिएको तत्परता त्यति भएको पाईंदैन।

धेरैजसो कार्यक्रम कार्यान्वयनका रणनीतिहरू पुराना कार्यक्रमको निरन्तरता जस्ता नै छन् । यसै सन्दर्भमा शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सबैमा सुनिश्चत गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रमा सामूहिक आवाज तथा पहल हुनु आजको आवश्यकता हो ।

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपाल एक राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको साझा सञ्जाल भएको कारणले गर्दा यसले शिक्षामा सामूहिक आवाज तथा पहल कदमीलाई महत्वपूर्ण योगदान दिने साझा थलोको रुपमा काम गर्न सक्दछ । यस संस्था सुरुका वर्षमा शिक्षाका लागि अन्तर्राष्ट्रिय अभियान नेपालका नाममा विभिन्न संस्था अन्तर्गत रहेर कार्य सम्पादन गर्दै आएको र सन् २००३ देखि आत्मनिर्भर संस्थाका रुपमा स्थापित भयो । जसमा विभिन्न संस्थाको भूमिका अहम् रह्यो । त्यसै दौरानमा यसको आफ्नै अफिस तथा कर्मचारीको अभावमा भि एस ओ स्यंमसेवक मार्फत संस्थागत क्षमता अभिबृद्धिका काम अगाडि बढ्दै आयो । यसका सुरुका वर्षमा आफ्नो आन्तरिक क्षमतालाई मजबुद बनाउदै विस्तारै वकालतका मुद्दाहरूमा कार्य सञ्चालन गर्दै अगाडि बढ्यो । आजसम्म आइपुग्दा यसले शिक्षाका विभिन्न मुद्दामा अनुसन्धान तथा विभिन्न थलोमा आफ्नो अस्तित्वलाई स्थापित गर्दै अगाडि बढिरहेको छ । यस अवस्थालाई यसले आफ्नो आन्तरिक तयारीको लागि प्रसस्त समय खर्चिएको छ र यसले विभिन्न समयमा प्रभावकारी अभियानहरू समेत सम्पन्न गरिसकेको छ ।

शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान-नेपालले विभिन्न संघसंस्था तथा समूहको प्रतिनिधित्वको लागि आफ्नो क्षेत्र विस्तार गरिरहेको छ । यसका सदस्य संस्था अन्तर्गत पत्रकारहरूको संघसंस्था, शिक्षक समुदाय, अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय र स्थानीय स्तरका संघ संस्थाहरूलाई एउटै छातामुनि ल्याउनमा सफल भएको छ । यदि यसले आफ्नो रणनीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको योजनालाई प्रभावकारी तयारीका साथ योजना तर्जुमा गर्नका लागि निम्नाअनुसारका बुँदाका लागि तयारी गर्नुपर्ने जरुरी देखिन्छ ।

सरकारी संघसंस्थासँगको समन्वय : विगतका समयमा यसले सरकारी संस्थाहरूसँगको सम्झदारीलाई सहयोगी साझेदारीको रुपमा प्रस्तुत गर्दै अगाडि बढ्यो । जसले गर्दा विद्यालय सुधार योजना कार्यक्रमको कार्यान्वयन तथा पुनरावलोकन कार्यक्रममा शिक्षा मन्त्रालयले यस सञ्जालको अस्तित्वलाई कहिल्यै स्वीकारेन । अबको वर्षमा यसले सरकारी संस्थालाई आलोचनात्मक साथीका रुपमा स्थापित गरी आफ्नो अस्तित्वलाई स्थापित गर्नुमा बढी समय लगाउनुपर्ने देखिन्छ । यससँग अनुसन्धानका पर्याप्त सामाग्रीहरू छन् । तिनीहरूको सही सदुपयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यसको अस्तित्व : अझै पनि विभिन्न फोरममा यसको प्रतिनिधित्व भएता पनि यो साझा सञ्जाल हो भन्ने बारेमा स्पष्ट रुपमा सूचनाको अभाव देखिन्छ भने यसको तयारी पनि पर्याप्त देखिँदैन । किनभने अझैपनि व्यक्तिगत संस्थाको परिचयले गर्दा छुटै अस्तित्वलाई स्वीकार्न गाह्रो भएको देखिन्छ । यसको लागि केही तयारीको जरुरी देखिन्छ । शिक्षामा काम गर्ने साझा सञ्जालको रुपमा स्थापित गर्नका लागि पनि विभिन्न संस्थाको अगुवा सञ्जाल हो भन्ने महसुस गराउनका लागि काम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यसको नेतृत्व : यसको नेतृत्व गर्ने संस्थाहरू वकालतीय प्रकृतिको हुनु जरुरी छ । जसको कारणले नेतृत्व गर्ने व्यक्तिको कार्यले उसको संस्थालाई अप्ठ्यारो नपरोस् । पेशागत संस्थाको व्यापक रुप तथा अधिकारकर्मी संस्थाको नेतृत्वको सन्तुलन हुनु जरुरी देखिन्छ ।

परियोजना निर्माण तथा वकालत : यसले केवल परियोजना निर्माण गर्ने मात्र लक्ष्य राख्नुहुँदैन । जसले गर्दा यसलाई फँसाउछ । यसले निर्माण गर्ने परियोजनाले वकालत गर्न तय गरेका मुद्दालाई अझ स्पष्ट गर्न सहयोग पुऱ्याउने खालको हुनु जरुरी छ । यसले गर्ने अनुसन्धानले पनि यसका मुद्दालाई अझ सशक्त बनाउन सहयोग पुऱ्याउने खालको हुनु जरुरी छ । त्यसैले परियोजनालाई दृष्टि र लक्ष्यको रुपमा हेर्नु जरुरी छ ।

क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सञ्जालसँगको समन्वय : यसको क्षेत्रीय

सञ्जालले यसलाई परियोजनामा सीमित बनाएको छ । यो परियोजनाबाट मथि उठनुपर्ने देखिन्छ र आफ्नो आवाजलाई ठूलो पार्नुपर्ने देखिन्छ । यो एउटा स्वतन्त्र सञ्जाल हो । यो कुरा क्षेत्रीय सञ्जालसँग स्पष्ट पार्नुपर्ने देखिन्छ । यसले शिक्षाका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सञ्जालसँगको सञ्चारलाई अगाडि बढाएको देखिँदैन ।

सञ्जाल विस्तार : सदस्यता विस्तार गर्दा यसले राष्ट्रिय क्षेत्रीय तथा जिल्ला स्तरका सदस्यताको प्रकारमा केही स्पष्ट धारणा तथा साझा बुझाई देखिँदैन । त्यसैले राष्ट्रिय क्षेत्रीय तथा जिल्ला स्तरमा वकालत गर्ने रणनीति तय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

वकालतको विस्तार समीक्षा : यसले गरेका हालसम्मका वकालतिय कार्यको बृहत समीक्षा गर्नुपर्ने जरुरी देखिन्छ । किन भने यसले गरेका वकालतहरू अझै पनि मुद्दाकेद्रित देखिँदैनन् । त्यसैले प्रत्येक मुद्दामा यसको धारणा तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा यो जुनसुकै फोरुममा जाँदा यसको फरक अस्तित्वलाई स्वीकार्न सकियोस् ।

अन्तमा : यसले धरै राम्रा कामहरू सम्पन्न गरिसकेकोले यसबाट धेरै सिकाइहरू पनि भएका छन् । ती सिकाइ तथा सम्पन्न गरेको कामलाई प्रभावकारी बनाउनको लागि सहि System तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा यो साझा तथा प्रभावकारी सञ्जालको रुपमा देशका नीतिहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र एक नीति तिर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने व्यक्तिहरूको शक्तिको परिवर्तन गराउने प्रक्रियामा वकालतिय संस्था वा स्थायित्व हुन जान्छ । जसले गरिब तथा विपन्न समुदायको हक अधिकार सुनिश्चितताका लागि समुदाय तथा सरोकारवालाहरूसँगको साझेदारी सहि ढङ्गले बढाउन सकोस् ।

(लेखक आसमान–नेपालसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

वर्ल्ड भिजन इन्टरनेशनलको जि.सि.इ. नेपाल सँगको अनुभव

रोहित प्रधान

नेपालमा मेरो पहिलो बैठक जुन २००८ मा शिक्षा पत्रकार समूहको कार्यलयमा भएको थियो । जुन बैठक अकस्मात केही सदस्यहरूबीच भएको थियो । त्यस बैठक यस अर्थमा अकस्मात अगाडि कसरी बढ्ने योजना साथै कुनै Roll out plan थिएन ।

जिसिइ-नेपालका संयोजक भूपराज खड्काको संयोजकत्वमा औपचारिकरुपमा सिविन-नेपालमा जिसिइ-नेपालको सचिवालय विस्तार गरियो । निरन्तर रुपमा जि.सि.इ नेपालको क्रियाकलाप तीब्ररुपमा बृद्धि हुँदै गयो र एक बृहत सञ्जालको रुपमा स्थापित भयो । हामी मध्य धेरैले जि.सि.इ लाई गैरसरकारी संस्थाको रुपमा दर्ता गर्ने पक्षमा नहुँदा नहुँदै पनि विविध बाध्यताबस जस्तै: आर्थिक कोषको अभाब, आर्थिक कोषको बृद्धि गर्नको लागि इत्यादि कारणले गैरसरकारी संस्थाको रुपमा दर्ता गरियो ।

विगत पाँच वर्ष देखिको अवधिमा जिसिइ-नेपालले तीब्र गतिमा आफ्नो विकास गर्दै आईरहेको छ । साथै यसका विभिन्न प्रयास,कडा मिहिनेतले गर्दा आज जि.सि.नेपाल एक परिपक्व सञ्जालको रुपमा स्थापित भएको छ । यसले विश्वव्यापी रुपमा सबैका लागि शिक्षा (EFA) साथै सहश्राब्दी विकास लक्ष्य (MDG) प्रति केन्द्रित भई विभिन्न तरिकाबाट अधिवाचन गर्ने कार्य गर्दै आईरहेको छ । साथै राष्ट्रिय स्तरमा जिसिइ ले नेपालमा अप्रिलको शुरुवातसँगै विश्वव्यापी कार्य सप्ताह (GAW) र विद्यालय भर्ना अभियान साथै विद्यालय स्वागत कार्यक्रमको लागि परिचित छ । प्रत्येक वर्ष जिसिइ नेपालले विभिन्न निकायहरूसँग समन्वय गरी विभिन्न थिम, नयाँ विचारका

साथै बालबालिका, शिक्षक-शिक्षिका, शिक्षाविद्, नीति निर्माता साथै समुदायका व्यक्तित्वहरूको एक जमात तयार गरी नेपालले शिक्षा क्षेत्रमा के गरिरहेको छ ? र अब सम्पूर्ण जनताको शिक्षाको लागि कस्तो खालको पैरवी गर्नुपर्छ भन्ने कुरामा बृहत् छलफल गरी व्यापक रुपमा Action Week मनाउने गर्दछ । यसले गर्दा शिक्षाका विभिन्न सरोकारवालाहरूको बीचमा अन्तरक्रिया भई विभिन्न नयाँ विचारका साथै शिक्षा क्षेत्रमा पैरवी गर्नको लागि विभिन्न प्रयास गर्न सकिन्छ । त्यसकारण जि.सि.इ नेपाल साथै यसका कर्मचारीहरू, सदस्यहरूले गर्नुभएको कडा परिश्रम र प्रभावकारी समन्वयको लागि उहाँहरू सम्पूर्ण प्रति धेरै आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

आज जिसिइ नेपालको आफ्नै परिचय छ । प्रर्याप्त मात्रामा योजना, कार्यक्रम छ । साथै जि.सि.इ. नेपालले विश्वव्यापी रुपमा राष्ट्रिय स्तरमा साथै समुदाय स्तरमा आफ्नो पहिचान बढाउन सफल भएको छ ।

जिसिइ विश्वव्यापी सञ्जाल साथै राष्ट्रिय सञ्जालको सदस्यको हैसियतले वर्ल्ड भिजन इन्टरनेशनलले जिसिइ-नेपालको शुरुवात देखि नै निरन्तर रुपमा विभिन्न क्रियाकलापहरूमा सहभागी साथै सहयोग गर्दै आइरहेको छ । वर्ल्ड भिजन इन्टरनेशनलले जिसिइ-नेपालसँगको कार्य-सिकाइ अनुभव निकै अविष्मरणीय छ । विश्वास छ यस्ता सिकाइ अनुभवले जि.सि.इ.नेपाललाई आगामी दिनमा अगाडि बढ्न सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

(लेखक वर्ल्डभिजनसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)

कन्सर्न–नेपालको सन्देश

डा. बिजय सैंजू

शिक्षाको लागि विश्व अभियान (GCE) शुरु भइसकेपछि नेपालमा एउटा नयाँ अध्याय पनि शुरु भएको आभास पाइन्छ । यस अभियानमा शुरु देखिनै पहल लिने व्यक्तिहरूमा म पनि परेकोले गर्दा एक खालको गर्वको अनुभूति महसुस भएको छ । GCE को अध्यक्ष तथा मेरा मित्र बाल बचाउ आन्दोलनका अगुवा श्री कैलाश सत्यार्थीको नेतृत्वमा विश्वभरि नै शिक्षाको अधिकारबारे यो अभियानको रुपमा गइरहेको छ । विश्व शिक्षा अभियानले विश्वभरिको जनतालाई शैक्षिक अधिकार प्राप्त गर्ने सन्दर्भमा एउटा साहस थप्ने काम गरेको छ । यसले सहश्राब्दी विकास लक्ष्य अनुरुप तथा डकार घोषणा अनुरुप आगामी सन् २०१५ भित्रमा सबैको लागि प्राथमिक शिक्षा पूरा गर्ने लक्ष्यमा भरसक प्रयासरत रहेको छ । यस अभियान अन्तर्गत नेपालमा पनि शिक्षाको लागि राष्ट्रिय अभियान भनेर शिक्षामा आन्दोलन शुरु गरेर धेरै सराहनीय कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ । यस अभियानमा कन्सर्न नेपाल, जुन संस्थाको म कार्यकारी अध्यक्ष छु, पनि शुरु देखिनै विभिन्न कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुँदै आइरहेको छु । कन्सर्न संस्था आफैको पनि शिक्षाको अधिकारका लागि आफ्नो दुई तिहाई समय र श्रोत यसैमा खर्चेको छ । नेपालको शिक्षाको अवस्था हेर्दा हाल मात्र ६३ प्रतिशत मात्र साक्षर रहेको तथ्याङ्क हाम्रो सामु छ । यस अर्थ आगामी ३ वर्ष भित्र ३७ प्रतिशत असाक्षर जनतालाई साक्षरता पूरा गर्नको निमित्त हाम्रो राष्ट्रिय अभियान अन्तर्गतका कन्सर्न नेपाल लगायत सम्पूर्ण सदस्य संस्थाहरू लागि परेका छन् । यसमा सबै सरोकारवालाहरूको सहयोग र सहकार्य आवश्यक रहेको महसूस मैले गरेको छु । यसमा खासगरी अन्तरराष्ट्रिय बाल बचाउ संस्थाको तर्फबाट प्रतिनिधि हुनुभएका एनसिइ-नेपालका अध्यक्ष श्री दीर्घनारायण श्रेष्ठज्यूको नेतृत्वदायी भूमिकाको सराहना गर्दछु ।

(लेखक कन्सर्न नेपालका कार्यकारी अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।)

शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियानसँग एक्सनएडको अनुभव

मोना शेर्पा

आफूमा निहित सम्पूर्ण अधिकारको उपभोग गर्न तथा समाजिक अवसरहरूलाई न्यायोचित वितरण गर्ने साधनका रूपमा शिक्षालाई विश्वका प्राय: सबै राष्ट्रले मानवअधिकारको नभइ नहुने विषयको रूपमा राखेका छन् । नेपालजस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रको लागि शिक्षा समानताको आधार र समाजिक विभेदको उपचारको रूपमा रहेको छ। नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले शिक्षालाई संवैधानिक एवं मौलिक अधिकारको रूपमा स्थापित गर्नुका साथै सबैका लागि शिक्षा एवं सहश्राब्दी विकास लक्ष्य लगायतमा पनि नेपालले आफनो अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू जनाएको छ । यद्यपि, राष्ट्रिय स्तरमा भएका विद्यालय सुधार योजना एवं शिक्षासम्बन्धी तर्जुमा भएका अन्य नीतिगत व्यवस्थाको सन्दर्भमा सो को स्थानीय तहमा प्रभावकारी कार्यान्वयनका चुनौतीहरू भने बाँकी नै छन् । बालबालिकालाई पठनपाठनको समान अवसर र भेदभावरहित गुणस्तरीय एवं नि:शुल्क शिक्षा प्रदान गरेर मात्र बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारलाई पुरा गर्नका लागि राज्य जवाफदेही हुनसक्दछ । केही वर्षयता सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूबाट शिक्षाको क्षेत्रमा धेरै राम्रा कामहरू भए पनि यसले आशातीत सफलता प्राप्त गर्न नसकेको अनुभूति चौतर्फी हुँदै आएको छ। यसका लागि एकातर्फ सार्वजनिक शिक्षाको सुदृढीकरण आवश्यक छ भने अर्कोतर्फ विद्यालयमा बालबालिकाको समान पहुँच, शिक्षाको गुणस्तरमा बृद्धि, विद्यालयमा सुशासन तथा समग्र संस्थागत क्षमताको अभिबृद्धिमा जोड

दिनुपर्ने देखिन्छ ।

यही तथ्यलाई आत्मसात गर्दै शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अभियान (एनसिइएन)ले विगत १० वर्षदेखि नेपालमा सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सुदृढीकरणमा अहम् भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । शिक्षाको क्षेत्रमा क्रियाशील विभिन्न संघसंस्था एवं प्राज्ञिकहरूको मञ्चका रूपमा रहेको एनसिइएनले नेपालमा गुणस्तरीय शिक्षाको सवाललाई अभियानकै रूपमा उठाउँदै आएकोमा यसको एक सहयात्री संस्था एक्सनएड नेपालको अनुभव पनि अत्यन्त सारगर्वित रहेको छ । एनसिइएनमा सक्रिय साझेदारको हैसियतमा एक्सनएडले विशेष गरी सबैका लागि शिक्षा, एक गोल अभियान तथा ग्लोबल एक्सन विक लगायत विभिन्न अभियानात्मक क्रियाकलापमा सहभागी हुँदै आएको छ । यी अभियानहरूले गुणस्तरीय शिक्षाका साथै जनमुखी शिक्षा, महिला साक्षरता अभिबृद्धि एवं उनीहरूको नेतृत्वदायी भूमिकामा समेत योगदान पुऱ्याएको हाम्रो अनुभव रहेको छ ।

विभिन्न संघसंस्थाको सञ्जालका रूपमा रहेको एनसिइएनले शिक्षासँग सम्बन्धित मूलधारका साझेदार संस्थाहरूमाझ एक्सनएडलाई पनि चिनाउन एवं पहिचान स्थापित गर्न सफल रहेको हामीले अनुभव गरेका छौं । यस सञ्जाल मार्फत काम गर्दा कार्यगत दोहोरोपनाको न्यूनीकरण हुनुका साथै स्रोतको उच्चतम् उपयोग भएको छ । त्यसैगरी अन्य साझेदार संस्थाहरूसँग पनि सिकाइको आदानप्रदान सहज भएको छ भने, यसले हाम्रो शिक्षाप्रतिको ऐक्यबद्धतालाई अझ फराकिलो बनाउन मद्धत पुऱ्याएको छ । विगतमा सम्पन्न विभिन्न क्षमता अभिबृद्धिका तालिम एवं गोष्ठीहरूमा भएका सहजीकरण एवं सहभागिताबाट एक्सनएडकर्मी एवं समग्र संस्थालाई सिकाइको अवसरहरू प्राप्त भएको छ । यसबाट पनि शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्न हामीलाई अझ बढी हौसला बढेको छ ।

यो १० वर्षले सिकाएको पाठ भनेको हाम्रो सामूहिक प्रयास एवं संयुक्त कार्य नै हो, जसले गर्दा राज्यको विभिन्न तह र तप्कामा हामीले आफनो आवाज बुलन्द गर्न सकेका छौं भने सरकारलाई प्रत्यक्षरूपमा दबाब दिन

होस् या जनसमुदायलाई सशक्त र सक्षम बनाउन सफल रहेका छौं । तथापि यो दश वर्षको दौरानमा केही चुनौतीहरू भने पक्कै देखिएको हो । सन् २०१० मा यसको दर्ता भएपश्चात् यसमा जनताको संगठनमा हुनुपर्ने मूल्य मान्यता एवं भावना नहुने हो कि भन्ने आशंका रहिआएको छ । तर पनि यसको कार्यपद्धतिमा देखिएको स्पष्टताले यसलाई जीवन्त राख्न मद्दत मिलेको छ । साथै, यस अभियानको दीर्घपनाको सवाल र आर्थिक स्रोतको समस्यालाई भने सचेत एवं सामूहिक तवरबाटनै हल गर्नुपर्ने अबको एजेन्डा रहेको छ । एनसिइएनले १० वर्ष पूरा गरेको यस घडीमा एक्सनएड नेपाल यसका सम्पूर्ण सदस्य एवं शुभेच्छुक तथा कर्मचारीहरूलाई हार्दिक बधाई दिन चाहन्छ ।

(लेखक एक्सन एड नेपालसँग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।)